UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris:
CZU: 94:378(478)"19" (043)

LILIANA ROTARU

INGINERIE NAȚIONALĂ ȘI SOCIALĂ ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR DIN RSS MOLDOVENEASCĂ

Specialitatea: 611.02 – ISTORIA ROMÂNILOR (pe perioade)

Lucrare de sinteză

pentru obținerea titlului de doctor habilitat în istorie

CHIȘINĂU 2025

Lucrarea de sinteză a fost elaborată în cadrul Departamentului de Istorie a Românilor, Universală și Arheologie a Facultății de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova

Consultant științific:
EREMIA Ion, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, USM

Componența Comisiei de susținere publică (aprobată de Consiliului Științific al Universității de Stat din Moldova la 2.VII.2025, proces-verbal nr. 10):

Președinte: PASAT Valeriu, doctor habilitat, cercetător științific principal, academician, Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova
Secretar științific: PETRENCU Anatol, doctor habilitat, profesor universitar, USM
Consultant științific: Ion EREMIA, doctor habilitat, profesor universitar, USM
Recenzent 1: ȘIȘCANU Ion, doctor habilitat, profesor universitar, Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova
Recenzent 2: MOISA Gabriel, doctor, profesor universitar, Universitatea din Oradea, România
Recenzent 3: MUSTEAȚĂ Sergiu, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău, Universitatea „Valahia" Târgoviște, România.
Recenzent 4: CONDRATICOVA Liliana, doctor habilitat, cercetător științific AȘM.

Susținerea va avea loc pe data de **19 septembrie 2025**, începând cu ora **14.00**, în ședința publică a Comisiei de susținere publică din cadrul **Universității de Stat din Moldova (or. Chișinău, str. Alexe Mateevici 60, aula „Alexandru Moșanu", bloc central)**

Lucrarea de sinteză pentru obținerea titlului de doctor habilitat în istorie, precum și lucrările în baza cărora a fost elaborată, pot fi consultate la Biblioteca Centrală a Universității de Stat din Moldova (str. Alexe Mateevici 60, bloc I, Chișinău, Republica Moldova), la Biblioteca Națională a Republicii Moldova (str. 31 August 1989, nr. 78A, Chișinău), pe pagina Repozitoriului Instituțional al USM, pe pagina web a ANACEC, precum și în Baze de date Open Sourse (ORCID: 0000-0002-3051-5721; https://www.researchgate.net/profile/Rotaru-Liliana și altele).

Lucrarea de sinteză a fost expediată la _____

Secretar științific
al Comisiei de susținere publică _____ Anatol PETRENCU
doctor habilitat, profesor universitar

Consultant științific _____ Ion EREMIA
doctor habilitat, profesor universitar

Autor _____Liliana ROTARU
doctor în istorie, conferențiar universitar

© Rotaru, Liliana, 2025

CUPRINS

ABREVIERI..... 4
INTRODUCERE..... 5
I. REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII
1.1. Metodologia cercetării și terminologie..... 13
1.2. Istoriografia problemei..... 19
1.3. Sursele istorice ale cercetării..... 25
1.4. Concluzii la capitolul I..... 27
II. POLITICI DE INDIGENIZARE ȘI PROLETARIZARE A CORPURILOR STUDENȚEȘTI ALE INSTITUȚIILOR DE ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR DIN RSSM
2.1. Componenta socială a politicii sovietice în domeniul învățământului superior și crearea premiselor politicii de inginerie națională și socială..... 29
2.2. Contingentele de studenți: obiecte ale ingineriei naționale și sociale..... 31
2.3. Contradicții ale politicii de discriminare pozitivă a „moldovenilor” 37
2.4. Concluzii la capitolul II..... 39
III. POLITICI DE CONSTRUIRE A CORPURILOR DIDACTICO-ȘTIINȚIFICE ALE ȘCOLILOR SUPERIOARE DIN RSSM
3.1. Constituirea corpurilor didactico-științifice 41
3.2. Politica de personal în școala superioară din RSSM: declarații și realități..... 45
3.3. Intelectualitatea universitară „moldovenească” între emulație și rezistență 51
3.4. Concluzii la capitolul III..... 53
IV. POLITICA LINGVISTICĂ ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR DIN RSSM
4.1. Norme și practici curriculare ale politicii lingvistice în anii 1940 – sfârșitul anilor 1950..... 56
4.2. Noi direcții ale politicii lingvistice în în perioada hrușciovistă..... 59
4.3. Manifestări ale rezistenței față de politica lingvistică sovietică..... 60
4.4. Concluzii la capitolul IV..... 63
V. EDUCAȚIA COMUNISTĂ ȘI FORMAREA CONCEPȚIEI „CORECTE” DESPRE LUME A STUDENȚILOR
5.1. Educația comunistă a studenților din RSSM în perioada stalinistă..... 65
5.2. Practici curriculare și extracurriculare în perioada hrușiovistă 67
5.3. Randamentul educației comuniste: straturi de identități studențești 69
5.4. Concluzii la capitolul V..... 71
CONCLUZII GENERALE ŞI RECOMANDĂRI..... 74
BIBLIOGRAFIE..... 81
ANEXE..... 99
ADNOTARE..... 105
ANNOTATION..... 106

ABREVIERI

ANA DGAN – Agenția Națională a Arhivelor Direcția Generală a Arhivei Naționale

ANA DOSP – Agenția Națională a Arhivelor Direcția Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova

AAŞM – Arhiva Academiei de Ştiinţe a Moldovei

AUSM – Arhiva Universității de Stat din Moldova

AUSARB – Arhiva Universității de Stat „Alecu Russo" din Bălți

CC al PC(b)M – Comitetul Central al Partidului Comunist (bolşevic) din Moldova

CC al PCM – Comitetul Central al Partidului Comunist din Moldova

CC al PC(b)US – Comitetul Central al Partidului Comunist (bolşevic) al întregii Uniuni

CC al PCUS – Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice

CUpȘS – Comitetul Unional pentru Școala Superioară al Sovietului Comisarior Poporului al URSS

MÎS al URSS – Ministerul Învățământului Superior al URSS

MÎSMS – Ministerul Învățământului Superior și Mediu de Specilitate al URSS

PCR – Partidul Comunist Român

RSSM – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească

RSSK – Republica Sovietică Socialistă Kazahă

RSSU – Republica Sovietică Socialistă Ucraineană

SCP al RSSM – Sovietul Comisarior Poporului al RSSM

SCP al URSS – Sovietul Comisarior Poporului al URSS

ULCTS – Uniunea Rusă a Tineretului Comunist/ Uniunea Leninist Comunistă a Tineretul Sovietic URSS – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

USM – Universitatea de Stat din Chișinău/Universitatea de Stat din Moldova

ЦДАВОУ – Центральный державный архів вищих органів влади та управління України

ЦДАГОУ – Центральний державний архів громадських об'єднань та українікі

INTRODUCERE

Actualitatea temei. Învățământul superior din Republica Moldova l-a moștenit pe cel sovietic cu toate calitățile, dar și infirmitățile și deficiențele lui, iar eliminarea și depășirea acestora, cărora li s-au adăugat altele – inerente devenirii statului Republica Moldova și învățământului național, s-a produs într-un timp îndelungat și se mai produce sub anumite aspecte și în prezent. În acest context, este deosebit de relevantă necesitatea înțelegerii, conștientizării și asumării moștenirii sovietice și, în special, a celei care se mai resimte astăzi în practicile sociale contextuale din viață de zi cu zi, dar și în reflecțiile teoretice ale unor intelectuali din Republica Moldova. Mediile academice, dar și publice, continuă să invoce, poate mai insistent decât după căderea Imperiului sovietic, perpetuarea unui „Homo Moldovanus Sovietic", care ar fi îmbinat calitățile moștenite ale lui „homo soveticus" cu cele ale unui „moldovean". Învățământul superior din RSSM a fost tocmai investit de regimul comunist cu misiunea de a forma și educa acest „om nou", școala superioară fiind transformată într-un instrument de mobilizare socială și construcție națională pentru realizarea ambițiosului proiect bolșevic. Subiectul, însă, a rămas puțin sau deloc cercetat în istoriografie, în timp ce intelectualitatea care a construit și, în mare parte, determină soarta Republicii Moldova, este, într-o măsură mai mare sau mai mică, produsul sistemului de învățământ sovietic, iar identificarea „particularităților" formării și educației superioare de tip sovietic, poate explica concepțiile, opiniile și acțiunile ei. În acest sens, investigațiile noastre pot livra explicații și pentru comprehensiunea gravitării intelectualității și, prin suprapunere, a întregii societăți moldovenești, de mai bine de 30 de ani, între două lumi – una congenitală, lăsată printr-o moștenire ce a trebuit să și-o asume, și, alta nouă, produsă de consecințele asumării independenței și a căii europene și democratice a republicii.

Cercetările noastre sunt pertinente și în contextul nesfârșitei controverse identitare și lingvistice din societatea Republicii Moldova și a polarizării politice ce o împiedică să promoveze interese comune și să construiască un stat funcțional. Analiza nepărtinitoare a subiectului abordat are o însemnătate utilă în contextul proiectului de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană și a necesității consolidării coeziunii sociale și naționale prin lichidarea liniilor etnice și lingvistice comportamentalizate de dezbinare între comunitățile conlocuitoare.

Relevanța temei de cercetare reiese și din importanța înțelegerii rolului învățământului superior în dezvoltarea social-economică și politică a unei națiuni și din necesitatea de a exploata experiențele valoroase din istoria politicilor educaționale, luând în considerare noile

abordări metodologice și instrumente de cercetare, care au devenit accesibile după destrămarea URSS și deschiderea, chiar dacă parțială, a arhivelor.

Totodată, experiența sovietică de formare a unei intelectualități „moldovenești" poate oferi soluții pentru provocările învățământului superior din Republica Moldova, or analiza politicilor și practicilor regimului comunist poate face posibilă o ameliorare a forțelor motrice ale procesului de construcție și gestionare a sistemului universitar, în condițiile deficitului de capital uman, a declinului demografic și a migrației provocatoare, a dezechilibrului dintre numărul în descreștere al studenților și numărul mare de școli superioare, al discordanței între cererea de forță de muncă calificată de pe piață și oferta instituțiilor de învățământ superior.

Dintr-o perspectivă actuală, învățământul superior exprimă, poate cel mai bine, aspirațiile, iluziile și limitele societăților cărora le aparțin. În fața provocărilor geopolitice actuale, inclusiv războiul hibrid dintre Federația Rusă și Occident, este esențial ca țara să dezvolte un „ideal educațional" bazat pe valori europene. În acest sens, poate fi relevantă experiența identificării și implementării direcțiilor, formelor și metodelor educației de tip sovietic a studenților din școala superioară a RSSM.

Astfel, analiza politicilor națională și socială a regimului sovietic *în* și *prin* școala superioară din RSSM nu este doar o necesitate științifică și academică, dar și o imperativă socială și națională, având potențialul de a îmbunătăți coeziunea socială și de a construi un viitor mai prosper pentru toate comunitățile statului.

Scopul demersului științific rezidă în analiza politicilor naționale și sociale ale regimului comunist sovietic, ale transformării acestora în instrumente de inginerie națională și socială în școala superioară din RSSM[1] de la înființarea acesteia după prima anexare sovietică a Basarabiei (1940) până la mijlocul anilor 1960, a atitudinilor și reacțiilor actanților din învățământul superior față de experimentele construcției naționale și sociale a intelectualității sovietice „moldovenești".

Realizarea scopului propus a impus următoarele *obiective*:

- ✓ analiza cadrului teoretic și metodologic al ingineriei naționale și sociale sovietice în învățământul superior;

[1] Rețeaua instituțiilor de învățământ superior de tip sovietic a fost formată în RSSM în perioada 1940-1941–1964, fiind alcătuită (în ordinea creării și reorganizării) din: Institutul Pedagogic Moldovenesc (1930-1941)/ Învățătoresc (1944)/ Pedagogic de Stat din Tiraspol (din 1952); Institutul Pedagogic de Stat din Chișinău (1940-1960); Institutul Agricol de Stat din Chișinău (1940); Conservatorul de Stat din Chișinău (1940); Institutul Învățătoresc (1945)/ Pedagogic din Bălți (din 1953); Institutul de Medicină de Stat din Chișinău (1945); Universitatea de Stat din Chișinău (1946); Institutul Învățătoresc din Soroca (1949-1954); Institutul Pedagogic din Cahul (1953-1954); Institutul Politehnic din Chișinău (1964). Cercetarea a fost realizată în baza analizei proceselor care au derulat, în perioada investigată, în aceste școli superioare din RSSM.

- ✓ determinarea premiselor și a contextului socio-demografic care au făcut posibilă implementarea politicilor națională și socială sovietice în învățământul superior din RSSM;
- ✓ studierea mecanismelor de inginerie națională și socială aplicate în procesul de acces, selecție și menținere a contingentelor studențești în învățământul superior, precum și evaluarea impactului acestora asupra structurii etno-sociale a studențimii din RSSM.
- ✓ examinarea politicii de cadre și a transformării acesteia într-un instrument de control ideologic și etnic al corpului profesoral universitar.
- ✓ analiza politicii lingvistice și a educației comuniste în învățământul superior, în vederea înțelegerii rolului acestora în modelarea unei intelectualități conforme ideologic și național.
- ✓ analiza mecanismelor, practicilor și rezultatelor educației comuniste promovate în învățământul superior din RSSM, în vederea înțelegerii modului în care aceasta a fost utilizată ca instrument ideologic de formare a intelectualității de tip sovietic
- ✓ evidențierea contradicțiilor și limitelor politicilor naționale și sociale în învățământul superior, prin investigarea reacțiilor și formelor de rezistență ale studenților și cadrelor universitare față de acțiunile regimului.

Ipoteza de cercetare: Demersul nostru științific pornește de la ipoteza că, imediat după anexarea Basarabiei, odată cu formarea instituțiilor de învățământ superior de tip sovietic, regimul comunist a implementat în învățământul superior din RSSM politici naționale și sociale, pe care le-a elaborat și experimentat în perioada antebelică în școlile superioare, inclusiv cele naționale, din URSS. În acest context, presupunem că autoritățile de stat și de partid sovietice au intervenit în învățământul superior cu instrumente oficiale și neoficiale, formale și non-formale ale acestor politici, urmărind să creeze o intelectualitate sovietică „moldovenească", rusă sau rusolingvă, cu o concepție marxist-leninistă despre lume, educată în spiritul comunist al patriotismului și devotamentului față de statul și partidul comunist.

Subiectul cercetării se încadrează ***cronologic*** în perioada 1940/1944 – mijlocul anilor 1960. *limita inferioară* se raportează la punerea în aplicare a politicilor naționale și sociale odată cu înființarea învățământului superior sovietic în RSSM, după prima ocupație sovietică a Basarabiei (1940) și reluarea acestuia după reocuparea din 1944. *Limita superioară* se raportează la mijlocul anilor 1960, moment în care se finalizează procesul de testare și consolidare a instrumentelor de inginerie națională și socială, marcat de tranziția către etapa „socialismului dezvoltat", odată cu încheierea perioadei hrușcioviste și începutul noii direcții ideologice. Acest context a determinat instituționalizarea și reglarea detaliată a politicilor educaționale, naționale și sociale în învățământul superior din RSSM: anularea criteriului de clasă pentru admitere (18.III.1965), amânarea serviciului militar pentru studenți (27.III.1965),

definitivarea canonului educației ideologice prin introducerea comunismului științific ca disciplină obligatorie și examen final (1964) și orientarea educației spre formarea „constructorilor convinși ai comunismului". În plus, limba rusă a fost consfințită ca principală limbă de instruire prin ordinul MÎSMS al URSS (19.V.1964), poziție menținută până la destrămarea URSS. Totodată, după Congresul III al Uniunii Scriitorilor din RSSM (14–15.X.1965), autoritățile au intensificat campaniile împotriva „naționalismului", accentuând linia internaționalistă și antiromânească a educației [130, 54]. Perioada dată ne-a permis să identificăm și să examinăm în detaliu instrumentele de inginerie națională și socială implementate *în* și *prin* învățământul superior și să stabilim un coraport dintre efortul depus de regim în acest sens și efectele lui, inclusiv pe termen lung.

Metodologia cercetării este determinată de complexitatea obiectivelor asumate, investigația fiind realizată pe baza unor principii fundamentale ale cercetării științifice, precum cel al obiectivității, determinismului, istorismului, abordării sistemice etc., care au determinat selectarea și aplicarea metodelor de cercetare specifice științelor istorice (narațiunea istorică, metodele diacronică, a analizei critice, istorico-tipologică, comparativ-istorică etc.), a celor interdisciplinare (cantitativă, sistemică, analiza semantică etc.), precum și a metodelor științifice generale (analiza, sinteza, inducția, deducția, explicația, generalizarea etc.).

Noutatea ştiinţifică și originalitatea cercetării constau în faptul că aceasta este o primă tentativă de a aborda învățământul superior de tip sovietic în calitate de mecanism de inginerie națională și socială în RSSM, precum și de a-l încadra în fenomenul istoric complex de formare a „omului nou" în conformitate cu idealul comunist al dispariției naționalităților ca entități distincte și a creării unei identități supraetnice, numită „poporul sovietic". O altă realizare a cercetării noastre este că, pe baza generalizării experienței istoriografice și a unei baze sursologice importante, este întreprinsă o analiză complexă a punerii în practică a instrumentelor de inginerie națională și socială *în* și *prin* învățământul superior din RSSM, care, ajustate obiectivelor ambițiosului proiect sovietic de fabricare a unei intelectualități „moldovenești" de tip sovietic, au urmărit deznaționalizarea viitoarei intelectualități, prin rusificarea și „moldovenizarea" ei concomitentă, pentru crearea în RSSM a unei identități separate, diferite de cea românească din România.

Elementele de originalitate și noutate se regăsesc în monografiile [148; 150], articolele și studiile, inclusiv în introducerile la volumele de documente [1; 5] elaborate de autor și sunt exprimate prin:

- ✓ catagrafierea și sistematizarea abordărilor istoriografice cu referire la diferite aspecte ale politicilor sociale și naționale ale regimului comunist *în* și *prin* învățământului superior sovietic în general, și a celui din RSSM, în mod special;
- ✓ identificarea, sistematizarea, analizarea și punerea în circuitul științific a unui număr important de surse inedite din arhivele centrale și ale instituțiilor din Republica Moldova, România și Ucraina, ce reflectă și elucidează politicile naționale și sociale ale regimului sovietic în învățământul superior din RSSM, politicile și atitudinile regimului față de intelectualitatea din RSSM și rolul ei în societate, precum și alte aspecte ale funcționării statului sovietic. Un element de originalitate în acest sens, ține de colectarea și exploatarea coroborată a surselor de istorie orală [58] și a memorialisticii pentru potențarea eficienței cercetării, dezvăluirii unor noi aspecte și clarificării unor concluzii făcute în baza documentelor de arhivă;
- ✓ abordarea comparativ-istorică și sistemică a aspectelor puțin studiate sau complet neexplorate ale fenomenului învățământului superior din RSSM, cum ar fi procesul și specificul admiterii studenților în învățământul superior, politica de „discriminare pozitivă a moldovenilor" și contradicțiile ei, specificul constituirii corpurilor didactico-științifice și a politicilor de personal în diferite etape ale perioadei examinate, specificul comportamentului și relațiile dintre intelectualitatea universitară și putere, evoluția politicii lingvistice în învățământul superior din RSSM în context formal și extracurricular, randamentul acestor politici și manifestările de rezistență față de rusificare și/sau „moldovenizare", formele, metodele și direcțiile educației comuniste și strategiile/tacticile de adaptare a acestora „specificului" contingentelor studențești, predarea disciplinelor ideologice, educația extracurriculară, starea de spirit a studenților în raport cu ofensiva educațională a regimului, straturile de identități în școala superioară din RSSM ș.a.
- ✓ evidențierea și analiza premiselor politice, socio-demografice și etno-demografice care au determinat și înlesnit transplantarea și implementarea politicilor naționale și sociale sovietice în învățământul superior din RSSM, și au condiționat ajustarea lor la „specificul" contingentelor studențești și a corpurilor didactico-științifice;
- ✓ identificarea și analiza instrumentelor de inginerie națională și socială *în* și *prin* învățământul superior din RSSM (politicile de formare și conservare a contingentelor studențești, de constituire a corpurilor didactico-științifice, politicile lingvistice, educația comunistă etc.) și a strategiilor/tacticilor de adaptare a lor la „specificul" contingentelor studențești și a corpurilor profesorale ale școlilor superioare din RSSM;

- ✓ evaluarea randamentului instrumentelor de inginerie națională și socială în învățământul superior din RSSM, distingerea și caracterizarea straturilor de identități studențești și a cadrelor didactico-științifice;
- ✓ analiza comparată a tipurilor de atitudini/reacții ale mediului universitar (studenți și cadre didactico-științifice) față de politicile naționale și sociale ale statului sovietic;
- ✓ estimarea impactului aplicării instrumentelor de inginerie națională (controlul admiterii și politica de „discriminare pozitivă a moldovenilor", indigenizarea contingentelor studențești și a corpurilor profesorale, rusificarea și „moldovenizarea", educația politicio-ideologică" etc.) și sociale (politicile de proletarizare a contingentelor studențești și a corpurilor didactico-științifice, campaniile ideologice, instrumente „motivaționale" materiale și financiare etc.) promovate de regimul comunist *în* și *prin* învățământul superior din RSSM;
- ✓ utilizarea metodelor interdisciplinare de cercetare, inclusiv pentru colectarea, prezentarea și analiza datelor cantitative;
- ✓ marcarea și potențarea unor perspective noi pentru cercetare, cum ar fi studierea istoriei științelor sociale și/sau ideologice în RSSM și stabilirea rolului lor în evoluția științelor sociale din Republica Moldova, investigarea istoriei învățământului de partid și a rolului lor în formarea elitei politice, universitare și științifice a RSSM și a Republicii Moldova.

Rezultatele principial noi pentru știința istorică obținute în urma investigației noastre au fundamentat o nouă paradigmă asupra scopului creării, a modului de funcționare și de exploatarea a sistemului de învățământ superior de tip sovietic în RSSM în calitate de mecanism de inginerie națională și socială în contextul proiectului comunist de (re-)modelare etnică și socială într-o republică națională. Cercetarea constituie o primă încercare în istoriografie care a demonstrat că politicile naționale și sociale ale statului sovietic în și prin învățământul superior din RSSM au funcționat în calitate de instrumente de inginerie națională și socială, au evidențiat modul și tacticile în care aceste instrumente au fost adaptate „specificului" contingentelor studențești și a corpurilor didactico-științifice din RSSM, realităților socio-culturale, economice și politice din această republică, urmărind scopul construcției unei intelectualități sovietice „moldovenești", care să susțină teoria sovietică a existenței unei „limbi moldovenești" și a unei identități separate, diferite de cea românească, care să promoveze interesele regimului sovietic și să contribuie la construirea socialismului. Analiza atitudinilor, reacțiilor și formelor de manifestare a studenților și cadrelor didactico-științifice față de politicile naționale și sociale ale regimului și identificarea straturilor de identități în mediile universitare ale școlilor superioare din RSSM, constituie subiecte de noutate științifică. Un rezultat fundamental nou este stabilirea raportului dintre eforturile

depuse de regim pentru realizarea scopului și efectele implementării instrumentelor de inginerie națională și socială în învățământul superior din RSSM, care explică, în mare măsură, concepțiile socio-politice, opiniile și acțiunile intelectualității din Republica Moldova (în mare parte, produs al sistemului de învățământ superior sovietic) și, implicit, a întregii societăți moldovenești, care se află de mai bine de 30 de ani între două lumi – una congenitală, lăsată printr-o moștenire ce a trebuit să și-o asume, și, alta nouă, produsă de consecințele asumării independenței și a căii europene și democratice a Republicii Moldova.

Semnificația teoretică a cercetării rezultă din tratarea unei probleme științifice importante și de actualitate, ce nu a fost abordată în istoriografia din Republica Moldova. Pentru prima dată în cercetarea istorică, în baza unor surse documentare solide și a unei metodologii complexe, învățământul superior din RSSM este analizat în calitate de mecanism de inginerie națională și socială, iar rezultatele teoretice și concluziile formulate, au determinat cristalizarea unei noi direcții științifice. Împreună cu conceptele, noțiunile și teoriile concretizate și/sau explicate în diferite publicații ale autorului, cercetarea constituie o bază teoretică pentru alte investigații științifice pe această temă și altele conexe.

Valoarea aplicativă a cercetării este determinată de reformele în domeniul educației, de necesitatea renașterii spirituale și a coeziunii societății din Republica Moldova, precum și de imperativele privind îmbunătățirea procesului de cercetare științifică în domeniul istoriei naționale. Concluziile cercetării pot fi utilizate de instituțiile statului în procesul de elaborare a politicilor educaționale și culturale, a concepțiilor de dezvoltare spirituală, statală și socială; de către managerii instituțiilor de învățământ superior, în vederea eficientizării politicilor de personal și a consolidării mediului academic, precum și pentru îmbunătățirea calității procesului educațional. De asemenea, acestea pot fi valorificate în conturarea unor noi direcții de cercetare și pot servi ca suport teoretic autorilor lucrărilor de sinteză privind istoria RSSM, cercetătorilor istoriei, practicilor sau esenței regimurilor comuniste. Totodată, concluziile pot fi aplicate în practica predării cursurilor universitare, în activitatea metodică și în dezvoltarea tehnologiilor de predare, precum și în elaborarea materialelor didactico-științifice pentru învățământul universitar și preuniversitar (manuale, note de curs etc.).

Implementarea rezultatelor ştiinţifice şi-au găsit reflectare în activitatea didactico-științifică în calitate de conferențiar universitar la Departamentul de Istorie a Românilor, Universală și Arheologie, Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova; în activitatea de cercetare în cadrul programelor de stat și a proiectelor naționale: nr. 18 PD „Învățământul superior ca mecanism al ingineriei sociale și naționale în RSS Moldovenească” (2019-2021); nr. 20.80009.1606.11 „Patrimoniul academic universitar din RSS

Moldovenească: investigarea și valorificarea bunelor practice" (2020-2023): nr. 010402 „Cultură și politică în contextul schimbărilor regimurilor politice: de la Basarabia (2024-2027); în publicațiile științifice la tema cercetării; în coordonarea tezelor de licență, master și doctorat la specialitatea 611.02 Istoria Românilor (pe perioade).

Aprobarea rezultatelor științifice. Rezultatele cercetării au fost discutate şi aprobate în cadrul şedinţei Departamentului de Istorie a Românilor, Universală și Arheologie a Facultății de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova la 24 iunie 2025, în cadrul ședinței Seminarului științific ad-hoc din 18 iulie 2025, precum și în cadrul conferințelor și altor manifestări științifice naționale și internaționale.

Publicaţii la tema lucrării de sinteză: Problema istoriei învățământului superior din RSSM și a exploatării acestuia în calitate de mecanism de inginerie națională și intelectuală se află în atenția autoarei de mai mulți ani, pe parcurul cărora autoarea a publicat 2 monografii, inclusiv una internațională, 2 culegeri de documente cu studii introductive, peste 60 de capitole în monografii colective, articole și studii în reviste și culegeri de specialitate, editate în Republica Moldova, România și Italia, peste 36 de teze ale conferințelor științifice naționale și internaționale, a contribuit la editarea mai multor volume și culegeri științifice publicate în Republica Moldova, România, Italia. Rezultatele cercetării au fost prezentate la 52 de manifestări științifice internaționale, 5 naționale cu participare internațională și la 13 manifestări naționale.

Structura lucrării de sinteză. Lucrarea de sinteză a fost elaborată în conformitate cu normele stabilite de ANACEC („Ghidul de redactare a tezei de doctor/doctor habilitat", aprobat prin decizia nr. 5 din 18.XII.2018; „Recomandări privind elaborarea și susținerea tezei de doctor habilitat/ lucrării de sinteză", aprobate prin ordinul nr. 10-A din 25 februarie 2021). Lucrarea de sinteză reflectă conţinutul publicațiilor autoarei din perioada 2016-2025 și este structurată astfel: cuprins, lista abrevierilor, introducere; un capitol dedicat reperelor conceptuale ale cercetării, istoriografiei și surselor istorice; patru capitole de bază, împărțite în 16 subcapitole; concluzii generale și recomandări; bibliografie ce include publicațiile autoarei relevamte pentru tema lucrării, adnotări în limbile română și engleză; anexe.

Cuvinte-cheie: regim comunist, URSS, RSSM, învățământ superior, inginerie națională, inginerie socială, indigenizare, rusificare, deznaționalizare, „moldovenizare", „discriminare pozitivă a moldovenilor", discriminare socială, proletarizare, educație comunistă, naționalism, antisovietism.

CONȚINUTUL LUCRĂRII DE SINTEZĂ

Problema transformării și funcționării învățământului superior din RSSM în calitate de mecanism al ingineriei naționale și sociale a fost soluționată în lucrările noastre, în baza cărora, în textul acestui rezumat, am expus istoriografia problemei, substanța chestiunilor de fond în patru capitole, efortul nostru fiind întregit prin concluziile generale și recomandări.

I. REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

1.1. Metodologia cercetării și terminologie

Suportul metodologic al cercetării subiectului politicilor naționale și sociale ale regimului comunist *în* și *prin* învățământul superior și transformarea celui din urmă în mecanim de inginerie națională și socială în RSSM este determinat de complexitatea obiectivelor asumate și de baza documentară și istoriografică disponibilă, revendicând o abordare interdisciplinară bazată pe principiile fundamentale ale cercetării științifice și aplicarea unor metode de cercetare specifice științelor istorice, al celor interdisciplinare și a metodelor științifice generale a unei baze documentare edite și inedite importante și a surselor istoriografice identificate, selectate și clasificate de autoare, care au asigurat rigurozitatea și credibilitatea studiilor autoarei.

La baza cercetării a stat, în primul rând, *principiul obiectivității*, care a permis evitarea atitudinilor părtinitoare în investigarea politicilor naționale și sociale sovietice aplicate *în* și *prin* învățământul superior în RSSM. Acest principiu a exclus judecățile simplificatoare de tipul „bine–rău” sau „progres–regres” în analiza acestor politici, precum și a reacțiilor și atitudinilor cadrelor didactice și ale studenților, oferind un cadru adecvat pentru înțelegerea echilibrată și contextualizată a fenomenelor în contextul lor istoric, fără anacronisme sau evaluări ideologizante.

Principiul *determinismului* a oferit un cadru coerent pentru analiza modului în care învățământul superior din RSSM a fost utilizat ca mecanism strategic în procesul de inginerie națională și socială, a ghidat demonstrarea faptului că fenomenele și procesele din sistemul educațional sovietic nu au fost aleatorii sau izolate, ci determinate de un ansamblu de cauze și factori, atât obiectivi, cât și subiectivi. Totodată, principiul a permis identificarea acestor factori și analiza modului în care ei au condiționat evoluția particulară a politicilor naționale și sociale în învățământul superior din RSSM, facilitând înțelegerea relațiilor cauzale implicate în proiectarea și aplicarea strategiilor sovietice de control asupra modelării intelectualității din republică.

Principiul *istoricismului* a oferit cadrul analitic necesar pentru înțelegerea modului în care politicile naționale și sociale ale regimului, aplicate în învățământul superior din RSSM, au fost modelate de evoluțiile politice, ideologice, socio-economice și culturale ale statului sovietic, în ansamblu. Prin aplicarea acestui principiu, politicile promovate nu au fost tratate ca realități izolate, ci ca rezultate ale unor procese istorice complexe, care reflectă dinamica relațiilor dintre centru și periferie, dintre obiectivele modernizării și cele ale omogenizării etno-sociale și culturale. Această abordare a permis identificarea etapelor distincte de implementare a politicilor sovietice, motivațiile ideologice și practice care le-au generat, precum și efectele lor imediate și de durată.

Aplicarea principiului abordării *sistemice* a permis analizarea învățământului superior din RSSM ca parte integrantă a unui sistem coerent, format din elemente interdependente și inserate în structurile politico-administrative, socio-economice și culturale ale republicii și ale URSS. Această perspectivă a facilitat înțelegerea educației superioare nu doar ca spațiu de formare academică, ci ca instrument strategic central în mecanismul sovietic de inginerie socială și națională. Politicile de selecție etnică și socială a studenților, formarea cadrelor didactice, regimul lingvistic și educația ideologică au fost abordate ca părți ale unui ansamblu, conceput pentru a evidenția modului în care acestea au fost calibrate și corelate, contribuind la transformările etno-sociale și ideologice din RSSM.

Demersul nostru științific este unul multiaspectual și pluridisciplinar, în care se intersectează mai multe domenii, precum istorie politică, istorie socială, istorie instituțională etc., astfel, cercetarea a revendicat utilizarea unui set coroborat de metode specifice științei istorice, metode interdisciplinare și științifice generale (analiza și sinteza, inducția și deducția, explicația, generalizarea etc.). Metoda *istorică* a constituit baza cercetării, fiind esențială pentru reconstituirea și interpretarea proceselor care au modelat politicile naționale și sociale în învățământul superior din RSSM; pentru urmărirea evoluției acestor politici în contextul transformărilor politice, ideologice și sociale din URSS și din republic, reconstituirea etapelor de implementare a politicilor de inginerie națională și socială, înțelegerea mecanismelor de „proletarizare", „indigenizare" și control ideologic al intelectualității, identificarea relațiilor cauzale dintre deciziile centrale și efectele locale asupra formării contingentelor studențești și a cadrelor universitare, precum și evidențierea contradicțiilor și rezultatelor acestor politici. Totodată, a permis explorarea impactului evenimentelor majore, precum cel de-al Doilea Război Mondial etc, asupra continuităților și ajustărilor acestor politici.

Aplicarea metodei *diacronice* a permis prezentarea subiectului într-o succesiune cronologică coerentă, facilitând analiza proceselor și fenomenelor în desfășurarea lor istorică

și în contextul transformărilor istorice și politice, identificarea continuităților și rupturilor în politicile de inginerie națională și socială etc. pentru evidențierea modului în care procesul educațional a fost influențat de contextul istoric, politic și social, contribuind la dezvoltarea unei identități naționale și sociale „moldovenești" într-un cadru sovietic.

Pentru analiza și interpretarea critică a surselor și a opiniilor istoriografice, am exploatat riguros metoda *analizei critice,* ce ne-a asigurat evaluarea contextualizată a surselor istorice, decodificarea discursurilor oficiale și a interpretărilor secundare; identificarea intențiilor reale, a sensurilor implicite sau manipulate ale politicilor partidului-stat în învățământul superior din RSSM; evidențierea diferențelor dintre scopurile declarate ale regimului și efectele lor reale, a limitelor și contradicțiilor interne ale acestor politici și a le încadra în contextul fenomenului studiat etc. De asemenea, metoda *comparativ-istorică* a oferit posibilitatea de a realiza analize comparative a proceselor și fenomenelor din școala superioară a RSSM în diferite etape de implementare a politicilor națională și socială, compararea lor cu cele din alte republici unionale din URSS (de ex. structura socială a studențimii la nivel unional cu ce din RSSM, formele și caracterul rezistenței studenților și cadrelor didactice împotriva rusificării în RSSM, RSSU și republicile baltice etc.) și a permis evidențierea trăsăturilor comune și diferențele specifice între diferite etapele aplicării politicilor analizate, a instrumentelor de inginerie națională și socială și la evaluarea rezultatelor și consecințelor acestora, atât pe termen scurt, cât și pe termen lung. Metoda *istorico-tipologică* a fost aplicată pentru clasificarea etapelor istorice și politicilor statului sovietic în învățământul superior din RSSM, pentru sistematizarea fenomenelor interne din câmpul educațional sovietic „moldovenesc", pentru sistematizarea tipurilor de identitate studențească,

În completare, metoda *cantitativă* (cliometrică) a fost utilizată pentru colectarea, analizarea și interpretarea datelor colectate din sursele istorice cu referire la numărul de studenți, cadre didactice, discipline sociale, forme și metode ale educației ideologice, date cu referire la structura etnică și socială a studenților și profesorilor, cu referire la originea lor geografică, cu privire la calificarea profesională și experiența de muncă a cadrelor didactice etc. Prin metoda *grafică*, datele colecate au fost sintetizate și transpuse în tabele, grafice și diagrame [148, 788-882], care au oferit o perspectivă empirică asupra gradului de accesibilitate a învățământului superior în funcție de apartenența etnică sau/și socială, asupra tendințelor de „indigenizare" și „proletarizare" a contingentelor de studenți și a corpurilor didactice, asupra nivelului de profesionalizare și loialitate politică a cadrelor didactice, pentru a înțelege cum influențau politicile educaționale sovietice structura socială și etnică din RSSM etc. Metoda *sistemică* a permis o analiză și o interpretare complexă și interconectată a tuturor elementelor

implicate în procesul de construcție identitară și control social în și prin învățământul superior din RSSM. Instituțiile de învățământ superior, cadrele didactice și formarea lor, studenții, programele de studiu, politicile educaționale, relațiile cintre Centru și periferie (RSSM), scopurile ingineriei naționale și sociale au fost analizate ca componente sistemice , care au relaționat între ele, influențându-se reciproc. Metoda sistemică a oferit un cadru pentru corelarea politicilor educaționale cu cele identitare și sociale, pentru identificarea contradicțiilor și disfuncționalităților sistemului și a permis evitarea unei abordări linearea și descriptive și înțelegerea funcționării complexe a învățământului ca mecanism de control și reconstrucție etnică și socială a intelectualității din RSSM.

Demersul nostru științific dedicat analizei politicii educaționale sovietice din punctul de vedere al participării acesteia la ingineria națională și socială *în* și *prin* învățământul superior din RSSM a presupus utilizarea unui set de termeni, noțiuni și sintagme și, pentru a evita anacronismele și ambiguitățile, am recurs la o concretizare și clarificare a sensului terminologiei și a conceptelor pe care le-a folosit în cercetare. Mai mulți termeni, noțiuni și concepte au fost preluate din dicționare tematice și din lucrările unor specialiști consacrați în domeniile abordate, iar unele au fost adaptate specificului temei investigate.

Termenul „inginerie socială", care se utilizează cu diferite sensuri de științele sociale[2], ale managementului, ale securității informațiilor, psihologie etc., a fost adoptat și adaptat de după conceptul formulat de filosoful britanic Karl Popper. Bazându-ne pe concepția popperiană a „ingineriei sociale de tip utopic" (inclusiv cea comunistă) care susține că aceasta urmăreşte remodelarea societăţii ca întreg conform unei schiţe sau unui plan definit, prin acapararea poziţiilor cheie şi extinderea puterii statului până când statul devine aproape identic cu societatea, înlocuind pretenţia referitoare la construirea unei noi societăți în care pot trăi bărbați și femei, cu pretenția de a-i modela pe acești bărbați și femei pentru a se potrivi noii sale societăți [140, 46-48], am utilizat termenul „ingineria socială" în sensul unei abordări

[2] Sociologul rus A.V. Veselov, definește „ingineria socială" ca pe „o activitate științifică și practică interdisciplinară a unui subiect, asociată cu formarea și transformarea sistemelor sociale de diferite niveluri de complexitate". Acesta identifică trei paradigme contemporane ale „ingineriei sociale": utopică, ce se caracterizează prin construirea unor concepte ideale ale ordinii sociale; științifico-aplicativă, presupune o atitudine tehnologică față de sistemele sociale; sinergetică, ingineria socială se dezvoltă ca activitate științifică și practică interdisciplinară a unui subiect asociat cu formarea și transformarea sistemelor sociale de diferite niveluri de complexitate. Paradigmele de inginerie socială, pe de o parte, exprimă succesiunea istorică în dezvoltarea ideilor teoretice despre ingineria socială, iar pe de altă parte, ele coexistă și interacționează în cadrul erei moderne ca metode specializate de dezvoltare a ingineriei sociale, în funcție de natura sistemelor sociale specifice care sunt studiate (А. В. Веселов. *Социальная инженерия: сущность и парадигмальная методология.* Автореферат дисс. на соск. уч. ст. канд. филос. наук. Москва, 2012, сс. 28-29). În științele sociale, „ingineria socială" este înțeleasă ca „un set de abordări aplicate axate 1) să schimbe comportamentul și atitudinile oamenilor; 2) să rezolve problemele sociale; 3) să adapteze instituţiile sociale la condiţiile în schimbare; 4) să mențină activitatea socială" (В. К. Мокшин, А. В. Миронов. *Словарь-справочник по социологии.* Москва: Дашков и К, 2011, с. 30).

metodologice a politicii sociale a statului sovietic în școala superioară din RSSM, ce presupune o atitudine și o acțiune tehnologică intenționată și sistematică de formare a unei „intelectualități în prima generație" *în* și *prin* învățământul superior, complementată de instrumente care să schimbe comportamentul și atitudinile în funcție de interesele partidului-stat și, implicit, de reconstrucție socială a societății RSSM în conformitate cu idealurile comuniste, acțiune realizată „de sus" și care presupus transformări semnificative sau crearea de noi instituții sociale (ingineria instituțională), precum și formarea avansată a spațiului juridic și public (ingineria socio-juridică).

În cheia concepției lui Popper, care susține că ingineria socială estimează instituțiile ca mijloace ce deservesc anumite scopuri, al eficacității și accesibilității utilizării lor, susținem că școala superioară de tip sovietic a fost înființată și a funcționat în RSSM în calitate de mecanism al ingineriei sociale, care, prin instrumentele de recrutare și selecție, autoriza accesul indivizilor la diferite poziții sociale. În acest sens, politica statului sovietic în învățământul superior oferă un exemplu al modului în care interesele politico-ideologice ale regimului comunist au favorizat unele grupuri sociale și le-au dezavantajat pe altele, pentru a crea, în mod intenționat, „stratul" intelectual sovietic cu origini „truditoare", remodelându-i, totodată, concepția despre lume și viață și, însăși, condiția umană în perspectiva creării „omului nou".

Dacă conceptul și noțiunea „inginerie socială", rămânând în discuția științifică și publică, au fost fundamentate de teoreticieni și sunt utilizate de mai mulți cercetători [99, 266-301; 302, 83-101; 262, 372-377], inclusiv cu referire la politica comunistă de construire a unei societăți fără de clase a „omului nou", cele de „inginerie națională" nu s-a utilizat în literatura de specialitate. Prin analogie cu „ingineria socială", am adaptat acest termen formulând conceptul de „inginerie națională", prin care înțelegem o politică intenționată și sistemică a regimului sovietic de (re-)modelare etnică a contingentelor studențești și a corpurilor didactico-științifice din școala superioară a RSSM în conformitate cu idealul comunist al dispariției naționalităților ca entități distincte și de construire a unei identități supraetnice, numită „poporul sovietic", care să aibă o patrie socialistă comună şi o bază economică unică, o structură socială şi de clasă unică, o concepţie marxist-leninistă, un scop comun – construirea comunismului, aceleaşi trăsături spirituale şi psihologice" [300, 29], format din indivizi deznaționalizați, dezmoșteniți de limbă și cultură națională, fără identitate națională sau/și socială și, „în cifre, absolute, rus, sau cel puțin rusificat" [116, 6]. „Ingineria națională" *în* și *prin* învățământul superior presupune deznaționalizarea viitoarei intelectualități, prin rusificarea și „moldovenizarea" ei concomitentă, pentru crearea în RSSM a unei „limbi moldovenești" și a unei identități separate, diferite de cea românească. Susținem că, în timp ce

instrumentele de inginerie socială sunt, în mare parte, comune pentru întreg învățământul superior sovietic, cele de inginerie națională sunt particulare și au reieșit din „specificul" creării RSSM și a condițiilor ei etno-demografice.

Într-un raport intrinsec cu conceptul „inginerie națională" se află noțiunea „discriminare pozitivă a moldovenilor". În general, termenul „discriminare pozitivă", cunoscut și ca „acțiune afirmativă", se utilizează pe larg în literatura de specialitate, deși noțiunea rămâne unul dintre subiectele principale și controversate ale discuțiilor științifice. „Oxford Dicționaries" și „Enciclopedia Britannica" definesc sintagmele **„**discriminare pozitivă"/„acțiune afirmativă" ca pe „o practică sau politică de favorizare/de acordare a unor preferințe limitate unor persoane/minorități ce aparțin unor grupuri care suferă discriminare"[3]. Subscriem concluziei istoricului american Terry Martin că, Imperiul sovietic a fost primul stat din lume, care a elaborat programe de acțiune afirmativă pentru minoritățile etnice în anii 1920-1930 [121, 87-90]. Chiar dacă, așa cum arată unii cercetători, la sfârșitul anilor 1930, Stalin a schimbat radical politica națională, „naționalismul velicoșovinist rus" dominând-o până la mijlocul anilor 1950 [310, 106-107], considerăm că după reanexarea Basarabiei, regimul comunist a aplicat o practică a discriminării pozitive „a reprezentanților naționalității autohtone – a moldovenilor", transformându-o într-unul dintre instrumentele importante ale ingineriei naționale *în* și *prin* învățământul superior din RSSM.

Pornind de la analiza mai multor definiții sociolingvistice și interpretări ale noțiunii „politica lingvistică" [95, 5-7; 244, 616; 243, 7-11; 291, 213-226], am exploatat pe larg sintagma „politica lingvistică în învățământul superior din RSSM", având în vedere un sistem de norme scrise și nescrise, oficiale și semioficiale, precum și practicile curriculare și extracurriculare ale autorităților sovietice, care urmăreau să stabilească principiile și modul în care sunt folosite limbile rusă și română („moldovenească") în educația superioară din RSSM, astfel încât să contribuie la realizarea politicii naționale a regimului sovietic în final.

În studiile noastre nu s-a putut evita folosirea sintagmei „limba moldovenească", or, așa fiind numită limba vorbită de românii din RSSM în epocă, aceasta a intrat în textul tuturor documentelor care au stat la baza cercetării. Însăși intelectualitatea românofonă „cu gândire națională" din RSSM, a „acceptat" să utilizeze oficial sintagma respectivă (deși considerau „limba moldovenească" una cu cea română). Ca și glotonimul „limba română", etnonimul „poporul român" a fost scos din uz și interzis de către regimul sovietic [130, 3], iar imixtiunea politicului în sfera cultural-științifică prin teoria „moldovenistă" a impus folosirea sintagmelor

[3] *Affirmative action*. Disponibil : https://www.britannica.com/topic/affirmative-action (accesat: 19.V.2025).

„moldoveni", „naționalitatea autohtonă – moldovenii" și altele în calitate de identificatori ai limbii și etniei populației autohtone din RSSM, pentru a „demonstra" o altă geneză a lor decât cea a poporului român. Am utilizat termenul „moldovean"/„moldoveni", pentru a-i desemna pe etnicii români care locuiau în RSSM și în raioanele limitrofe ale RSSU.

Precizăm că prin termenul „transnistreni" (regionalism), îi avem în vedere pe locuitorii fostei RASSM, care au fost delegați în dreapta Nistrului în 1940-1941 și după reanexarea Basarabiei în 1944. Totodată am subliniat că etnicii români din stânga Nistrului erau numiți peiorativ „șantiști", pentru că vorbeau o limbă română amestecată abundent cu rusisme și ucrainisme, condimentată cu cuvinte născocite pentru a evita termenii românești. Termenul „șantist" este un derivat al regionalismului „șanti" („pe semne că"), cu care transnistrienii începeau fiecare propoziție [65, 257].

Cât privește noțiunele „sovietizare", „rusianizare" și „rusificare", acceptăm semnificațiile pe care le-au fixat acestora teoreticienii fenomenului de deznaționalizare [64, 143-158; 97, 34-35; 193, 5], și anume: noțiunea „sovietizare" desemnează un proces de impunere și acceptare a instituțiilor sovietice, de integrare în sistemul comunist prin transformarea structurilor politice, sociale și economice în conformitate cu modelul sovietic, de politizare și ideologizare a tuturor aspectelor vieții; „rusianizarea" este diseminarea limbii și culturii ruse (și, s-ar putea adăuga, și a populației ruse) în teritoriile neruse și vizează exclusiv aspectul lingvistic, altfel spus, impunerea și asimilarea limbii ruse ca limbă oficială; iar „rusificarea" este un proces complex, cu mult mai îndelungat, atât individual, cât și colectiv, prin care indivizi aparținând etniilor non-ruse sunt transformați obiectiv și psihologic în ruși, fără însă ca aceasta să implice în mod necesar și pierderea identității, a conștiinței naționale.

1.2. Istoriografia problemei

După cum am elucidat în cercetările noastre, problema transformării și funcționării învățământului superior în calitate de mecanism al ingineriei naționale și sociale din RSSM nu a constituit un obiect de cercetare nici în istoriografia sovietică, din motive lesne de înțeles, nici în cea postsovietică, orientată mai mult spre o istorie politică și economică a URSS și a republicilor unionale. Însă unele aspecte ale problemei cercetate au fost redate, într-un fel sau altul, de unii specialiști sovietici, cât și occidentali până la destrămarea URSS, precum și după colapsul ei. Analiza istoriografică ne-a determinat să identificăm două categorii de lucrări care abordează mai mult sau mai puțin unele aspecte ale cercetării noastre.

I. În prima categorie de surse istoriografice au fost incluse *lucrările cu caracter general,* care tratează învățământul public sovietic în general, problema formării și rolului

intelectualității sovietice, construcția culturală socialistă, politica socială a statului sovietic și alte probleme care au i-au determinat pe autori să abordeze într-un fel sau altul unele aspecte ale istoriei învățământului superior din URSS. Deși nu se referă sau reflectă puțin și/sau tendențios unele aspecte ale problemelor abordate de noi, examinarea acestei categorii de lucrări este necesară pentru stabilirea contextului general al dezvoltării școlii superioare sovietice, pentru analiza unor opinii referitoare la anumite procese și fenomene ce au caracterizat învățământul superior în diferite etape ale evoluției lui, mai ales că unii autori au deținut funcții de stat și de partid, au fost exponenți ai unor ideologii sau curente politice, au executat comenzi de stat sau a unor organizații/instituții specifice perioadelor în care au activat etc. Iar analiza lucrărilor din această categorie indică prezența câtorva linii istoriografice: a) una *sovietică*, inclusiv cea din RSSM, b) alta *occidentală* din perioada Războiului Rece, c) și a treia – *post-Război Rece*, care se deosebesc prin scopul și misiunea elaborării, prin gradul de obiectivitate și nivelul de documentare, prin profunzimea examinării chestiunilor abordate, precum și prin calificarea profesională și/sau orientarea politică și ideologică a autorilor lor.

a) Cercetarea noastră evidențiază câteva tendințe dominante în *istoriografia sovietică* privind învățământul superior din URSS, valabile până la sfârșitul anilor 1980. Fundamentată pe doctrina și metodologia marxistă, aceasta a tratat școala superioară sovietică ca un fenomen aparte în peisajul global, promovând o imagine idealizată a eficienței și superiorității sistemului sovietic față de cel capitalist. Problemele reale ale învățământului erau ocolite, iar accentul cădea pe succesul „muncii ideologice" și al educației comuniste în rândul cadrelor și studenților. Istoriografia sovietică se remarcă, de asemenea, printr-un grad ridicat de ideologizare și politizare, printr-un discurs optimist și apologetic, care sublinia progresul sistemului sub „conducerea înțeleaptă" a PCUS, prezentat ca un proces coerent și lipsit de contradicții. De asemenea, istoria învățământului superior era adesea abordată în lucrări generale dedicate educației publice, construcției intelectualității sau culturii socialiste, redactate pe baza surselor oficiale și a arhivelor interpretate în acord cu linia partidului.

Analizele arată că, la nivelul istoriografiei unionale, învățământul superior din RSSM a fost tratat superficial, în mod general și cantitativ. În lucrările publicate până la mijlocul anilor 1950 despre educația sovietică, teritoriile anexate în 1940 erau aproape complet ignorate, inclusiv în capitolele dedicate învățământul popoarelor non-ruse [268; 289]. Abia în anii 1950, istoriografia „moldovenească" a început să abordeze istoria învățământului din RSSM, în special cu ocazia „aniversării a 25 de ani ai RSSM", când Artiom Lazarev a conturat paradigma interpretativă oficială, punând „succesele" educației în RSSM pe seama „grijii partidului comunist", a „statului sovietic" și a „ajutorului frățesc al poporului rus", în opoziție cu educația

din perioada interbelică sub „România burghezo-moșierească” [265, 115-131]. Deși istorici precum Timofei Craciun [257; 258; 259; 260] și Onufrie Andrus [212; 213; 214] au introdus în circuitul științific date factuale relevante, analiza lor a urmat fidel șabloanele sovietice, fără a aborda în profunzime politicile sociale și naționale din învățământul superior.

Analiza evoluției istoriografiei sovietice, inclusiv a celei „moldovenești”, indică faptul că, spre sfârșitul anilor 1950 și începutul anilor 1960, începe o nouă etapă, marcată de apariția primelor lucrări dedicate învățământului superior din URSS. Majoritatea acestora au fost redactate de oficiali de partid și de stat, cu un accent pronunțat pe ideologie și propagandă [144, 223, 235, 245, 294]. Autorii căutau să consolideze imaginea pozitivă a sistemului educațional sovietic, în contextul interesului occidental față de modelul sovietic și al eforturilor regimului de a-și îmbunătăți imaginea și a promova valorile socialiste în cercurile occidentale de stânga și în fostele colonii. Spre deosebire de istoriografia centrală, cercetătorii din RSSM au continuat să trateze învățământul superior în cadrul general al educației publice din republică, dar dintr-o perspectivă istorică, prezentându-l ca un pilon esențial al construcției socialiste și al avansului tehnico-științific al URSS [259, 282, 283, 284, 304].

În anii 1960–1970, istoriografia sovietică conturează tendința de a examina dezvoltarea învățământului superior în cadrul construcției culturale și a societății socialiste, considerând formarea intelectualității o prioritate ideologică [215, 216, 241, 256, 264, 297, 299, 307, 308]. În acest cadru, cercetarea din RSSM s-a ramificat în două direcții: istoriile aniversare ale instituțiilor de învățământ superior [281] și studii tematice, integrate în curentele „la modă” ale istoriografiei sovietice, centrate pe rolul conducător al partidului. Deși lucrările apărute după 1970 sunt mai bine documentate și includ surse inedite, ele păstrează caracterul ideologizat, continuând să reflecte o imagine convenabilă a trecutului și prezentului, inclusiv a politicilor sociale și naționale aplicate în școala superioară din RSSM.

b) Analiza istoriografică relevă că, până la lansarea primului satelit artificial al Pământului (1957), interesul *științei occidentale* față de învățământul superior sovietic a fost limitat și superficial. Primele lucrări, editate până spre sfârșitul anilor 1950 cu susținerea Consiliulului American–Sovietic pentru Prietenie, aveau un caracter pur informativ, apreciau standardizarea sistemului și afirmau că școala rusă „a făcut progrese” față de cea capitalistă „de când au venit comuniștii la putere” [124, 59-60].

Dezvoltarea sovietologiei occidentale la sfârșitul anilor 1950 a suscitat interesul pentru școala superioară din URSS, suscitând două tendințe distincte: prima era susținută de cercetători de stânga și reprezentanți ai statului american și prezenta învățământul superior sovietic ca superior celui occidental, apreciind pozitiv politicile regimului inclusiv, politica

lingvistică [124]; a doua, mai critică, pune la îndoială veridicitatea informațiilor din sursele sovietice, evidențiа o discrepanță între declarațiile constituționale, idealurile marxist-leniniste și realitățile sistemului de învățământ superior și subliniază limitele planificării economice, omniprezența partidului, rusificarea forțată și indoctrinarea, etc. [69; 75, 86, 105; 171; 182; 183; 112;]. Unele studii au sugerat, dar cu puține probe, că învățământul sovietic urmărea instruirea loialității față de partid și stat, generând reacții naționaliste în anumite regiuni [122].

Ambele grupuri de autori s-au bazat în principal pe surse oficiale sovietice, presa de stat, rapoartele ambasadelor occidentale în URSS, relatări ale vizitatorilor și declarațiile disidenților sovietici. Dar dacă primii sprijineau propaganda sovietică, cei din al doilea grup, sovietologi din mediul academic și analiști guvernamentali, și-au concentrat eforturile pe înțelegerea mecanismelor de formare a forței de muncă și a elitei științifice sovietice.

De la sfârșitul anilor 1950, istoriografia occidentală a inițiază studii asupra unor aspecte particulare ale funcționării învățământului superior în URSS, cum ar fi reforma hrușciovistă a școlii, politica lingvistică în educație [112; 113; 115], mobilitatea socială în URSS în perioada postrevoluționară etc. [111] dar autorii au exprimat doar tangențial opinii cu referire la unele aspecte analizate în cercetarea noastră. Totuși, acestea rămâneau limitate de accesul restrâns la arhive și orientate spre identificarea „secretelor" sistemului sovietic, cu scopul transferului de bune practici în propriile țări, fapt confirmat și de unii autori [86].

c) Analiza istoriografiei *post-Război Rece* evidențiază că s-au elaborat puține lucrări generale privind învățământul superior din URSS și niciuna axată pe subiectul cercetării noastre. Deschiderea arhivelor sovietice, avalanșa de memorii și renunțarea, în mare parte, la abordările marxiste au orientat cercetătorii din fostul spațiu sovietic, da și pe cei din Occident, spre istoria politică și economică a regimului comunist, mai puțin spre politicile educaționale. Lipsa unor studii de fundamentale privind politicile educaționale ale regimului în școala superioară din URSS sau din republicile unionale confirmă această direcție.

În Republica Moldova s-au realizat cercetări pentru a recupera anumite elemente din istoria învățământului superior al RSSM, tangențiale unor reforme politice sau economice, unor evenimente de răsunet din URSS sau din „lagărul socialist" etc., ale biografiilor unor personalități din școala superioară sau/și a științei din RSSM, a unor instituții de învățământ superior etc. punctuale legate de reforme, evenimente politice majore, biografii ale unor personalități sau istorii ale instituțiilor de învățământ superior. Dintre acestea, istoriile instituționale [66; 108; 142; 203; 218] (tradiție renovată de istoricul Valeriu Cozma în 1996 [79]), deși încă influențate de stilul encomiastic, beneficiază de accesul la arhive și oferă o abordare mai obiectivă a istoriei școlilor superioare din RSSM. Unele lucrări ating aspecte

precum politica etnolingvistică, selecția cadrelor sau recrutarea studenților, dar o analiză sistematică a educației superioare ca mecanism de inginerie națională și socială lipsește.

În aceeași direcție sunt incluse și lucrările biografice dedicate unor cadre didactice și oameni de știință din perioada vizată [85, 145, 146 etc.], care oferă informații valoroase despre motivațiile, adaptările și reacțiile individuale față de politicile regimului, contribuind la o mai bună înțelegere a mecanismelor de conformare și rezistență în contextul educației sovietice.

S-a constat că lucrările istoricilor, sociologilor, filosofilor și altor cercetători din spațiul post-sovietic – în special din Rusia [116; 247; 248; 249; 254; 285], Ucraina [138; 219], Estonia [295], Occident [71; 193; 267; 277] și Republica Moldova [72; 87; 96; 106; 125; 128; 129; 130; 131; 135; 143; 189; 190; 191; 198; 199] – care abordează aspecte ale istoriei sovietice, a fostelor republici unionale, a politicilor naționale și sociale ale regimului sau a rezistenței antisovietice, au contribuit la fundamentarea cercetării noastre. Acestea ne-au ajutat să identificăm premisele formării învățământului superior sovietic în RSSM, să contextualizăm procesele de transformare a acestuia într-un mecanism de inginerie socială și națională, și să comparăm modul de aplicare a acestor politici la nivel unional și republican.

În această categorie de surse istoriografice generale, am referit mai multe articole și studii, elaborate în spațiul rusolingv, care abordează teme conexe cercetării noastre: de la întreg sistemul educațional superior sovietic la cazuri particulare (școli, regiuni, perioade). Deși multe dintre aceste lucrări tratează superficial problemele, folosind exemple izolate, ele sunt utile pentru reconstituirea contextului general. Niciuna nu analizează explicit politica socială și națională în învățământul superior din teritoriile anexate în 1940. Totuși, studii dedicate proletarizării școlii superioare antebelice [211; 232; 234; 276; 292; 301], politicilor sociale din perioada hrușciovistă [80; 114; 270; 285], predării disciplinelor ideologice [220; 231, 252; 253; 255; 269; 272; 280; 296], educației extracurriculare, rolului organizațiilor de partid sau al sindicatelor [221; 246; 274; 278; 279], asigurării cu personal [210; 303] ori relațiilor dintre universitari și putere [217; 222; 261] au oferit repere valoroase pentru comparația situației în învățământul superior din RSSM și din alte regiuni ale URSS.

Concluzia noastră este că, deși tema funcționării învățământului superior ca mecanism de inginerie națională și socială în RSSM nu a fost abordată direct nici în perioada Războiului Rece în lucrările cu caracter general, nici după destrămarea Imperiului sovietic, unele lucrări – incluse de noi în categoria *a II-a – surselor speciale* – au examinat unele elemente relevante ale politicilor sociale și naționale sovietice aplicate în acest domeniu.

a) Printre primii cercetători care, spre sfârșitul anilor 1960, au abordat problema formării unei intelectualități „cu adevărat norodnice” în RSSM prin învățământul superior și

mediu de specialitate în RSSM s-au numărat Gh. Bîrca [70; 226; 227; 228; 229], Z. Fedco [297; 298; 299] și S. Galușcenco [237; 238], urmați, în a doua jum. a anilor 1970, de Gh. Rusnac [286; 287; 288]. Lucrările lor, elaborate în paradigma istoriografice sovietice, elogiază „succesele" școlii superioare din RSSM, atribuite „grijii partidului" și „ajutorului frățesc" al URSS, prezentând formarea intelectualității din republică ca o reușită a politicii naționale leniniste. S-a demonstrat că aceste studii reiau teme și perspective din istoriografia sovietică rusă [236; 306], urmărind să sublinieze consonanța dintre procesele educaționale și culturale din RSSM și cele din întreaga Uniune. Accentul cade pe sprijinul material oferit de stat, pe politicile de protecție socială și pe eforturile partidului în formarea de cadre „bine pregătite", totul comparat favorabil cu educația din România interbelică sau din Occident.

Deși autorii utilizează unele surse inedite și corelează educația cu procesele politice și economice sovietice, interpretările lor au rămas angajate ideologic și politic. Ei ignoră contradicțiile și problemele reale ale învățământului superior din RSSM, precum rusificarea, deformarea identitară a contingentelor studențești și a corpurilor didactico-științifice sau eșecurile politicilor sociale și naționale, și nu analizează obiectiv raportul dintre scopurile regimului și rezultatele obținute. Prin urmare, deși unele date oferite de acești autori ne-au fost utile (după verificare), concluziile formulate de ei, sunt lipsite de relevanță actuală.

b) Investigația istoriografică arată că dezintegrarea spațiului sovietic la sfârșitul anilor 1980, alături de depolitizarea științei istorice și deschiderea acccesului la noi surse, a stimulat interesul pentru istoria națională, inclusiv pentru unele aspecte ale învățământului din RSSM. În anii 1990–2000, însă, studiile dedicate învățământului superior din RSSM au fost puține, istorici din Republica Moldova concentrându-se mai ales pe „petele albe" ale istoriei naționale. Câteva articole au semnalat unele probleme legate de politica de cadre în instituții de învățământ superior, dar rămân influențate de metodologiile sovietice [61; 62; 132; 133].

Până în prezent, istoria învățământului superior din RSSM continuă să fie abordată fragmentar – fie pe domenii de formare profesională [117; 206], fie pe perioade [135-137; 161; 168], instituții [79; 82; 108; 163; 164; 169; 197; 200] și facultăți [88; 89], fie prin studii de caz și biografii [83]. La începutul anilor 2020, s-au inițiat cercetări multiaspectuale, axate pe analiza „particularităților" politicii de personal în unele instituții [82; 84; 206], carierelor unor persoane care s-au opus rusificării sau care au contribuit la dezvoltarea învățământului superior [92-94; 100; 102; 118-120; 141 etc.], relațiilor dintre cadrele universitare și autorități [154; 155; 186; 187], atât în anii campaniilor ideologice [155; 156; 181; 185; 192; 205], cât și în cei ai „dezghețului" hrușciovist [73; 89; 167; 170]. Totuși, cercetările nu abordează în ansamblu impactul acestor politici asupra comportamentului și conștiinței colective a universitarilor.

Deși istoricii au exploatat materiale de arhivă nevalorificate, izvoare orale, presa vremii și literatura științifică, anumite aspecte și contradicții ale politicii de personal ale statului sovietic în învățământul superior din RSSM au rămas în afara atenției lor, find analizate de autoarea cercetării de față în mai multe studii [154; 172; 174; 175; 178; 179].

Politicile de formare a contingentelor studențești și a corpurilor didactico-științifice, ingineria națională și socială, atitudinile față de educația comunistă sau politica lingvistică au primit o atenție și mai redusă. Câteva lucrări existente s-au concentrat pe condițiile de trai și situația materială a studenților în anumite perioade și instituții [103; 104; 207], pe procesul de admitere în unele instituții [139; 177; 180] și rolul studențimii în cadrul unor fenomene din istoria republicii [176], remarcându-se influența negativă a traumelor postbelice și a presiunii ideologice asupra studenților din RSSM [135-137], efecte resimțite chiar și după 1989.

Deși politica lingvistică și rezistența împotriva sovietizării au fost subiecte importante în cercetările privind deznaționalizarea RSSM [95; 128-130; 149 etc.], implementarea acestei politici în școala superioară și atitudinilor studenților și intelecualității universitare față de aceasta nu au fost analizate sistematic [150, 6-16]. În epoca sovietică, un astfel de demers era imposibil, iar în perioada post-Război Rece, interesul istoriografic a vizat alte teme. Autoarea cercetării a argumentat, în studii proprii [148, 402-585; 150; 151; 154; 167; 170; 171; 173], că limba rusă a fost un instrument central al ingineriei naționale în învățământul superior, iar rezistența față de politicile de rusificare a existat, chiar dacă nu a fost documentată sistematic.

În privința educației comuniste în școala superioară din RSSM, a formării concepției „corecte" despre lume studenților și personalului didactico-știițific, a educației extracurriculare și a eficienței acesteia, istoriografia nu a acordat până acum nicio atenție acestor teme esențiale pentru înțelegerea rolului învățământului superior în modelarea omului sovietic.

I.2. Sursele istorice ale cercetării

La baza cercetării problemei transformării și funcționării învățământului superior în calitate de mecanism al ingineriei naționale și sociale în RSSM au stat sursele istorice, pe care le-am analizat, clasificat și caracterizat în câteva studii [148, 50-71; 150, 16-25; 159; 166].

În primul rând, am exploatat *sursele inedite,* conservate în arhivele de stat din Republica Moldova, Ucraina și România, în arhivele instituționale din RM, inclusiv ale USM, USARB, ale Institutului (Învățătoresc) Pedagogic din Tiraspol, păstrată în Filiala din Tiraspol[4]. Sursele inedite au constituit referinţe-cheie în cercetarea noastră, susținându-ne efortul de cunoaștere,

[4] Sunt indicate la compartimentul Bibliografie.

analiză și interpretare a politicilor regimului comunist în școala superioară din RSSM. În funcție de caracterul și accesibilitatea documentelor acestea au fost clasificate în 1. *documente de politici* (legi, hotărâri, dispoziții, odine etc. ale autorităților de stat și de partid unionle și republicane, stenograme ale congreselor, conferințelor și plenarelor PC(b)US/PCUS și PC(b)M/PCM, planuri de învățământ, programe de studii etc.); 2. *documente de implementare* (corespondențe cu caracter indicativ, documente produse de organizațiile de partid, comsomoliste, sindicate, organele locale, structurilor manageriale ale instituțiilor de învățământ superior etc.); 3. *documente de raportare* (note informative, memorii, rapoarte, procese-verbale de control, statistici etc.); 4. *surse egodocumentare* – reclamații, scrisori, cereri și alte documente adresate autorităților de partid și de stat, direcțiilor școlilor superioare etc de către cetățeni. Trebuie de ținut cont de faptul că, deși sistemul administrativ-directiv de comandă a generat binecunoscuta birocrație sovietică, analiza documentelor de sorginte sovietică, chiar și a celor marcate cu parafa „Nu se publică", „Nu face obiectul dezvăluirii", „Secret", „Strict secret" și desecretizate după 1991, demonstrează că aceste documente reflectă realitățile dorite de regim. Am concluzionat că documentele din anii 1944-1946 sunt mai „sincere" și ne-au oferit informații valoroase pentru realizarea obiectivelor cercetării, iar cele din perioada ulterioară, deși mai voluminoase, fiind elaborate după repunerea în funcțiune a mașinăriei represive sovietice, sunt scrise într-un fel de *newspeak* orwellian, depersonalizat, pline de clișee, folosit pentru obscurizarea discursului și pentru camuflarea realității.

Informațiile obținute din sursele de arhivă au fost completate cu cele din puținele *surse edite* referitoare la învățământul superior sovietic, în general, și la cel din RSSM, majoritatea lor fiind publicate după 1991. Investigarea surselor edite arată că în perioada sovietică s-au publicat doar câteva „ghiduri pentru activitatea zilnică" a conducătorilor instituțiilor de învățământ" [6; 8; 9; 10;13], în care sunt adunate documente „cu privire la învățământul public", organizarea și funcționarea școlii superioare din URSS, precum și un volum despre politica PCUS în domeniul culturii, învățământului și științei [18]. În ambele cazuri, culegerile au fost elaborate „în conformitate cu principiul marxist-leninist al partinității și istoricismului", documentele fiind selectate ca să ilustreze latura triumfalistă a politicii statului sovietic și a partidului comunist. O sursă importantă pentru cercetarea proceselor și fenomenelor specifice școlii superioare sovietice cercetării noastre, dar cu aceleași caracteristici, au constituit-o articolele și cuvântările unor lideri politici și înalți funcționari sovietici publicate în volume, ziare și reviste, în care, autorii detaliau și „descifrau" legile sau hotărârile importante cu privire la învățământul superior; manualele și programe de studiu (analitice); materiale statistice care reflectă aspectele cantitative ale evoluției învățământului superior sovietic [11; 20; 21] ș.a.

Deschiderea arhivelor după căderea regimului comunist a rezultat în apariția unor volume de documente care reflectă istoria RSSM. Analiza noastră demonstrează, însă, că puține dintre acestea reflectă nemijlocit crearea și evoluția sistemului de învățământ superior în republica unională, „bucătăria" internă a funcționării școlii superioare, relațiile acesteia cu autoritățile de stat și de partid ale URSS și ale RSSM, precum și alte aspecte investigate de noi. Totodată, la sfârșitul anilor 2010, este inițiată identificarea și publicarea unor documente și materiale inedite care se referă direct la problema studiată de noi, precum cel despre istoria USM [3] și cele două volume de documente [1; 5], editate de autoarea acestei cercetări.

Suportul documentar al cercetării include un masiv de documente ce reflectă activitatea PC(b)US/PCUS și a structurilor acestuia [16;, 17; 25], a organizațiilor comsomoliste [14; 15; 32; 35], a guvernului unional și a celui din RSSM [26], publicate la Moscova și la Chișinău, atât în perioada sovietică, cât și după destrămarea URSS, ultimele dezvăluind mai multe secrete din culoarele puterii comuniste [24; 30; 31; 34] și a realităților socio-cultirale, etno-demografice, politice și economice din RSSM [2] și altele.

O altă sursă documentară exploatată în cercetarea noastră o reprezintă *publicațiile periodice* centrale, republicane și ale instituțiilor, editate în perioada sovietică. Examinarea acestor surse probează „specificul" presei sovietice, acestea reclamând o analiză critică serioasă și o coroborare cu documentele de arhivă, cele de istorie orală, memoralistică și altele.

Caracterul surselor de sorginte sovietică, fie că au fost publicate în perioada Războiului Rece, fie după, ne-a determinat să apelăm la surse alternative și suplimentare, în special, cele de *istorie orală* [49-60] și *memorialistică* [36-48]. S-a subliniat că acestea au reprezentat pentru cercetarea noastră „martorul ocular" din procesul de judecată, fiind relevante pentru deslușirea unor realități, fenomene, elemente intangibile prin analiza documentelor oficiale, pentru acoperirea unor „locuri albe" sau evaziv expuse în documentele emise de autorități, pentru explicarea unor „tăceri" sau „jumătăți de păreri" ale nomenclaturiștilor cu privire la diferite aspecte ale politicilor regimului, precum și pentru „testarea" veridicității documentelor scrise. Totodată, fiind, în esenţă, surse subiective, le-am coroborat cu alte tipuri de documente, aplicând mai multe principii și metode de cercetare.

1.4. Concluzii la capitolul I

Suportul metodologic al cercetării subiectului politicilor naționale și sociale ale regimului comunist *în* și *prin* învățământul superior și transformarea celui din urmă în mecanim de inginerie națională și socială în RSSM, determinat de complexitatea obiectivelor asumate și de baza documentară și istoriografică disponibilă, revendică o abordare interdisciplinară bazată

pe principiile fundamentale ale cercetării științifice și aplicarea unor metode de cercetare specifice științelor istorice, al celor interdisciplinare și a metodelor științifice generale a unei baze documentare edite și inedite importante și a surselor istoriografice identificate, selectate și clasificate de autoare, care au asigurat rigurozitatea și credibilitatea cercetării.

Problema transpalntării, transformării și funcționării sistemului de învățământ superior într-un mecanism de inginerie națională și socială în RSSM nu a fost abordată, în mod special, nici în istoriografia din perioada Războiului Rece și nici în cea post-Război Rece.

Istoriografia sovietică, inclusiv cea din RSSM, care s-a dezvoltat în cadrul unui stat totalitar, a investigat învățământul superior din RSSM în cadrul paradigmei și metodologiei marxist-leninste, reliefând doar realizările și marșul tiumfalist al învățământului superior „moldovenesc" în cadrul statului sovietic pe baza unor „argumente", în mare parte cantitative. Chiar dacă cercetătorii sovietici și-au elaborat lucrările în baza unor surse, inclusiv inedite, specificul acestora reduce din credibilitatea concluziilor formulate.

Istoriografia occidentală de până la 1991 s-a interesată târziu de sistemul de educație superioară sovietică, abia după lansarea primului satelit sovietic (1957), a avut un acces limitat la surse, în mare parte, fiind aliniată concepției totalitariste, a reflectat opinii specifice „istoriografiei capitaliste" cu referire la învățământul superior din URSS și nu a abordat școala superioară din RSSM, cu atât mai mult problemele examinate în cercetările noastre.

Deschiderea arhivelor după „ridicarea cortinei de fier" a canalizat eforturile cercetătorilor spre elucidarea „petelor albe" din istoria URSS și a RSSM, învățământul superior de tip sovietic și problemele lui rămânând, cu excepția unor istorii onomastice ale școlilor superioare, în afara atenției istoricilor până în a doua jumătate a anilor 2010.

Investigațiile demonstrează că istoriografia din Republica Moldova cu referire la istoria învățământului superior din RSSM rămâne într-un proces de acumulare de surse și de interpretare științifică parțială a problemelor abordate în cercetările noastre. Totodată, în Republica Moldova există și tentative de a păstra discursul istoriografic în cadrul clișeelor imperiale sovietice și ruse, unii cercetători inspirându-se din producția istoriografică rusească elaborată după 2014 și care servește noilor paradigme ale politicii externe a Federației Ruse.

În elaborarea cercetărilor ştinţifice au fost utilizate, în principal, surse de arhivă, în mare parte, necunoscute, care ne-au oferit informații prețioase referitoare la aspectele investigate, dar ele au impus o examinare și o analiză critică, și o coroborare cu memoralistică, surse de istorie orală, documente publicate şi publicaţii periodice.

II. POLITICI DE INDIGENIZARE ȘI PROLETARIZARE A CORPURILOR STUDENȚEȘTI ALE ȘCOLII SUPERIOARE DIN RSSM

2.1. Componenta socială a politicii sovietice în domeniul învățământului superior și crearea premiselor politicii de inginerie națională și socială în RSSM

Politica socială și națională a statului sovietic în învățământul superior din RSSM a fost determinată de programul bolșevicilor de realizare a egalității sociale și de producere a unui „om nou" al societății comuniste, proiect ce a fost realizat prin conectarea unor mecanisme subtile de inginerie națională și socială și prin incursiuni în viața cotidiană și conștiința maselor. Efemera concepție a „desființării claselor", reformulată în Constituția stalinistă (1936) în teoria „claselor prietenoase" și a admisului „strat social deosebit" – al intelectualității sovietice , a determinat politica deliberată a regimului de (re-)creare perpetuă a unei „intelectualități în prima generație", care să-i devină o bază socială și un suport politic solid. În acest sens, împreună cu celelalte „măsuri" de sovietizare a Basarabiei, regimul a exportat în noua republică unională instrumentele verificate în perioada antebelică de construire socială și națională a unei „inteligheții sovietice moldovenești" în prima generație, inclusiv prin învățământul superior.

Consecințele social-demografice ale (re-)anexării Basarabiei, starea de spirit a populației și condițiile socio-economice din RSSM au creat fundamentul și premisele implementării politicilor sovietice în domeniul național, social și educațional, imprimându-le un anumit specific [1, V-XXV; 5, 84-96; 150, 38-42; 165; 175; 177]. Am probat cu argumente acumulate din istoriografie și surse documentare că retragerea unei părți a populației Basarabiei peste Prut după prima anexare (de la 68 953 până la 300 000 de refugiați, și ale celor „repatriați" – de la 112 000 până la 221 000 de persoane în 1940); strămutările de populații (peste 133 000 de germani basarabeni); importul de elemente alogene din teritoriile sovietice pentru popularea „teritoriilor rămase libere" (cca 15 000 de polonezi, 25 000 de ucraineni și 2 500 de gospodării de colhoznici de peste Nistru); deportările „elementelor antisovietice" din Basarabia (22 648 de persoane în 1941); represiunile politice și executarea basarabenilor „ostili sau potențiali ostili" regimului; mobilizarea a peste 50 000 de tineri basarabeni la munci forțate în regiunile URSS în 1940-1941; importul masiv de cadre sovietice ș.a. au „diluat" elementul românesc în Basarabia, producând modificări importante în structura etno-socială, ce au constituit primele premise pentru crearea unei școli superioare de tip sovietic și promovarea politicilor de (re-)construcție națională și socială a intelectualității din RSSM [148, 84-89].

Războiul germano-sovietic, evenimentele și procesele postbelice au intensificat transformările socio-demografice în Basarabia/RSSM, deși pierderile umane provocate de război sunt dificil de calculat [96], la fel ca și numărul basarabenilor care s-au retras peste Prut în 1944-1945. Totodată, comparând statisticile sovietice, am subliniat că populația RSSM s-a redus cu până la cca 358 000 de oameni în 1946 în comparație cu anul 1941. În perioada de constituire a sistemului de învățământ superior sovietic, numărul populației autohtone s-a diminuat și mai mult în urma reluării „măsurilor" de sovietizare implementate în 1940-1941 și a completării lor cu altele, specifice procesului de consolidare a regimului sovietic. Am evidențiat că cca 200 000 de persoane s-au pierdut în timpul foametei organizate (1946-1947); 35 050 de basarabeni au fost deportați în 1949 și alții 2 617 în 1951; mai multe mii de locuitori ai RSSM au fost trimiși anual forțat sau prin migrație organizată la muncă în zonele industriale ale RSFSR, RSSU și RSSK (în 1947 – 36 635 de persoane, în 1948-1950 – peste 96 000); începând cu 1947, tinerii din RSSM au fost recrutați și trimiși continuu la școli profesionale de pe lângă fabrici și uzine (nu s-a făcut încă un calcul al numărului de tineri recrutați în școlile FZO, dar se cunoaște că, în 1947, au fost mobilizați 8 536 de tineri în zona Donețk, iar în 1948 – peste 14 000 în Donbas) [148, 88-96]. Am probat faptul că, pe de altă parte, regimul a organizat un import masiv de „specialiști" sovietici chiar din primele luni ale „eliberării" Basarabiei. Deși guvernul sovietic a delegat continuu „specialiști", alții venind în RSSM din interese proprii, istoriografia sovietică a prezentat, din motive înțelese, doar date separate, iar în istoriografia post-sovietică numărul celor veniți din afara republicii încă nu a fost calculat, fiind cunoscut, așa cum am arătat în cercetarea noastră, doar cu aproximație [148, 92-93].

Totodată, s-a evidențiat că, pe lângă modelarea unui nou coraport etnic, totalitatea măsurilor de sovietizare și de consolidare a regimului comunist a produs și o modificare a structurii sociale a republicii, care, de asemenea, a creat condiții pentru sovietizarea, rusificarea și deznaționalizarea RSSM. Deși documentele antebelice nu prezintă informații despre structura socială a Basarabiei în sensul teoriei marxiste, datele prezentate de istoricul Nicolae Enciu cu privire la recensământul din 1930, care fixează că societatea basarabeană era alcătuită în proporție de cca 82,5% din agricultori, ne-au permis să-i echivalăm pe cei din urmă cu „clasa țăranilor", iar grupul funcționarilor, din care făceau parte învățătorii, preoții și angajații administrațiilor locale și care formau doar 3,5% [96, 69] – cu „stratul" intelectualității. Analizele noastre demonstrează că „stratul" intelectualității basarabene s-a subțiat și mai mult în anii celui de-al Doilea Război Mondial, mai mulți reprezentanți ai profesiilor intelectuale, dar și elevi și studenți, retrăgându-se în dreapta Prutului în 1940-1941 și în 1944 [148, 93-96;

820-821], alții pierind în război și în timpul foametei, fiind deportați sau represați după restabilirea puterii sovietice în RSSM.

Astfel procesele socio-demografice și politico-economice care au urmat (re-)anexării Basarbiei și creării RSSM, au perturbat tabloul etnic și social în dreapta Nistrului, generând premise „favorabile" pentru implementarea politicilor sovietice de construcție etno-socială a unei intelectualități „moldovenești" noi, de tip sovietic.

2.2. Contingentele de studenți: obiecte ale ingineriei naționale și sociale

În studiile noastre, am urmărit procesul de creare a unei rețele ample de instituții de învățământ de tip sovietic de toate nivelurile și tipurile, chiar după prima anexare a Basarabiei, de înlocuire a sistemului de învățământ românesc cu cel sovietic, de transplantare a întregului cadru normativ-legislativ al URSS, precum și experiențele de organizare și funcționare a școlii superioare sovietice [1, V-X; XXXVI-LIX; 5, V-X; 158; 161; 163, 168, 169], inclusiv al procesului de admitere – unul dintre cele mai importante instrumente de inginerie națională și socială a contingentelor studențești, respectiv de construire a intelectualității din RSSM.

Contingentele de studenți au fost transformate în obiecte ale ingineriei naționale și sociale odată cu crearea instituțiilor de învățământ superior în RSSM, iar politicile regimului în acest sens au parcurs câteva etape [1, XVIII-XXV; 5, XVIII-XXX; 148, 96-211; 177; 180]. Intenționând să croiască în RSSM o *inteligheție* sovietică „cu origini sociale sănătoase", cu viziuni politico-ideologice „corecte", dar conștient de caracterul anexionist al creării republicii, de existența reprezentanților „claselor sociale străine" societății socialiste, care sunt sau ar putea constitui „elementul ostil" noii puteri, precum și de lipsa unei surse suficiente de formare a contingentelor de studenți pentru noile școli superioare, *în prima etapă (1940-1941)*, regimul a derogat de la declarațiile Constituției staliniste(1936), aplicând politica de discriminare pozitivă a „claselor truditoare", dar oferind, totodată, drepturi egale la studii tuturor „noroadelor RSSM" [1, 61]. Spre deosebire de politica de proletarizare a contingentelor, promovată deschis în anii 1920-1930, regimul a uzitat de instrumente mai subtile în construirea contingentelor din RSSM, urmărind scopuri pragmatice, dar mai ales politico-ideologice și propagandistice. Pe de o parte, autoritățile comuniste au deschis un lift de mobilitate socială pentru „copiii truditorilor" din RSSM, „slobozindu-i" de taxa de școlarizare (decretată în URSS la 26.X.1940), pe de altă parte, au impus-o „cetățenilor care trăiesc din venituri nemuncite", care, de fapt, dețineau prerechizitul necesar pentru accedere în învățământul superior [1, XVIII-XXV]. Astfel, autoritățile și-au asigurat o resursă potrivită din punct de vedere social pentru completarea sudențimii din rândul celor care „pute numa să jisăză [...] la învățământu superior"

[1, 58], totodată, „manevra” urmărea și convingerea basarabenilor de superioritatea noii puteri față de cea a „ocupanților romîni”. Deschiderea *rabfak*-urilor la Chișinău (închise în URSS către 1940) „pentru copiii de muncitori și țărani săraci”, oferirea burselor, asigurarea unui loc de trai în cămine etc., confirmă vectorul de proletarizare a învățământului superior din RSSM.

O trăsătură caracteristică a concepției de admitere de la începutul stăpânirii sovietice a fost faptul că regimul nu a declarat oficial o politică „specială” față de românii moldoveni, deși politica de „moldovenizare” fusese pusă în aplicare imediat după anexare. Această stratagemă era determinată de intenția de a demonstra „grija” statului sovietic pentru alfabetizarea locuitorilor Basarabiei, spre deosebire de „regimul burghezo-moșieresc român”, și de a predispune favorabil toate etniile din RSSM față de noua putere. Astfel, regimul a mizat pe tinerii din toate etniile pentru a completa contingentele și a diminua teama față de noua școală sovietică, fiind conștient că, prin aplicarea criteriului social, putea implementa indirect și pe cel etnic, întucât majoritatea „țăranilor săraci” erau locuitori ai satelor populate, în mare parte, de români. Pentru a se asigura de „orientarea politică corectă” a studenților, aceștia au fost obligați să depună o declarație de ostilitate față de Statul Român, regimul alternând, în acest fel, mijloacele blânde ale propagandei antiromânești și moldoveniste cu cele de constrângere.

Deși rezultatele aplicării măsurilor regimului sunt greu de identificat pentru o perioadă atât de scurtă și slab documentată, se constată că retragerea intelectualității românești peste Prut, caracterul rural al societății basarabene, noutatea sistemului sovietic, politica represivă, fiscalitatea arbitrară, costul ridicat al vieții, lipsa unui bazin de recrutare „corespunzător” și politicile discriminatorii în educație au compromis obiectivele regimului în anii 1940–1941. Majoritatea studenților proveneau din medii neproletare, iar etnic, contingentele nu erau „moldovenești”, fapt reflectat atât în caracterul contradictoriu al documentelor, cât și în structura etnică a studenților evacuați la Buguruslan. Cercetarea confirmă că, încă din primii ani post-anexare, regimul a pus în aplicare politici de inginerie națională și socială în învățământul superior, urmărind formarea unei intelectualități sovietice de origine muncitorească-țărănească „în prima generație”, eterogenă etnic și orientată spre rusificare, în pofida discursului oficial privind crearea unei școli „moldovenești” pentru „moldoveni”.

Etapa a II-a a procesului de construcție a contingentelor studențești corespunde perioadei evacuării instituțiilor de învățământ superior din RSSM în spatele frontului (1941-1944), când, în condițiile așa-numitei ocupații a Basarabiei de către România și al funcționării sistemului de învățământ „moldovenesc” în evacuație, regimul a renunțat la principiul social de admitere în școala superioară „moldovenească”, în favoarea unei politici deschise de discriminare pozitivă a „moldovenilor”. Eforturile autorităților de a înmatricula „cât mai mulți

moldoveni” la Institutul Pedagogic Moldovenesc din Buguruslan (RSFSR) au avut rezultate modeste. În anul academic 1943–1944, ponderea „moldovenilor” a atins doar 6,4%, în timp ce evreii reprezentau 64%, rușii – 25%, iar alte etnii – 4,6% [148, 103–105; 1, XXV–XXXVI] – structură etnică, care, corelată cu desfășurarea procesului didactic în limba rusă, contrazice explicația oficială privind menținerea unui institut „moldovenesc” în evacuație din necesitatea de a pregăti „cadre naționale pentru școlile Moldovei” – decât dacă scopul real era ca aceste cadre, formate într-un sistem sovietic cu instruire în limba rusă, să contribuie ulterior la rusificarea școlii naționale și la construcția socialismului în RSSM [150, 42–45].

Etapa a III-a a procesului de construcție națională și socială a contingentelor intervine după reevacuarea instituțiilor de învățământ superior în RSSM în vara-toamna anului 1944 și s-a prelungit până în a doua jumătate a anilor 1950. În această etapă se va constitui sistemul de școli superioare de tip sovietic, care va rămâne specific până la disoluția URSS. În contextul nevoii de specialiști pentru restabilirea economiei postbelice și al confruntării economice și politico-ideologice a Războiului Rece, sovieticii au revenit oficial după război la principiile și regulile nediscriminatorii de admitere în învățământul superior, dar că acestea nu au fost respectate decât aparent în procesul de formare a contingentelor din RSSM. Regimul a promovat politici și a implementat instrumente de inginerie națională și socială a studențimii, disimulate reușit sub sloganul deficitului de „muncitori intelectuali”, susținut de o propagandă antiromânească și o agitație prosovietică [1, LXXVII-XCVIII; 148, 103-105; 168, 432-441].

Cercetarea demonstrează că regimul sovietic a valorificat cu succes condițiile socio-demografice, economice și politice postbelice din RSSM, ajustând politica de admitere în învățământul superior la aceste realități [176]. Conștiente de limitele locale în recrutarea studenților, autoritățile au (re)deschis nouă școli superioare și au aprobat planuri de admitere care depășeau capacitățile republicii, generând premisele unei inginerii naționale și sociale *în* și *prin* învățământul superior. Prin planurile de stat, autoritățile unionale au forțat structurile republicane să recurgă la soluția facilă a completării contingentelor prin importul de tineri din afara RSSM. Datele statistice centralizate [148, 788–814; 877–880] indică un aflux masiv de alogeni, care a contribuit la formarea unor corpuri studențești eterogene din punct de vedere etnic, lingvistic, social și cultural. În același timp, proporția redusă a „reprezentanților naționalității autohtone” era în vădită contradicție cu structura demografică a RSSM – unde românii moldoveni reprezentau 66,8% (1941) și 65,4% (1959) – și cu retorica oficială privind „forma națională” a educației în republicile unionale.

Calculele noastre arată că „moldovenii” reprezentau doar 13–15% din studenții înmatriculați imediat după război, cota acestora crescând la cca 45% abia în a doua jumătate a

anilor 1950, în ciuda extinderii rețelei școlare, a politicilor de discriminare pozitivă și a sprijinului social acordat. Această creștere lentă este explicată prin slaba productivitate a școlilor medii „moldovenești”, reducerea numărului de candidați din mediul rural cauzată de foamete, deportări și colectivizare, barierele lingvistice (necunoașterea limbii ruse), lipsa resurselor materiale, politicile ambigue față de studenții „moldoveni” etc. Aceștia erau slab reprezentați în instituțiile non-pedagogice, un exemplu elocvent fiind Institutul Agricol din Chișinău, unde, deși se pregăteau specialiști pentru agricultură – ocupație majoritară pentru români, găgăuzi și bulgari – dominau studenții alogeni, preponderent rusolingvi și cu origine socială neproletară. La Institutul de Medicină, deși „moldovenii” ajungeau la 50% în anii ’50, instruirea se făcea exclusiv în limba rusă, menținându-se astfel mecanismele de control cultural și lingvistic [148, 120–122; 173, 490–491].

Am demonstrat că autoritățile sovietice au insistat mai mult pentru admiterea „reprezentanților națiunii autohtone” în instituțiile pedagogice decât în celelalte școli superioare și că această „chibzuință” relevă tendința mascată a politicii naționale sovietice de a crea o intelectualitate pedagogică „moldovenească”, preponderent rurală, întrucât majoritatea românilor moldoveni locuiau la sate. Cunoscând „Moldova natală, limba și psihologia poporului”, acești tineri urmau să devină agenți eficienți ai „moldovenizării” și ai educației comuniste a noilor generații. În consecință, instituțiile pedagogice au înmatriculat mai mulți „moldoveni”, dar până la introducerea învățământului obligatoriu de 7 clase (1949), aceștia rămâneau totuși minoritari chiar și aici [148, 808].

Rațiunile pragmatice, ideologice și propagandistice au determinat promovarea unei discriminări pozitive față de „moldoveni” atât la admitere, cât și în parcursul universitar, autoritățile republicane și conducerile instituțiilor superioare fiind atenționate, deși doar verbal, să admită „cât mai mulți moldoveni”, astfel încât ponderea acestora să reflecte structura etno-demografică a RSSM. În practică, s-a aplicat o politică informală de sprijin, care presupunea tratament preferențial și indulgență față de candidații și studenții „moldoveni”, pentru a le facilita finalizarea studiilor [1, XCVIII–CXI; 148, 143–167; 177, 130–140; 180, 238–243]. În acest demers, autoritățile au exploatat condițiile socio-economice dificile ale perioadei postbelice și ulterior, eliminând o parte din barierele sociale și educaționale ale tinerilor autohtoni și justificând astfel o politică paternalist-populistă de „susținere” a acestora.

În această etapă, prioritatea regimului era construcția etnică a contingentelor din RSSM, iar cea socială s-a produs, în mare parte, implicit, ca urmare a politicilor naționale. Originea socială a studenților a fost urmărită în funcție de interesele particulare ale partidului-stat în contextul campaniilor ideologice staliniste, al foametei organizate, al deportărilor, al

colectivizării etc., pentru a îngusta accesul cetățenilor care „nu trăiesc din muncă fizică", al „elementelor străine", „al culacilor", al intelectualilor indezirabili etc. Analizând structura socială a studențimii, s-a reliefat că în primii ani postbelici au predominat reprezentanții „stratului" intelectual-funcționăresc (majoritatea provenind din rândul alogenilor) și că politica de promovare a „reprezentanților naționalității autohtone" (majoritatea originari din mediul rural-țărănesc), a determinat o creștere a ponderii reprezentanților „claselor truditoare" de la mijlocul anilor 1950. Rearanjarea grupurilor sociale în contingente a fost specifică mai ales instituțiilor pedagogice, cele din școlile non-pedagogice rămânând dominate de elementul funcționăresc și intelectual. Admiterea unui număr cât mai mare de copii ai „oamenilor muncii" nu a rezultat într-o creștere dorită a ponderii lor în contingentele generale, or mulți dintre cei admiși, confruntându-se cu dificultăți materiale și academice, abandonau studiile. S-a subliniat că, în aceste condiții, autoritățile au monitorizat structura socială a studențimii în scopul ajustării formelor și metodelor educației politico-ideologice, precum și pentru unele nevoi practice, precum urmărirea capacității de plată a taxei de studii, devenită obligatorie pentru toți studenții după 1944, stabilirea categoriilor cărora li se ofereau locuri de trai în cămine etc.

Odată cu restabilirea sistemului de învățământ superior, autoritățile au exploatat intens procesul de admitere și menținere a „moldovenilor" în școala superioară în calitate de instrument de inginerie națională și socială a studențimii, deschizând un lift social pentru tinerii basarabeni. În această etapă autoritățile au fost preocupate, în mod special, de construcția corpurilor studențești și au promovat o politică disimulată de discriminare pozitivă a „moldovenilor", urmărind indigenizarea și proletarizarea lor în virtutea creării unei intelectualități sovietice „moldovenești" și „în prima generație". Numărul studenților a crescut de aproape 10 ori în anii 1944-1958, regimul reușind să formeze contingente eterogene din punct de vedere etnic, care au contribuit la deznaționalizarea și rusificarea viitoarei intelectualități. Dar politica de indigenizare a studențimii, nu și-a atins obiectivul de egalare a cotei lor nici din punct de vedere etnic, nici din punct de vedere social cu cea republicană.

În investigațiile noastre s-a demonstrat că adoptarea „legii școlii" (1958) pune începutul celei de-*a IV-a etape* în evoluția politicilor de construcție națională și socială a contingentelor studențești din RSSM. Faptul că „reforma școlii" de la sfârșitul anilor 1950 a fost determinată de demontarea ideologiei staliniste, de promovarea teoriei „statului întregului popor", cea de creare a unei societăți „fără de clase" și fără națiuni, de educare a „omului nou", de noile politici social-economice și de cea a „coexistenței pașnice" cu Occidentul, precum și de alte „noutăți" promovate de echipa hrușciovistă, care au vizat, în mare măsură, mobilizarea factorului subiectiv, văzut ca garant al succesului construirii noii societăți sovietice [148, 127-143].

Am subscris tezei acreditate în istoriografie că echipa lui Hrușciov era conștientă că învățământul, inclusiv cel superior, puternic politizat, nu corespundea noilor politici, că școala, deși încadrată în sistemul centralizat al planificării de stat, nu putea asigura economia cu numărul necesar de specialiști calificați pe care îi reclama noul curs economic și politic și că exista o contradicție între creșterea numărului de absolvenți de școli superioare și deficitul de cadre în economia reală [80, 110-111; 195; 196, 310-370; 285, 95-104]. Analizele întreprinse pun în evidență faptul că, fără a abandona politica de indigenizare a învățământului superior din RSSM, din a doua jum. a anilor 1950, sovieticii au transferat-o în plan secund, camuflând-o prin cea de discriminare pozitivă socială a „claselor truditoare". Dacă, în anii 1953-1957, cota „moldovenilor" în școala superioară amorțise la 46-47% din cauza unei concurențe neloiale dintre tinerii din localitățile rurale și cele urbane, noile reguli de admitere de la sfârșitul anilor 1950, lărgind accesul „claselor muncitoare" în învățământul superior prin privilegierea „candidaților din producție" la admitere, au determinat și o creștere a numărului de studenți „moldoveni". S-a argumentat că, spre mijlocul anilor 1960, cota „moldovenilor" admiși la anul I a echivalat-o pe cea a românilor moldoveni din populația RSSM, iar în contingentele generale ponderea calculată de noi a rămas sub 60%. Cei mai mulți „moldoveni" erau înscriși la institutele pedagogice, cel agricol și de medicină, considerate mai puțin elitiste decât USM și Institutul Politehnic din Chișinău, unde numărul lor era mai mic, fapt care a determinat formarea unei intelectualități tehnice „moldovenești", în mare parte, rusolingve. Calculele arată că, pe lângă faptul că RSSM avea cei mai puțini studenți (63), raportați la 10 000 de locuitori (media pe URSS era de 110:10 000), în anul 1961, la 10 000 de locuitori ai etniei respective reveneau 51 de studenți „moldoveni", 70 ucraineni, 150 ruși și 129 evrei [148, p. 220, 876].

În afara românilor moldoveni, a căror pondere a crescut constant, cele mai reprezentate etnii în contingentele studențești din RSSM au fost rușii, ucrainenii și evreii. S-a demonstrat că, în perioada postbelică, studenții ruși, recrutați atât din RSSM, cât și din afara republicii, formau o majoritate semnificativă (de ex.în instituțiile non-pedagogice ei formau 63–84%), însă proporția lor s-a diminuat treptat, pe măsură ce a crescut numărul absolvenților din școlile medii „moldovenești". La mijlocul anilor 1960, rușii continuau să reprezinte un segment important: circa 30% în învățământul superior non-pedagogic și 12–18% în cel pedagogic [148, p. 796–812], în condițiile în care ponderea lor demografică în RSSM era de doar 10,2%. Am constatat că segmentul rusofon al contingentelor a fost consolidat de ucraineni și de „reprezentanții altor etnii", ale căror ponderi au crescut de la 10–13% (la începutul perioadei studiate) la 14–15% (la mijlocul anilor 1960) și, respectiv, de la 2% la 6%. Componenta „alte etnii" era formată inițial din studenți alogeni, fiind completată de minoritățile etnice autohtone

– găgăuzi și bulgari. S-a menționat faptul că, după „reforma școlii” (1958) au fost intens rusificate și, astfel, au contribuit esențial la fundamentarea „tradiției” unui proces didactic și a unei comunicări instituționale și interpersonale în limba rusă, iar pe termen lung, au participat la formarea enclavei rusofile din Republica Moldova [151, p. 606–622].

O prezență importantă în contingentele școlilor superioare din RSSM au fost studenții evrei, care au avut o pondere de cca 90,5% în anii războiului germano-sovietic și care s-a redus lent, ajungând la cca 5,5-6% la mijlocul anilor 1960, deși evreii formau doar 3,3% în demografia RSSM. În primii ani postbelici, o bună parte a studenților evrei care învățaseră în școli românești au optat pentru „grupele moldovenești”, dar, pe parcursul anilor, aceștia au adoptat limba rusă și au completat grupele cu predare în rusă, contribuind la reconfigurarea etno-lingvistică a intelectualității din RSSM și la fortificarea componentei rusolingve.

2.3. Contradicții ale politicii de discriminare pozitivă a „moldovenilor”

În studiile noastre am scos în evidență că politica de indigenizare a contingentelor studențești, a fost una duplicitară și insidioasă și conține un șir de contradicții produse de rațiunile disimulate ale guvernării comuniste. Pe lângă preocupările de a nu admite în școala superioară „dușmani de clasă”, interesele egoiste și mărunte ale unor administratori alogeni ai instituțiilor de învățământ superior, care îi desconsiderau și tratau cu dispreț, de pe pozițiile „fratelui mai mare” pe studenții „moldoveni”, am menționat că au existat și alte rațiuni ale promovării moderate a lor. În primul rând, conștient de caracterul artificial al RSSM, regimul își dorea „o pace socială” și să evite acțiuni care ar putea antagoniza etniile conlocuitoare, fiind vorba, în primul rând, de alogenii rusolingvi delegați în noua republică. Copiii celor din urmă, dar și mulți dintre acești specialiștii fără studii superioare, au fost integrați în instituțiile din RSSM, ei trebuind să fie tratați în mod privilegiat. O creștere precipitată a ponderii „moldovenilor” ar fi revendicat un proces didactic în limba română și un număr corespunzător de profesori românofoni, iar situația ar fi obligat autoritățile să recunoască inutilitatea miilor de specialiști „invitați” din URSS, care, de fapt, erau sprijinul de bază al regimului și promotorul politicilor sale în RSSM. Totodată, eventualitatea unei evoluții impredictibile a intelectualității „moldovenești” ar fi periclitat poziția regimului prin pierderea controlului asupra proceselor de sovietizare, rusificare și deznaționalizare. Astfel, intereselor regimului corespundea o creștere moderată a numărului de studenți „moldoveni”, care puteau fi instruiți cu perseverență în limba rusă și educați corespunzător politic și ideologic. Într-un număr „rațional”, studenții „moldoveni” puteau fi mai ușor monitorizați și controlați, fără să comită excese de gândire națională, sau alte acțiuni considerate periculoase regimului.

Acțiunea afirmativă față de „moldoveni” urma, mai degrabă, logica „cu o mână dă și cu alta ia”. Absolvenții școlilor medii „moldovenești”, candidați la studii superioare, erau discriminați în două moduri: prin obligația susținerii unui examen la limba și literatura rusă și prin „tradiția” susținerii probelor de concurs la materiile de specialitate în limba rusă. Aceste practici determinau acumularea unui număr mai mare de puncte de către rusolingvi și au discriminat candidații „moldoveni”. De asemenea, declarațiile despre învățământul în limba „moldovenească” erau incongruente cu practicile de modelare a formațiunilor academice mixte, în care predarea se realiza doar în limba rusă. Dacă instituțiile pedagogice au înființat formațiuni academice după limba de predare, cele non-pedagogice au conservat grupele mixte cu predare în rusă până în prima jum. a anilor 1960, perpetuând un proces didactic în limba rusă și producând o intelectualitate rusificată. Mai mult, faptul că la instituțiile pedagogice se formau anual un număr egal de grupe cu predare în limbile rusă și „moldovenească”, în republica în care etnicii ruși formau doar 6,6% (1941) – 10,2% (1959), demonstrează intențiile regimului de a rusifica, paralel cu națiunea titulară, minoritățile etnice din RSSM, care, în condițiile poziționării limbii ruse drept limbă de comunicare interetnică, au ales să facă studii în limba rusă [151, p. 618-620]. Astfel, discriminarea națională prevala atât la intrarea în instituțiile de învățământ superior, cât și pe parcursul studiilor, inclusiv, prin crearea formațiunilor academice mixte, utilizarea limbii ruse în calitate de limbă a examenelor de admitere, a procesului de studii și de comunicare instituțională.

În aceeași ordine de idei, s-a subliniat că, dacă în 1940 basarabenii fuseseră scutiți de taxa de studii, ei au fost obligați s-o achite după 1944, iar solicitările guvernului RSSM și CC al PC(b)M de a-i elibera pe „moldoveni” de taxă, în împrejurările produse de foamete, de reforma monetară (1947), de anularea sistemului de cartele etc., au fost considerate neîntemeiate de guvernul unional, deși alte etnii din republicile unionale au fost privilegiate în acest sens. La fel, după modificarea procedurii de acordare a burselor (1948), a fost considerată nefondată cererea guvernului de la Chișinău de a oferi bursă tuturor „moldovenilor” promovați, chiar dacă se realiza că aceștia cunosc insuficient limba rusă pentru a surmonta științele universitare și nu pot înregistra performanțe academice „bune” și „foarte bune”. De asemenea, încălcarea indicației de a caza prioritar „moldovenii” în cămine, lăsându-i pe cont propriu, direcțiile asigurând alogenii mai întâi cu loc de cazare, este o altă dovadă a ipocriziei modului de înfăptuire a politicii de susținere a „moldovenilor”. Pe deasupra, studenții „moldoveni” erau umiliți, desconsiderați și insultați de unii reprezentanți ai „fratelui mai mare”.

Dacă până la mijlocul anilor 1950, actorii rusolingvi din școala superioară a RSSM au tolerat, cel puțin nu au declarat deschis împotriva privilegierii studenților „moldoveni”,

„liberalizarea” hrușciovistă și concepția „noii comunități istorice – poporul sovietic”, au făcut să erupă frustrările lor, ei arătându-se deranjați că „tinerii de alte naționalități nu vor avea acces în învățământul superior, dacă vom insista pe înmatricularea moldovenilor”. Noile dispoziții ale intelectualității de import au orientat regimul spre identificarea unor noi căi și metode de „susținere” a tinerilor „moldoveni”, aceștia fiind trimiși la studii în instituții de învățământ superior din afara republicii, cu obligativitatea de a se întoarce acasă și a susține construcția comunismului [148, 219-221].

2.4. Concluzii la capitolul II

În *concluzie* la acest capitol, susținem că politica socială și națională a statului sovietic în învățământul superior din RSSM a fost determinată de programul bolșevicilor de realizare a egalității sociale și de producere a „omului nou” al societății comuniste. Școala superioară de tip sovietic, creată în RSSM după prima anexare a Basarabiei, a fost investită cu misiunea de a (re-)crea un „strat” al intelectualității „în prima generație”, care să devină o bază socială și un suport politic solid al regimului în noua republică unională. În acest sens, regimul a exploatat condițiile socio-demografice și economico-politice, precum și starea de spirit a populației din Basarabia, atât după prima, cât și după cea de a doua anexare, pentru a exporta și exploata în școala superioară din RSSM mai multe instrumente, verificate în perioada antebelică, de construire socială și națională a unei „intelighenții sovietice moldovenești” și de a transforma învățământul superior într-un mecanism de inginerie națională și socială în RSSM.

Unul dintre cele mai importante instrumente de inginerie națională națională și socială *în* și *prin* învățământul superior din RSSM a fost cel al controlului și gestiunii accesului la studii în scopul construcției etnice și sociale a contingentelor studențești. Contingentele de studenți au fost transformate în obiecte ale ingineriei naționale și sociale odată cu crearea sistemului de învățământ superior în RSSM, după prima anexare a Basarabiei, regimul păstrându-le această calitate pe parcursul întregii perioade studiate. Instrumentul admiterii a fost ajustat de autoritățile comuniste, prin derogare de la principiile constituționale ale accesibilității generale și universale a învățământului superior pentru cetățenii sovietici, în funcție de interesele politico-ideologice și socio-economice ale partidului-stat. Această „evoluție” a fost asemănătoare mișcării unui pendul, logica alternanței politicilor de admitere periîndu-ne evidențeierea a patru etape consecutive.

Astfel, dacă în prima etapă (1940-1941), autoritățile sovietice au promovat deschis proletarizarea contingentelor studențești prin discriminarea pozitivă a reprezentanților claselor muncitorești-țărănești în dezavantajul celor „care trăiau din venituri nemuncite”, urmărind

construcția socială a studențimii din RSSM și, doar implicit, a celei etnice, pentru a-și solidariza „toate noroadele" RSSM, în cea de a doua etapă (1941-1944), determinat de conjunctura războiului germano-sovietic, regimul a renunțat la principiul social al admiterii și a promovat deschis, dar informal, o polititică de indigenizare a contingentele Institutului Pedagogic Moldovenesc din Buguruslan prin discriminarea pozitivă a „moldovenilor". Nici în prima și nici în a doua etapă autoritățile nu și-au realizat scopurile, atât din cauza scurtimii etapelor, cât și a lipsei unor surse adecvate rigorilor sovietice de completare a contingentelor, acestea rămânând necorespunzătoare din punct de vedere social și etnic intențiilor regimului. În etapa a III-a (1944 - mijlocul anilor 1950), deși au declarat o admitere în baza principiului meritocratic, determinați de imperativele refacerii economiei postbelice și de confruntarea cu „lagărul capitalist", sovieticii au implementat, de fapt, o discriminare pozitivă a „reprezentanților naționalității autohtone", urmărind o reconfigurare etnică și socială controlată și monitorizată a contingentelor. Analiza punerii în practică a politicii de admitere demască mai multe contradicții, menite să țină sub control accesul tinerilor „moldoveni", care încă nu trecuse prin sistemul educației sovietic și nu cunoșteau suficient de bine limba rusă, să creeze contingente eterogene din punct de vedere etnic și social, care trebuiau să înlesnească procesul de fabricare a intelectualității sovietice „moldovenești" în conformitate cu obiectivele reale ale regimului. Realitățile postbelice, măsurile de sovietizare a RSSM și accesul controlat al tinerilor „moldoveni" în școala superioară, au determinat succese scontate pentru această etapă: numărul total al studenților a crescut de aproape 10 ori, însă cota „moldovenilor" a sporit de la 13-15% până la cca 45% la mijlocul anilor 1950, fapt care asigura procesul de rusificare a școlii superioare, proclamată „pentru moldoveni" și pentru „copii truditorilor".

Fără a renuna la indigenizarea contingentelor, din a doua jum. a anilor 1950, autoritățile au revenit oficial la o discriminare pozitivă socială a „candidaților din producție", fapt reclamat de noile politici interne și externe ale echipei lui Hrișciov. Noua abordare a admiterii în școala superioară sovietică a redeschis liftul social pentru „clasele truditoare" și, odată cu aceasta, a condus la creșterea procentului de studenți „moldoveni" până la cca 60%, astfel, stuctura etnică și socială a contingentelor studențești s-a apropiat de cea a populației RSSM către mijlocul anilor 1960. Contingentele rămâneau eterogene din punct de vedere etnic, dar bilingve asimetric și mai omogene după prerechizitul academic obținut deja prin școala sovietică, fapt care crea premisele favorabile pentru o educație comunistă mai eficientă a studenților și o rusificare și deznaționalizare a învățământului superior.

III. POLITICI DE CONSTRUIRE A CORPURILOR DIDACTICO-ȘTIINȚIFICE ALE ȘCOLILOR SUPERIOARE DIN RSSM

3. 1. Constituirea corpurilor didactico-științifice

După cum am evidențiat în investigațiile noastre, politica de cadre a statului sovietic în învățământul superior s-a bazat pe indicația lui Stalin – „Cadrele decid totul!" și a rămas una dintre cele mai lipsite de transparență, ininteligibile și mitologizate, pentru că exigențele față de cadre, raționamentele, motivele, tradițiile și procedurile de selectare și de distribuire a persoanelor în funcții și posturi se pliau pe obiectivele regimului de a-și crea loialități sociale, naționale și politice, pentru a-și asigura stabilitatea și perpetuarea, și se adaptau acestora [172, 113-137; 179, 255-264].

S-a probat că autoritățile de stat, dar mai ales cele de partid, au monopolizat politica de personal în învățământul superior din RSSM, implementând-o în mod autoritar în procesul de creare a sistemului de învățământ superior după prima anexare sovietică a Basarabiei [161, 287-301]. Atenția sporită și prioritară față de problema selecției, trierii și repartiției personalului și particularitățile acestei politici erau determinate de sarcinile de formare a unui corp didactico-științific de încredere din punctul de vedere al regimului, pe care acesta din urmă să se poată baza în implementarea celor mai complexe măsuri de sovietizare, rusificare și comunizare a școlii superioare „moldovenești" și, apoi, prin noua „inteligheție" de tip sovietic – a locuitorilor republicii [174, 452-468; 175, 292-307].

Pe parcursul cercetărilor am urmărit o evoluție a politicii de cadre în școlile superioare din RSSM și transformarea acesteia într-un instrument de inginerie națională și socială în învățământul superior și în știința „moldovenească". S-a subliniat că imediat după prima ocupație a Basarabiei, sovieticii au importat în RSSM experiențele bolșevice exploatate în perioada postrevoluționară pentru constituirea corpurilor profesorale din RSSM ajustându-le realităților socio-demografice din republică și sarcinilor de formare a unui corp didactic de încredere, pe care regimul să se poată baza în implementarea măsurilor de celor mai complexe măsuri de comunizare, sovietizare și rusificare a școlii superioare.

În studiile noastre s-a menționat că problema formării corpurilor didactico-științifice era determinată, pe de o parte, de subțietatea „stratului" intelectual în teritoriile (re-)anexate, iar pe de altă parte, de necorespunderea sau puțina conformitate cu rigorile sovietice (în primul rând, cu cele politico-ideologice), a puținelor persoane cu studii superioare rămase în

Basarabia, dar și de intențiile regimului de a sovietiza și rusifica școala superioară din RSSM. S-a argumentat că regimul „a soluționat" problema formării corpului profesoral, prin identificarea surselor „acceptabile" de completare a acestuia chiar în primii ani ai funcționării instituțiilor de învățământ superior în RSSM, apleând, în primul rând, la resursa *transnistreană*, care, fiind educată în sistemul de învățământ sovietic și trecând prin „verificările" din anii 1930, a trebuit să asigure, odată cu sovietizarea, și caracterul „moldovenesc" al școlii superioare din RSSM [161, 288-289; 168, 435-440]. Cei mai mulți dintre *transnistreni* au fost angajați în instituțiile pedagogice atât în 1940-1941, cât și după 1944. Analiza noastră demonstrează că, deși unii dintre transnistreni au fost criticați pentru competența profesională insuficientă, pentru cunoașterea insuficientă a limbilor rusă și „moldovenească", dar și pentru fapte amorale, delapidări de bunuri publice sau pentru „rămânerea pe teritoriile ocupate", cei mai mulți au fost lăsați în posturile ocupate pe parcursul întregii perioade examinate, iar unii dintre ei au făcut cariere importante în învățământ, știință, conducerea de stat și de partid.

Am subsemnat concluziilor unor autori [188, 118-134], inclusiv sovietici, despre deficitul cras de specialiști în perioada postbelică [61, 92-102; 84, 26-31; 134, 394-402; 173, 477-492; 188, 118-134; 226; 240, 64-70; 242, 3-38], dar am adus argumente ce demonstrează că, pe lângă lipsa cadrelor științifico-didactice, creșterea neacoperită de instituții de învățământ superior [158, 391-418; 163, 148-151; 164, 222-245; 175, 297-307] și obiectivele regimului de a garanta caracterul sovietic, comunist și rusesc al școlii superioare „moldovenești", au determinat autoritățile să recurgă la importul masiv de *cadre alogene sovietice*, îndoctrinate și rusolingve, din diferite regiuni și republici ale URSS.

Primele cadre alogene au fost delegate în RSSM în anii 1940-1941, iar ponderea elementului alogen – rusolingv, purtător de cultură și civilizație rusă/ sovietică și „sănătos" din punct de vedere politico-ideologic – a fost fortificată în timpul războiului germano-sovietic. S-a menționat că structura etnică și lingvistică imprimată colectivului profesoral a Institutului Pedagogic Moldovenesc în evacuație a rămas specifică pentru toată perioada postbelică. În urma studierii procesului de consolidare al sistemului de învățământ superior în 1944-1946, am arătat că afluxul de specialiști pentru școala superioară din RSSM a căpătat un caracter organizat, bine dirijat și constant, determinând crearea unor corpuri didactico-științifice semnificativ alogene și rusolingve. Chiar dacă, din a doua jum. a anilor 1950, fluxul de alogeni a fost mai temperat, or colectivele instituțiilor de învățământ erau completate cu foști absolvenți ai școlilor superioare din RSSM, cadrele alogene au asigurat conservarea caracterului rus și sovietic al învățământului „moldovenesc", în special în instituțiile non-pedagogice. Importul masiv de specialiști sovietici din afara republicii era parte a experimentului socio-național

comunist, care evidențiază adevăratele scopuri ale regimului ce urmărea să creeze, *în* și *prin* învățământul superior, o elită pseudonațională, un strat intelectual sovietic „în primă generație" – deznaționalizată, dezmoștenită de limba și cultura națională, fără identitate națională și socială, îndoctrinată, o intelectualitate rusă sau, cel puțin, rusificată.

De asemenea, s-a precizat că puținul personal „moldovenesc" din stânga Nistrului, pe lângă profesionalismul echivoc, era și insuficient pentru asigurarea procesului didactic în limba „moldovenească", fapt care a determinat regimul să reducă din intransigența ideologică, așa cum au făcut și bolșevicii după instaurarea puterii sovietice în Rusia, și să recurgă la încă o sursă de completare a corpurilor didactice – basarabenii *deținători de diplome ale universităților „burgheze"* din România și din alte state europene. În a doua jum. a anilor 1940, ei formau cca 1/3 din corpurile profesorale din RSSM [148, 835-848], statul sovietic valorificându-le pragmatic competențele profesionale, culturale și lingvistice, în primul rând, și, în al doilea rând, exploatându-i în scop propagandistic, precum că susține formarea unui învățământ superior „moldovenesc" și „pentru moldoveni". Analiza parcursului lor profesional indică faptul că regimul i-a tratat ca pe o soluție provizorie și, atât timp cât profesorii cu studii „burgheze" și-au îndeplinit rolul utilitar și propagandistic, au asigurat funcționarea sistemului de învățământ și au manifestat loialitate, fie și complezentă în unele cazuri, acești „pompieri" au fost păstrați în funcții, iar în momentul când unii dintre ei au devenit indezirabili, regimul i-a epurat din școala superioară, incriminându-le „păcatele trecutului", antisovietism, „naționalism burghez", cosmopolitism și altele [172, 122-134]. Majoritatea lor fiind etnici evrei, au fost eliminați din școala superioară în timpul campaniilor ideologice staliniste [5, LXXVII-LXXIX; 148, 322-366; 155, 84-85; 156, 45-58], cunoscute pentru caracterul lor antisemit [254; 233, 136-138]. Spre mijlocul anilor 1960, în instituțiile de învățământ superior mai rămăsese încadrate vreo 15 persoane din această categorie.

S-a argumentat că, pe măsură ce instituțiile de învățământ superior au produs un număr mai mare de absolvenți, acestea au devenit, de la mijlocul anilor 1950, o sursă importantă, dar insuficientă, de completare a corpurilor didactico-științifice. Numărul absolvenților lăsați la catedrele universitare a crescut constant în a doua jum. a anilor 1950 și începutul anilor 1960, ajungând să formeze, spre sfârșitul perioadei examinate, cca 2/3 din corpurile didactico-științifice ale instituțiilor cu profil pedagogic și al Institutului de Medicină din Chișinău [173, 479-485]. S-a argumentat că, spre mijlocul anilor 1960, politica de personal a fost definitivată, autoritățile punând accentul pe *sursa „locală"* în procesul de completare a corpurilor didactico-științifice. Totodată, s-a arătat că, dacă în perioada postbelică, lăsarea la catedre a tinerilor absolvenți ai școlilor superioare din RSSM rămânea un obiectiv greu de realizat, determinat de

numărul lor mic, de pregătirea insuficientă pentru o carieră universitară, dar și din cauza biografiilor „necorespunzătoare”, de la mijlocul anilor 1950, pe lângă creșterea lor numerică, au început să absolve tineri educați prin școala generală sovietică, cu cunoștințe solide de limba rusă, care le susținea efortul de formare profesională și simplifica educația lor politico-ideologică. De asemenea, către mijlocul anilor 1950, se constituise și sistemul de pregătire prin doctorat a personalului didactico-științific și, chiar dacă mai multe instituții de învățământ și științifice din RSSM obținuseră dreptul de a deschide secții de aspirantură, absolvenții instituțiilor din RSSM au urmat, în mare parte, studii de doctorat în afara republicii, considerate mai prestigioase. În același timp, s-a scos în evidență faptul că întâietatea acestei surse, nu exprima și sporirea echivalentă a ponderii elementului autohton și românofon în corpurile profesorale, or, pe lângă importul constant de cadre din afara RSSM, prea puțini dintre absolvenții școlilor superioare „moldovenești” reprezentau „naționalitatea autohtonă”, așa cum reiese din structura etnică identificată, dar și mai puțini vorbeau românește. Astfel, politica de indigenizare a corpurilor profesorale din RSSM era una machiavelică, iar autoritățile comuniste au găsit întotdeauna explicația cea mai plauzibilă pentru a asigura argumente echilibristice politicii de personal adecvate scopurilor de formare a unei intelectualități universitare sovietice „moldovenești” cu toate trăsăturile pe care le comportă.

Pe parcursul cercetărilor, am urmărit modul în care repoziționarea ierarhică a celor patru surse a contribuit la construcția națională și socială a corpurilor profesorale din RSSM. Astfel, imperativele sovietizării, „moldovenizării” și rusificării, disimulate prin propaganda bolșevică a necesității creării unui învățământ superior sovietic „moldovenesc” în Basarabia cu „ajutorul” „moldovenilor” din stânga Nistrului și a „popoarelor sovietice frățești”, au determinat avantajarea primelor două surse în anii 1940-1941, cu implicarea puțin însemnată a unor basarabeni școliți în universități românești, care au venit sau au rămas în RSSM. După restabilirea puterii sovietice în 1944, noile paradigme ale politicii naționale ale partidului-stat, care a subliniat rolul cheie al poporului rus la nivel ideologic și cultural, alocându-i rolul de „clei etnic” [121, 67-70; 310, 106], au pus accentul pe sursa externă, chiar dacă deficitul de personal didactico-științific era specific întreg spațiului sovietic [208, 130-138; 233], celelalte surse rămânând complementare până la mijlocul anilor 1950. După dispariția lui Stalin, politica națională sovietică a revenit la principiul autohtonizării/indigenizării, conservând și pe cel al unei rusificări latente și disimulate. Pe acest fundal, odată ce instituțiile de învățământ superior din RSSM au produs mai mulți absolvenți trecuți prin sistemul educației sovietice, care se apropiau de rigorile politico-ideologice și lingvistice sovietice, aceștia au devenit sursa de bază în formarea corpurilor didactico-științifice. Cu toate acestea, regimul nu a renunțat la sursa

externă de completare a corpurilor profesorale ale școlilor superioare, iar majoritatea absolvenților instituțiilor de învățământ superior autohton erau formați prin sistemul de doctorat și postdoctorat în instituții de cercetare din orașele universitare principale din URSS [1, XIV-XVIII, LIX-LXXVII; 5, XLII-XLV; 148, 231-322].

3.2. Politica de personal în școala superioară din RSSM: declarații și realități

În investigațiile noastre am urmărit procesul de completare a corpurilor didactico-științifice ale instituțiilor de învățământ superior din RSSM, am identificat criteriile de selecție și amplasare a personalului în posturile didactice, științifico-didactice și manageriale și am argumentat că autoritățile uzitau de reguli, exigențe stricte, scrise și nescrise, destul de logice și de înțeles din punctul de vedere al obiectivelor autorităților comuniste.

Astfel, s-a subliniat că, desi egalitarismul era declarat parte a ideologiei în URSS, se considera firească apartenența la partid ca o convenție nescrisă, dar indicată, pentru a fi angajat la o catedră, dar mai ales în posturile de conducere în instituțiile de învățământ superior, întrucât aceștia erau considerați de încredere regimului și, totodată, calitatea de membru de partid asigura autorităților mai multe pârghii de control, de „ajustare" a comportamentului și de sancționare a personalului universitar. Analizele noastre atestă interesul autorităților comuniste pentru creșterea numerică a organizațiilor de partid ale școlilor superioare, dar una atent supravegheată și controlată. Astfel, până la mijlocul anilor 1950, cea mai mare parte a acestor organizații era constituită din comuniști „importați" din afara RSSM, de obicei, cadre care aveau o experiență partinică și/sau comsomolistă, și al căror devotament și fidelitate au fost verificate și/sau încercate. Această fracțiune majoritar alogenă era completată și cu comuniști veniți din fosta RASSM, dar și cu foști membri ai PCR. S-a subliniat că, deși calitatea de membru de partid era foarte importantă pentru accederea în posturile de la catedre și, mai ales, manageriale, ponderea „moldovenilor", în special a celor din dreapta Nistrului, în organizațiile primare ale școlilor superioare s-a păstrat foarte subțire pe întreaga perioadă studiată, din cauza procedurii foarte dificile de intrare în partid pentru această categorie. Astfel, s-a stabilit o contradicție dintre imperativul declarat al indigenizării cadrelor, care păstra pe agenda autorităților chestiunea atragerii membrilor din rândul personalului didactic și al studenților autohtoni și condițiile riguroase și anevoioase. Pe lângă cunoașterea doctrinei comuniste, a operelor marxist-leniniste, a istoriei partidului, a politicii statului sovietic și partidului, obligativitatea de a realiza activități obștești voluntare și din porunca organizațiilor comsomoliste sau de partid, candidatul trebuia să demonstreze o biografie „nepătată" în câteva

generații de calități, fapte și acțiuni dezaprobate de regim. Pretendentul trebuia să îndeplinească condiții formale, dar și informale, precum originea socială proletară, să nu fi deținut el, părinții sau rudele, proprietăți și să nu fi „trăit din venituri nemuncite", să nu fi avut calitatea de membru sau simpatizant al unor partide politice interbelice, să nu fi fost prieten și să nu fi avut relații cu „dușmani" ai puterii sovietice etc. Cercetarea noastră arată că majoritatea basarabenilor, fie nu respectau una dintre aceste condiții, fie erau bănuiți că le-ar fi încălcat și, în acest mod, autoritățile „valorificau" intențiile de accedere în partid în scopuri educative, iar în cazul celor care au devenit membri de partid până la „descoperirea" „păcatului", pentru șantaj și „reeducare".

Pe de altă parte, am menționat că o bună parte a studenților care își doreau o carieră științifico-didactică și cadrele didactice originare din dreapta Nistrului au aspirat constant la calitatea de membru de partid. În primul rând, pentru „a-și pune sub adăpostul" partidului cariera profesională, dar și viața personală, în unele cazuri, și, în al doilea rând, pentru că membrii de partid obțineau accesul la actul decizional în instituția din care făceau parte și la pârghiile de control asupra diferitelor aspecte și segmente ale activității instituției de învățământ, dar și asupra studenților și colegilor lor, mai ales a celor apartinici. Organizația și biroul de partid aveau o influență enormă în orice instituție de învățământ superior, adunările de partid ținând mâna pe pulsul lor și punând în discuție orice situație, problemă, persoană, care considerau că nu se conformează regulilor ce guvernau societatea socialistă – de la educația politico-ideologică a actorilor din învățământul superior, până la viața personală a cadrelor didactice și a studenților, politica de cadre, temele de cercetare științifică, planificarea, organizarea și evaluarea procesului didactic, managementul instituției și altele, or membrii de partid trebuiau să urmărească cu atenție ca hotărârile partidului să fie executate în termen.

În studiile noastre s-a scos în evidență faptul că organizațiile de partid ale instituțiilor de învățământ din RSSM nu reprezentau corpuri unitare și armonioase de comuniști, care să aprobe în consens decizii și să urmărească orbește doar punerea în aplicare a liniei partidului. Ambițiile personale și interesele de grup se ciocneau deseori la ședințele adunărilor de partid, fiind decisive în formularea rezoluțiilor, așa cum s-a văzut în cazul lectorilor-comuniști rusolingvi, care, înfrățiți împotriva „naționaliștilor" de la Institutul din Bălți și a celor de la MÎ al RSSM la sfârșitul anilor 1940, pe care i-au acuzat de insultare a comuniștilor – deci a partidului – au aprobat hotărâri care le-au consolidat poziția personală [154, 54-81]. Apartenența la partid oferea membrilor și o anumită siguranță a poziției profesionale, sociale și, uneori, personale, deoarece calitatea de membru de partid era un fel de *indulgență* în condițiile nesfârșitelor campanii ideologice și ale „vânătorilor" interminabile de naționaliști,

cosmopoliți și de alți „dușmani” ai puterii sovietice, dar și în cazul unor „gafe”/„abateri” personale sau profesionale, al luptelor intestine dintre membrii de partid sau dintre diferite grupări/fracțiuni pentru grațiile regimului.

Pe lângă valorile simbolice de care beneficiau preferențial membrii de partid, ei participau, în primul rând, la repartizarea gratuită sau avantajată a unor bunuri, a unor resurse financiare, beneficiau de alte avantaje (călători în afara URSS, repartizarea apartamentelor etc.). S-a argumentat că apartenența la partid a fost un factor important al politicii de personal: pe de o parte, înregimentarea a cât mai multor cadre, era o garanție a loialității universitarilor din RSSM, regimul stabilind și determinând, în mare parte, modelele sociale ale comportamentelor lor personale și profesionale; pe de altă parte, calitatea de membru de partid le-a oferit siguranță în condițiile incerte ale regimului comunist, fiind și o *carte blanche* în ascensiunea profesională.

Un alt postulat nescris, dar obligatoriu, al politicii de personal revendica necesitatea luării în considerare a originii sociale a persoanelor angajate în sistemul de învățământ superior din RSSM. Originea proletară/„sănătoasă a pretendenților la posturile universitare a rămas una dintre cele mai importante condiții de acces, deschizând calea pentru sute de țărani și copii de țărani în lumea „inteligheției” universitare „moldovenești” și permițându-le să-și schimbe radical statutul social. Deși acest lift social nu i-a ferit de inteperiile realității socialiste, s-a demonstrat că reprezentanți ai țărănimii din RSSM au asimilat și au acceptat educația și valorile sovietice și au putut, astfel, conta cu adevărat pe îmbunătățirea situației și a vieții lor.

S-a menționat că, deși intelectualitatea de altă origine socială era suspectată continuu de lipsă de loialitate, regimul, fiind determinat de deficitul de cadre calificate românofone, a angajat în învățământul superior din RSSM mai mulți intelectuali cu „origini burgheze”. S-a relevat că reprezentanții acestei părți a corpurilor profesorale se remarcau printr-o educație erudită și savantă în universități europene, prin competența profesională și științifică, prin ținuta și felul de a relaționa, prin vorba românească ș.a., trăsături care permiteau comparații cu noii veniți, educați în școli sovietice, și aceste comparații nu erau în favoarea celor din urmă. „Defectele” care decurgeau din provinența socială și educația „burgheză” erau reprobate de majoritatea colegilor cu origini proletare, aceștia, fiind stăpâniți de un complex de inferioritate, simțindu-se incomodați de paralelele dintre ei. Cea mai mare parte a intelectualității cu origini sociale „nesănătoase”, ajunsă sub malaxorul campaniilor ideologice staliniste și implicată în reglările de conturi cu colegii lor „proletari”, a fost înlăturată din sistemul de învățământ superior „moldovenesc”, pe măsură ce instituțiile își produceau primele promoții de absolvenți, educați în spirit sovietic și comunist. O parte, însă, a celor care s-au lăsat „reeducați”, care au

adoptat limba rusă ca limbă de predare cercetare și comunicare, care s-au adaptat regulilor regimului și s-au consacrat dezvoltării învățământului și științei sovietice, și-au păstrat posturile, unii chiar au ajuns și în funcții de conducere în școala superioară din RSSM.

Un principiu nescris al politicii de personal în învățământul superior din RSSM era discriminarea pozitivă a „moldovenilor", preluat din politica națională a partidului-stat, care urmărea să se legitimeze și să se consolideze în teritoriile reanexate, să reducă din susceptibilitățile naționale ale basarabenilor și să-și construiască loialități naționale. Am argumentat că, deși sovieticii au declarat un interes sporit pentru indigenizarea cadrelor școlilor superioare din RSSM (indiferent de oscilațiile politicii naționale), pentru angajarea și promovarea „reprezentanților naționalității autohtone", declarațiile au rămas un instrument propagandistic, deoarece statul sovietic își propunea să creeze o școală „moldovenească" după formă și sovietică după conținut. Astfel, dacă principiile partinității și originii sociale au fost mai lesne de realizat în politica de cadre, cel al reprezentativității „moldovenești" era dificil de înfăptuit din cauze obiective, dar, mai ales, reieșind din temeiurile subiective ale regimului.

Șirurile statistice, elaborate de noi, indică faptul că participarea elementului românesc, dar și românofon, în constituirea corpului universitar „moldovenesc" a rămas destul de redusă pe toată perioada cercetată, din motivul lipsei unei surse de recrutare a cadrelor științifico-didactice suficiente, atât în dreapta Nistrului, cât și în fosta RASSM. S-a arătat că această situație a fost exploatată cu multă pricepere de regimul sovietic, care a importat masiv cadre rusolingve în primii ani ai funcționării sistemului de învățământ superior și a „diluat" corpurile profesorale din punct de vedere etnic prin delegarea de personal didactic și științific din centre de învățământ și de cercetare din URSS, chiar și după ce instituțiile de învățământ superior locale au produs promoții de absolvenți-„moldoveni", ponderea elementului autohton în corpurile universitare crescând de la 15% în anul academic 1944-1945 până la doar 31% la mijlocul anilor 1960 [148, 831-836].

Autoritățile au recurs și la diferite strategeme pentru a „argumenta" necesitatea creșterii numărului de „moldoveni" în colectivele școlilor superioare. Investigațiile arată că sporirea numerică a cadrelor înscrise „moldoveni" nu corespundea cu extinderea capacității de predare și cercetare în limba română. Adesea, erau cooptați „moldoveni" proveniți din rândul emigranților basarabeni stabiliți în teritoriile rusești (N. Dimo, M. Pavlov etc.) sau din stânga Nistrului, vorbitori ai unui grai arhaic, rusificat, greu inteligibil pentru studenți, motiv pentru care preferau predarea în limba rusă. De asemenea, dorința de conformare față de regim i-a determinat și pe unii intelectuali din dreapta Nistrului, formați în școli românești (M. Debner, F. Ostașco etc.), să adopte rusa ca limbă de predare. Chiar și unii absolvenți „moldoveni" ai

instituțiilor superioare din RSSM, formați în sistemul rusolingv, au optat ulterior pentru predarea în limba rusă, inclusiv în grupele cu predare teoretic română. Astfel, politica declarativă de indigenizare a corpurilor universitare din RSSM nu a dus la edificarea unui învățământ superior național, promis „moldovenilor", ci a consolidat un corp profesoral predominant rusificat, ideologizat și obedient

Am susținut concluziile unor istorici cu privire la prioritizarea persoanelor originare din stânga Nistrului la desemnarea în posturi și funcții de stat și de partid din RSSM [81, 395; 129, 72], argumentând că aceasta este valabilă și pentru învățământul superior, or transnistrenii erau văzuți drept agenţi culturali pentru „deromânizarea" studenților şi implementarea limbii şi culturii „moldoveneşti" în școala superioară. În spatele discriminării pozitive a „moldovenilor", politica de personal a fost dominată de principiul apartenenței regionale, autoritățile neavând încredere în „moldovenii" din Basarabia, chiar dacă aceștia erau mai școliți, mai profesioniști, cunoșteau mai bine limba română și cea rusă, majoritatea lor acceptând puterea sovietică. Analiza biografiilor onducătorilor instituțiilor de învățământ superior din RSSM demonstrează că, până către mijlocul anilor 1960, niciunul nu era originar din Basarabia, aceștia fiind numiți de autoritățile unionale fie din rândul alogenilor, fie din cel al „autohtonilor" din stânga Nistrului [1, XIV-XVII]. Astfel, educația, experiența de muncă și cea politico-ideologică în fosta RASSM ofereau o șansă în plus celor care își propuneau să facă o carieră universitară sau științifică în RSSM.

Importanța originii sociale, a apartenenței la partid și a locului de studii al cadrelor didactico-științifice și manageriale au rămas mereu criterii în vigoare ale politicii de cadre în învățământul superior „moldovenesc", chiar dacă regulile s-au estompat, oarecum, în timp, pe măsură ce dezvoltarea științei solicita angajaților din școala superioară mai mult profesionalism, experiență și educație. Deși, așa cum s-a exemplificat în studiile noastre, lipsa de experiență si profesionalismul insuficient nu constituiau un obstacol în calea promovarii persoanelor convenabile regimului.

Totuși, s-a evidențiat că ocuparea, dar mai ales rămânerea, într-un post didactic sau didactico-științific era reglementată și de reguli scrise, inerente unui sistem de educație superioară, care nu au putut fi ignorate. Una dintre condițiile canonice și indispensabile pentru angajare într-un post didactico-științific era obligativitatea studiilor superioare în domeniul pe care îl solicita postul la catedră. Regimul acorda preferință candidaților educați în sistemul de învățământ superior sovietic, inclusiv în RASSM, dar a angajat provizoriu și personal didactic format în universități europene, care, în pofida calificării și experienței pe care o aveau, au fost substituiți ca „persoane ce nu inspiră încredere", cu absolvenți ai instituțiilor de învățământ

superior din RSSM sau din afara republicii, indiferent de calificarea și experiența celor din urmă. Cele mai multe dintre cadrele alogene aveau studii superioare, chiar și doctorale, erau de un înalt profesionalism și au contribuit într-o mare măsură la dezvoltarea învățământului și științei din RSSM, dar și că, pe lângă aceștia, la catedre, în special la cele ideologice și în posturile manageriale, au ajuns și persoane cu studii medii, care aveau „merite" față de puterea sovietică și în care regimul și-a învestit încrederea.

O altă rigoare pentru desemnarea într-un post la o catedră era deținerea titlurilor științifice și științifico-didactice. Și dacă cea dintâi regulă scrisă s-a încălcat în cazuri mai rare, mai ale în perioada postbelică, cea de-a doua a fost ignorată cu regularitate în cazul desemnării în posturi didactice, de conducere a instituțiilor sau a catedrelor. S-a menționat că practica numirii în posturile universitare a persoanelor fără titluri era una obișnuită în anii 1940-1950 și că unele instituții nu au reușit să încadreze ani în șir vreun deținător de titlu științific sau științifico-didactic, fapt care a determinat, în mare măsură, calitatea pregătirii specialiștilor pentru economia RSSM. Totodată, am elucidat faptul că, păstrându-i la catedre, puterea sovietică putea conta pe loialitatea lor, or ei îi datorau poziția și se făceau astfel dependenți de aceasta [148, 849-850; 169, 30-56].

Fundamentarea loialității „inteligheției" universitare „moldovenești" s-a produs și prin măsuri sociale ample, în urma cărora sute de țărani de ieri și-au schimbat radical statutul și, în pofida greutăților și lipsurilor realității cotidiene postbelice, și-au îmbunătățit situația și calitatea vieții. După ce au primit o educație superioară în spirit comunist, rus și sovietic, o mare parte a absolvenților autohtoni au completat catedrele universitare, fiind seduși de propaganda coparticipării la crearea unei noi societăți comuniste, de afilierea la „mărețele" valori culturale ruse și sovietice etc. Pe lângă beneficiile care reieșeau din corespunderea rigorilor scrise și nescrise ale politicii de personal, cadrele didactice au profitat și de altele, fiind preferențiate altor categorii urbane. Poziția la catedra universitară le deschidea un șir de oportunități de dezvoltare și accesul la repartiția de valori, râvnite de alte grupuri profesionale din societatea socialistă: un salariu foarte motivant, care creștea odată cu ascensiunea în carieră; privilegii raportate la sistemul postbelic de cartele de asigurare cu produse alimentare și mărfuri industriale, procurate după norme mărite; obținerea unor „cadouri americane"; „pachete" alimentare și bonuri de masă în cantinele speciale în timpul foametei din 1946-1947; asigurare prioritară cu spațiu locativ în orașe etc. [1, LXVI-LXVIII; 148, 236-256].

Cercetarea subliniază că politica de personal sovietică a fost bine argumentată și gestionată cu multă iscusință, regimul reușind, în mare măsură, să obțină un echilibru între

necesitățile pragmatice și reale și scopurile politico-ideologice în procesul de constituire și completare a corpului universitar al școlilor superioare din RSSM.

3.3. Intelectualitatea universitară „moldovenească" între emulație și rezistență

În cadrul studiilor publicate, am evidențiat faptul că politicile de personal promovate de regim, alături de condițiile socio-economice și politice specifice RSSM, precum și de interesele individuale sau de grup, au contribuit la formarea unor colectivități academice profesorale hibride și de compromis, caracterizate printr-o fragmentare internă, articulată în fracțiuni ce se coagulau în jurul unor principii variate de afiliere. De cele mai multe ori, aceste grupări nu prezentau contururi clar delimitate, iar apartenența la ele era fluctuantă: membrii migrau adesea de la o fracțiune la alta, în funcție de interesele personale sau de modul în care erau percepuți și acceptați de ceilalți colegi.

O primă fracțiune a fost alcătuită din cadre universitare care se identificau drept „moldoveni" și susțineau că vorbesc limba „moldovenească și română", fără a fi, însă, neapărat de etnie română. Fracțiunea era constituită din mai multe componente, inclusiv,

transnistrenii cu carierele construite în RASSM, de un profesionalism și, uneori, moralitate relative, vorbind o limbă „moldovenească" alterată și cunoscând modest limba rusă, și-au revendicat rolul de piloni principali ai învățământului superior din RSSM pe întreaga perioadă studiată, majoritatea lor îndeplinind misiunea atribuită de autoritățile sovietice;

basarabenii cu formare academică în universități „burgheze", de o înaltă calificare profesională, dar criticați de autorități de o serie de „neajunsuri" de ordin personal (educație burgheză, origine socială „nesănătoasă", mentalitate mic-burgheză etc.), profesional (vorbeau românește, predau după surse străine, foloseau termeni străini etc.) și politico-ideologic (manifestau adulație pentru cultura și știința occidentală, nu aplicau marxism-leninismul în predare etc.). Tocmai aceste trăsături îi făceau apreciați de studenți, dar și vulnerabili în fața autorităților, devenind astfel susceptibili la presiuni și adaptabili cerințelor regimului;

tinerii specialişti „moldoveni", formați în instituții de învățământ sovietice, promovați în contextul politicii de discriminare pozitivă a „populației autohtone". Deși fără experiență, aceștia erau mai bine instruiți, mai ambițioși și motivați să-și schime condiția socială și profesională, și puteau preda în limba „moldovenească" studenților „autohtoni".

Fracțiunea era lipsită de coeziune, deoarece generația tânără amenința atât pozițiile tradiționale ale transnistrenilor, cât și pe cele ale basarabenilor cu formare „burgheză. Nici între primele două componente nu exista unitate. Transnistrenii își revendicau superioritatea morală

și istorică, invocând sacrificiile făcute pentru construcția „lumii noi” sovietice, în contrast cu basarabenii, despre care afirmau că „au huzurit în brațele burgheziei moșierești”, iar basarabenii cu educație occidentală ironizau pe transnistreni pentru utilizarea unei limbi alterate de rusisme și ucrainisme, opunându-le un discurs didactic și științific mai elaborat, care genera concurență atât în spațiul universitar, cât și în cel al legitimității profesionale.

Numărul și ponderea fracțiuni au fost ajustate și conformate politicilor naționale și sociale ale regimului în școala superioară: în învățământul superior pedagogic, investit cu misiunea de a forma învățători pentru școala generală din RSSM, în mare parte „moldovenească”, cadrele „moldovenești” nu au trecut peste 50% la sfârșitul perioadei investigate, acest fapt determinând predarea unei bune părți a disciplinelor academice în limba rusă. Și mai puțini profesori din rândul „autohtonilor” au fost angajați la instituțiile non-pedagogice, ponderea lor crescând de la 2-15% în perioada postbelică până la 20% la mijlocul anilor 1960, cu excepția Institutului de Medicină, unde numărul lor a crescut până la 48% către 1965, fapt care a permis predarea unor discipline în limba română [148, 318-319].

O altă componentă a corpurilor didactice din instituțiile de învățământ superior „moldovenești” a fost reprezentată de fracțiunea convențional denumită „a evreilor”, care reunea în principal, cadre de origine evreiască, provenite din Basarabia, de dincolo de Prut, precum și din regiunile URSS. Aceștia erau, în general, absolvenți ai unor instituții de învățământ de prestigiu din Europa, din fostul Imperiu Rus și din URSS. Datele analizate arată că, în primii ani postbelici, această fracțiune reprezenta aproximativ 1/3 din totalul corpului profesoral al școlilor superioare din RSSM, dar, că în contextul campaniilor ideologice staliniste și al intensificării politicilor antisemite sovietice, proporția lor a scăzut până la circa 12,5% la mijlocul anilor 1960. Un alt aspect semnificativ constatat este cel lingvistic: în anii 1940, o parte considerabilă a acestor profesori își desfășura activitatea didactică în limba română, însă, în deceniile următoare, însă, mulți dintre aceștia au trecut treptat la utilizarea limbii ruse ca principal mijloc de predare, contribuind astfel la consolidarea componentei rusolingve în învățământul superior „moldovenesc”.

Cea mai reprezentativă și influentă fracțiune din componența corpului profesoral era „fracțiunea rusolingvilor” — grup care reunea reprezentanți ai națiunilor slave, precum și ai unor etnii neslave din URSS, purtători ai limbii ruse și ai valorilor civilizației ruse și sovietice, majoritatea fiind membri de partid, trimiși să construiască socialismul în RSSM. S-a argumentat că, exceptând câteva cazuri, precum cel al cadrelor didactice de la Institutul de Medicină din Kislovodsk, transferate *in corpore* la Chișinău, sau al profesorilor care s-au „autoexilat” în RSSM pentru a se sustrage represiunilor regimului, nivelul de calificare,

experiența și competențele profesionale ale acestor cadre erau adesea discutabile, uneori chiar îndoielnice. Totuși, acest fapt nu a fost un obstacol în calea ascensiunii lor în carieră.

Procesul de implementare a politicii de cadre și efectele sale au provocat frecvent reacții de nemulțumire sau rezistență în rândul unor membri ai comunității academice. Numeroase cadre aveau motive să fie contrariate de modul inechitabil de repartizare a posturilor, a resurselor materiale sau simbolice, de lipsa de transparență în promovarea profesională ori de alte forme de injustiție instituțională. Totuși, aceste manifestări au rămas, în general, cazuri izolate și subiective, fiind gestionate astfel încât să nu afecteze stabilitatea regimului și loialitatea ideologică a personalului implicat.

Investigațiile evidențiază o varietate de reacții antirusești, de contestări ale atitudinilor veliciloroviniste manifestate de colegii veniți din URSS, de reprobări ale comportamentelor lor arogante, disprețuitoare și sfidătoare față de autohtoni, precum și proteste împotriva rusificării și deznaționalizării, a declarațiilor disimulative privind promovarea „elementului autohton" în învățământul superior și în procesul de edificare a unei școli naționale. Majoritatea acestor reacții reflectă o rezistență pasivă și nonviolentă, exprimată verbal, fie în cadrul orelor, fie între colegi, la ședințe sau adunări. Aceste reacții nu urmăreau subminarea legitimității regimului sovietic și comunist în RSSM. Dimpotrivă, mulți erau comuniști convinși, care, marcați de existența „tavanului de sticlă" al regimului, continuau să creadă și să spere în realizarea promisiunilor privind „învățământul superior moldovenesc" destinat „moldovenilor". Concluziile noastre sunt ilustrate prin „cazul naționaliștilor" de la Institutul Învățătoresc din Bălți, care, nemulțumiți de ritmul accelerat al rusificării învățământului declarat „moldovenesc", care au încercat să „îndrepte lucrurile", declanșând o frondă împotriva cadrelor rusolingve din Institut, fenomen ce a marcat școlile superioare din RSSM în perioada 1948 – începutul anilor 1950 [154, 366-391].

3.4. Concluzii la capitolul III

În *concluzii* subliniem că, ținând cont de rolul cadrelor în sistemul sovietic, autoritățile au monopolizat politica de personal în învățământul superior din RSSM, implementând-o în mod autoritar imediat după prima anexare sovietică a Basarabiei. Autoritățile s-a bazat pe experiențele bolșevice de formare a corpurilor profesorale în perioada postrevoluționară, adaptând-o particularităților socio-demografice și politico-economice din RSSM și obiectivelor de a forma un corp didactico-științific loial și de încredere, pe care să se sprijine în procesul de sovietizare, rusificare și comunizare a școlii superioare „moldovenești" și, apoi,

prin noua intelectulitate sovietică „moldovenească” – a locuitorilor republicii. În acest sens, corpul profesoral din învățământul superior din RSSM a fost supus unei construcții naționale și sociale și a fost transformat, el însuși, într-un instrument de inginerie națională și socială a intelectualității.

Sovieticii au acordat o atenție sporită selecției, trierii și repartiției personalului în învățământul superior din RSSM pe parcursul întregii perioade investigate, apelând, în procesul de completare a corpurilor didactico-științifice, la surse de încredere. Considerentele de ordin pragmatic și propagandistic, au determinat autoritățile să delege și să coopteze în școlile superioare din Chișinău: 1. specialiști din instituțiile de învățământ, știință și cultură din fosta RASSM, care au contribuit la crearea unei școli superioare de tip sovietice și „moldovenești” totodată; 2. cadre alogene rusolingve, din diferite regiuni și republici ale URSS, care au asigurat „nașterea” unui învățământ superior sovietic, ideologizat și de limbă rusă și 3. basarabeni cu studii superioare obținute în universități „burgheze”, care au asigurat un proces didactic calitativ în limba română. Ponderea celor trei componente ale corpurilor profesorale este dificil de stabilit pentru perioada 1940-1941, dar în anii 1941-1944, războiul germano-sovietic și condițiile în care a activat Institutul Pedagogic Moldovenesc în RSFSR, au determinat o creștere rapidă a numărului cadrelor alogene rusolingve în detrimentul celor românofone și autohtone.

Deficitul de personal didactico-științific, realitățile interne și externe postbelice și obiectivele economice, și politico-propagandistice ale regimului au determinat autoritățile să repoziționeze după război locul surselor de completare a cadrelor universitare. Acestea au recurs, în primul rând, la un import masiv de specialiști sovietici din afara republicii, au cooptat basarabeni cu studii „burgheze” și au inițiat angajarea absolvenților instituțiilor de învățământ din RSSM, fără a ține cont de profesionalismul și experiența lor și, în mai multe cazuri, de rigorile politico-ideologice. Politica de personal a produs, spre mijlocul anilor 1950, un corp științifico-didactic eterogen din punct de vedere etnic și social, din perspectiva educației, experienței și a calificării profesionale, a scopurilor pe care le urmăreau, dar și a metodelor pe care le utilizau pentru a ajunge în grațiile guvernării și pentru a-și construi carierele academice și viața personală.

Odată ce școlile superioare din RSSM au produs tot mai mulți absolvenți, sursa principală de completare a corpurilor didactico-științifice va deveni cea locală, fără să se renunțe la importul alogenilor. Către mijlocul anilor 1960 absolvenții locali formau aproape 2/3 în corpurile profesorale ale unor instituții, însă această creștere nu echivala cu o fortificare a elementului românofon, or, prea puțini dintre absolvenții școlilor superioare reprezentau

„naționalitatea autohtonă” sau/și cunoșteau limba română. Totodată, acești absolvenți, erau deja produsul sistemului de învățământ și educație sovietic, care au beneficiat de oportunitatea mobilității sociale și profesionale oferite de regim, trebuiau să-i fie loiali. Declarațiile propagandistice ale regimului sovietic cu privire la indigenizarea învățământului superior erau incongruente cu politica națională sovietică și cu realitățile care reflectau intențiile regimului de a crea în RSSM o școală superioară sovietică și rusificată: în mare parte, corpul profesoral al instituțiilor de învățământ superior, declarate „moldovenești”, era vorbitor de limbă și purtător de cultură rusă și civilizație sovietică. Cadrele didactice, ajunse la Chișinău, Bălți sau Tiraspol din diferite orașe și regiuni ale URSS, erau, de cele mai multe ori, ideologizate sau pe cale să accepte, cel puțin formal, ideologia oficială și erau obediente sau se arătau loiale statului sovietic și partidului comunist.

IV. POLITICA LINGVISTICĂ ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR DIN RSSM

4.1. Norme și practici curriculare ale politicii lingvistice în anii 1940 – sfârșitul anilor 1950.

După cum am demonstrat în cercetările noastre, regimul comunist sovietic a promovat o politică lingvistică conștientă și consecventă de rusificare a învățământului superior, ale cărei instrumente au fost implementate prin presiune, disimulată propagandistic, de la crearea sistemului de învățământ superior în RSSM și au fost definitivate la mijlocul anilor 1960 prin politica oficială de transformare a limbii ruse în „a doua limbă maternă" și răspândirea bilingvismului [148, 402-473; 150, 33-146; 151, 606-622].

Politica lingvistică în învățământul superior din RSSM s-a realizat în câteva etape succesive și complementare, iar în fiecare etapă au fost utilizate instrumente în mare parte similare de rusificare și deznaționalizare. Gradul de obligativitate, nivelul de intensitate și profunzimea controlului asupra implementării acestor instrumente au fost diferite în diferite etape, ele raportându-se, în general, la politica externă și internă, inclusiv națională, a statului sovietic și, în particular, la procesul de sovietizare al RSSM, la evenimentele și fenomenele care l-au însoțit și care au fost caracteristice societății din RSSM în anii 1940-1960, la elementele constitutive și procesele specifice școlii superioare din RSSM.

Deși perioada scurtă a primei ocupații sovietice a Basarabiei nu permite identificarea specificului politicii lingvistice în școala superioară din RSSM, este cert că modelul sovietic al școlii superioare a ajuns în RSSM pe filiera transnistreană [161, 287-301], în care limba rusă era o disciplină obligatorie pentru toți studenții non-ruși (din 1938), iar competențele lingvistice ale corpului profesoral au determinat organizarea procesului didactic în limba rusă și în cea „moldovenească" transnistreană. S-a subliniat că, odată aplicat în dreapta Nistrului, acest model a orientat procesul de formare a viitoarei intelectualități din RSSM în direcția rusificării și „moldovenizării", regimul menținând politicile lingvistice promovate anterior în RASSM, deși acestea erau mascate de lozinci propagandistice privind necesitatea formării specialiștilor „din rândul populației autohtone – a moldovenilor".

Investigația politicii lingvistice în școala superioară „moldovenească" în anii războiului germano-sovietic confirmă faptul că studenții „moldoveni" au fost privați de dreptul constituțional (1936) de a studia în limba maternă la Institutul Pedagogic Moldovenesc evacuat la Buguruslan. Aflându-se într-o „mare rusă", puținii studenți românofoni au fost rapid

rusificați, cercetarea noastră demonstrând că după reevacuare, mai mulți absolvenți angajați ca profesori în anii 1944-1945 au ales predea cursurile în limba rusă [150, 42-45].

După (re)stabilirea sistemului de învățământ superior în toamna anului 1944, începe o nouă etapă în implementarea politicii lingvistice sovietice în RSSM, în care rusificarea și „moldovenizarea" au coexistat complementar în formarea studenților. Totodată, deși școlile superioare din RSSM au adoptat programa de studii după modelul RSFSR, s-au operat „mici ajustări" pentru „consolidarea predării limbii și literaturii ruse", deoarece studenți „moldoveni" nu o cunoșteau sau o stăpâneau „revoltător de nesatisfăcător", iar limba rusă a fost predată fără vreun sistem. Investigația noastră arată că, în această etapă (1944-1948), principalul instrument al rusificării a fost procesul didactic organizat integral în limba rusă în toate instituțiile de învățământ superior non-pedagogic și parțial în cele pedagogice din Tiraspol, Bălți și Chișinău, în timp ce „moldovenizarea" era realizată de către cadrele transnistriene prin cursuri predate în limba „moldovenească". Instrumentele curriculare de rusificare erau completate „firesc" de cele extracurriculare, de mediul instituțional rus de comunicare scrisă și orală în limba rusă și de contextul social urban tot mai rusesc al orașelor universitare din RSSM. În același timp, analiza progresului în învățarea limbii ruse de către studenții „moldoveni" arăta un ritm lent, care tergiversa realizarea rapidă a obiectivului regimului de a crea o intelectualitate sovietică din rândul „autohtonilor". S-a argumentat că, în această etapă, autoritățile comuniste, confruntate cu persistența românismului în rândul studenților, și-au concentrat eforturile asupra ștergeri identității naționale din memoria acestora, combătând „naționalismul burghez" și promovând „purificarea limbii moldovenești" de „românisme", sintagme și expresii „străine" noii limbi „moldovenești".

Cercetarea a demonstrat că, din primii ani după război, regimul a pus în aplicare politica lingvistică de rusificare și de „moldovenizare" ca părți componente ale politicii sovietice de inginerie identitară a studenților din școala superioară din RSSM, și că nivelului de alfabetizare în limba rusă și rusificării „sub acoperire" i s-a acordat o atenție mai mare decât „moldovenizării". S-a relevat că politica lingvistică sovietică a avut obiective exacte și clare, determinate de nevoia regimului de a crea susceptibilități naționale, iar faptul că acestea trebuiau formate într-un teritoriu rupt din Statul Român a silit regimul să aplice o politică lingvistică de *soft power* (putere subtilă). Autoritățile sovietice au exploatat (unele le-au creat) premise favorabile rusificării și „moldovenizării" (cota neînsemnată a moldovenilor în contingentele studențești și în corpurile didactico-științifice, importul de studenți și profesori alolingvi, transferul „savanților" și cadrelor didactice din instituțiile de învățământ superior și

de cercetare din fosta RASSM, literatura științifică și didactică în limba rusă etc.), fără a apela la amenințări și/sau sancțiuni directe.

Am evidențiază o nouă etapă a politicii lingvistice sovietice după stabilirea „cortinei de fier", marcată de campaniile ideologice pentru „afirmarea patriotismului sovietic", combaterea „influenței pernicioase a Occidentului" și „reeducarea" intelectualității, inclusiv din periferiile recent anexate. S-a subliniat că ordinele MÎSMS al URSS din 11 septembrie și 29 octombrie 1948, care impuneau studiul obligatoriu al limbii ruse în toate instituțiile de învățământ superior naționale, marchează sfârșitul perioadei confuze și arbitrare în învățarea limbii ruse, și conferă limbii ruse un statut canonic în programa universitară. Investigațiile noastre arată că, odată cu creșterea numărului de studenți și profesori românofoni, măsurile de rusificare s-au intensificat, iar promovarea cunoașterii fluente a limbii ruse a devenit tot mai insistentă. Prin reglementările din 1948, regimul implică constrângerile normative pentru a sancționa necunoașterea limbii ruse de către studenți „moldoveni" [150, 91].

În această etapă au fost definitivate instrumentele curriculare ale politicii de rusificare, aplicate în procesul didactic și de cercetare științifică studențească, iar progresul academic era urmonitorizat prin evaluarea „gradului de alfabetizare" în limba rusă, pe baza căreia autoritățile ajustau volumul de ore, metodele didactice și nivelul de pregătire al cadrelor care predau rusa. S-a subliniat că stăpânirea limbii ruse devenise esențială pentru însușirea disciplinelor de specialitate, predate preponderent în rusă, după manuale rusești, sub pretextul deficitului de cadre a literatură didactică și științifică în română [150, 84-110].

S-a demonstrat că limba rusă domina procesul didactic în majoritatea instituțiilor de învățământ superior din RSSM și reprezenta principalul instrument al rusificării. Acesta era susținut și de utilizarea exclusivă a limbii ruse în toate activitățile universitare obligatorii pentru studenți, ceea ce genera un mediu favorabil rusificării. Alt instrument au fost politicile de constituire a formațiunilor academice, mai ales în instituțiile non-pedagogice, unde, chiar și după creșterea numărului de candidați românofoni, nu se formau grupe cu predare în limba „moldovenească", sub pretextul numărului mic de „moldoveni" admiși. În aceeași logică se înscriu utilizarea limbii ruse în activitatea administrativă și mediul rusolingv al orașelor universitare, care a consolidat efectele politicilor de rusificare în învățământul superior.

S-a evidențiat că, deși în primii ani postbelici progresele academice ale studenților „moldoveni" erau modeste, condițiile lingvistice din școala superioară și din viața cotidiană i-au „convins" treptat de statutul elitist al limbii ruse, ajungând în anii 1950 să accepte necesitatea vorbirii fluente și fără accent. Această „înțelegere" avea, în primul rând, o motivație pragmatică: limba rusă era esențială pentru succesul academic și accesul la cariere și beneficii

materiale și simbolice în URSS. În al doilea rând, dorința de integrare socială și de evitare a umilinței în mediul rusesc universitar și al orașului rusificat motiva efortul de adaptare lingvistică. Totodată, ideologia sovietică — cu ideile sale despre exclusivismul rus, despre „eliberarea" moldovenilor și superioritatea limbii ruse ca unică punte de acces la cultura și civilizația sovietică și universală — a contribuit la interiorizarea necesității de a vorbi fluent rusa în rândul studenților „moldoveni".

Analizele noastre arată că, până la mijlocul anilor 1950, s-au creat condițiile pentru un bilingvism asimetric, în care limba „moldovenească" era studiată sporadic și percepută ca neimportantă, fiind desconsiderată de studenții alolingvi. În același timp, studenții „moldoveni", apreciați pentru interesul față de limba rusă, ajungeau să nu-și mai cunoască limba maternă, utilizând barbarisme transnistrene și calcuri din rusă [150, 281-282].

Aceasta era o consecință firească într-un context în care orice apel la introducerea cursurilor de „limbă moldovenească" sau la schimbarea regimului lingvistic într-o instituție „moldovenească" era etichetat drept „naționalism burghez" sau ignorat. Studenții instituțiilor pedagogice puteau învăța limba maternă doar de la cadre didactice transnistrene sau profesori cu formare românească, iar în celelalte instituții superioare limba română era absentă din programe și restrânsă la uzul familial. Astfel, în perioada stalinistă târzie, s-au creat premisele formării unei intelectualități „moldovenești" vorbitoare de limbă rusă, absolvenții școlilor superioare din RSSM, mai ales cei cu doctorate în centre unionale, perpetuând procesul de rusificare inclusiv în instituțiile superioare unde au fost angajați.

4.2. Noi direcții ale politicii lingvistice în în perioada hrușciovistă

Așa cum arată investigațiile noastre, încheierea epocii staliniste și dezghețul hrușciovist, care au adus o relativă liberalizare a societății sovietice, au stimulat și o anumită revigorare a energiilor naționale în RSSM. S-a evidențiat că unii intelectuali românofoni din învățământul superior, încurajați de înfrângerea lingviștilor transnistreni în „bătăliile lingvistice" și animați de speranța corectării unor distorsiuni din primii ani ai regimului comunist, au încercat să abordeze problema predării limbii „moldovenești" în școala superioară. S-a remarcat că puținele progrese s-au concentrat în special în facultățile de filologie, însă evenimentele din Polonia și Ungaria, conflictele interne din partid și manifestările „naționaliste" din republicile vestice ale URSS au determinat o reorientare a politicii naționale sovietice, inclusiv în domeniul lingvistic [148, 473].

S-a argumentat că o etapă de „concretizare” a politicii lingvistice a avut loc la sfârșitul anilor 1950, odată cu reforma hrușciovistă a școlii (1958), care reglementa dreptul naționalităților non-ruse de a-și alege limba de instruire în școala generală. Această măsură a afectat statutul primar al limbii titulare în republicile unionale, vizând transformarea limbii ruse într-o a doua „limbă maternă” pentru non-ruși. Reforma a inaugurat o nouă etapă a rusificării – cea a bilingvismului asimetric impus. În scurt timp, reforma a dus la extinderea bazinului rusolingv intern pentru învățământul superior din RSSM, deoarece minorități precum găgăuzii, bulgarii, ucrainenii, dar și unii „moldoveni” care au ales școala în limba rusă, au contribuit la menținerea unui număr important de grupe cu predare în rusă, chiar și în condițiile scăderii importului de studenți. Astfel, prin formarea pe teritoriul RSSM a unor enclave etnice complet rusificate în decursul a două generații, regimul și-a creat o bază etnopolitică stabilă, care, după destrămarea URSS, continuă să manifeste loialitate față de „creator” și servește ca instrument politic al Federației Ruse în Republica Moldova.

La începutul anilor 1960, autoritățile sovietice semnalează că studiul limbii ruse nu produce „rezultatele dorite”, deși reforma școlii a reiterat importanța cunoașterii limbii ruse, care, în condițiile „apropierii și fuziunii” popoarelor sovietice în etapa „construirii comunismului”, trebuia să devină o „a doua limbă maternă”. Noile reglementări privind predarea limbii ruse în școala superioară din republicile unionale și autonome, impuse de MÎSMS al URSS în 1964, spre deosebire de cele din 1948, abordau problema sistemic, referindu-se în mod exhaustiv la toate aspectele de organizare și gestiune a procesului de predare-învățare-evaluare și de însușire practică a limbii ruse „în calitate de a doua limbă maternă” a studenților non-ruși. La mijlocul anilor 1960 se încheie o etapă importantă a procesului de impunere ascendentă și agresivă a limbii ruse în învățământul superior din RSSM. Alături de celelalte instrumente lingvistice, care se vor perpetua într-o ierarhie mai mult sau mai puțin stabilă, rusificarea noii intelectualități sovietice moldovenești a fructificat prin dezvoltarea și consolidarea unui bilingvism asimetric al studenților și al cadrelor didactice românofone.

4.3. Manifestări ale rezistenței față de politica lingvistică sovietică

Studiile noastre au evidențiat contradicțiile politicii lingvistice sovietice în învățământul superior național: pe de o parte, se proclama dreptul popoarelor sovietice la educație în limba maternă și respectul pentru „diferențele și particularitățile naționale”; pe de altă parte, în învățământulul superior din RSSM se promova sistematic și agresiv limba rusă,

transformându-l într-unul „național” după formă, dar rus în conținut. Rusificarea intensă și provocatoare a corpurilor profesorale și a contingentelor, a procesului didactic și al celui educativ, manifestările de șovinism velicorus față de „reprezentanții naționalității autohtone” etc., au generat reacții de rezistență din partea actorilor românofoni ale școlii superioare, amplificând tensiunile în mediile universitare „multinaționale” din RSSM.

Această rezistență a fost în mare parte pasivă și pașnică, majoritatea manifestărilor fiind spontane și epizodice, iar protagoniștii rămânând de regulă anonimi. Reacțiile – fie ale studenților, fie ale profesorilor – exprimau nemulțumiri față de restrângerea dreptului de a utiliza limba maternă în procesul educațional, în relația cu autoritățile sau în spațiul public, față de eliminarea elementului românesc din cultura locală, de „moldovenizarea” limbii și de tentativa de a crea artificial un „popor moldovenesc” distinct de cel român, dar și față de politica de personal, care favoriza alogenii și, respectiv, deznaționalizarea școlii superioare din RSSM [148, 500-568; 150, 160-266; 154, 37-96].

Acest fenomen era prezent în toate instituțiile de învățământ superior din RSSM, iar regimul comunist a condamnat orice încercare de a articula nemulțumirile față de politica lingvistică sovietică, etichetându-le drept „manifestări de naționalism burghez”. Totuși, caracterul ocazional și limitat al manifestărilor de rezistență a puținilor studenți și cadre didactice românofone, precum și faptul că ele nu depășeau granițele tolerate de sistem, i-au determinat pe liderii sovietici să evite să pună în aplicare mașinăria represivă tradițională. Mai ales că regimul a admis adesea „expresiile naționale” controlate ca supape pentru a mima libertatea de opinie și a asigura stabilitatea regimului. Am remarcat că prezența redusă a studenților românofoni în contingentele alolingve și alogene din școlile superioare ale RSSM, lipsa de solidaritate, conformismul, dar și obediența celor care erau convinși că puterea sovietică le-a oferit o oportunitate de a-și schimba statutul socială și „un bilet de acces” într-o lume mai bună, alături de traumele colective ale copilăriei (foametea, deportările, colectivizarea) și alte realități socialiste, au contribuit la menținerea rezistenței la un nivel scăzut, permițând regimului să nu o perceapă ca o amenințare reală.

Autoritățile preferau să supravegheze îndeaproape, prin vigilența „organelor competente”, persoanele care nu depășeau limitele tolerate de regim, folosind asupra lor metode „blânde” de intimidare, șantaj și „reeducare”, menite să inducă frică, neîncredere și o permanentă stare de tensiune. Timorați și aflați permanent sub „sabia lui Damocle” a regimului, majoritatea studenților și universitarilor „cu minte națională” și-au reprimat opiniile legate de limbă, identitate și realitățile impuse în RSSM, inclusiv despre învățământul superior. Totodată, autoritățile comuniste au pus accent pe educația politico-ideologică, pe propaganda

antiromânească, prosovietică și internaționalsită, precum și pe îmbunătățirea condițiilor de trai, asociind aceste măsuri cu acțiunile de consolidare a puterii (foamete, deportări, colectivizare), pentru a „convinge” studenții și cadrele universitare de superioritatea sistemului sovietic și a le induce iluzia unui viitor fericit în URSS [148, 568-571; 150, 266-276].

S-a constatat că în mediile universitare exista o rumoare a insatisfacțiilor și decepțiilor, o „disidență discretă” și o „rezistență tăcută” față de politica lingvistică sovietică, și că doar în cazuri izolate, precum în contextul accelerării rusificării, această rezistență a devenit vocală și organizată. Un exemplu notabil este „cazul naționaliștilor” de la Institutul Învățătoresc din Bălți (erupt în 1948), unde lectorii „moldoveni” au trecut de la critici antiruseşti la o formă de rezistență organizată împotriva lectorilor rusolingvi șovini și a atitudinilor disprețuitoare față de limba și populația autohtonă. Am conchis că acțiunea „naționaliștilor de la Bălți” și a susținătorilor lor din cadrul MÎ al RSSM nu a fost nici antisovietică, nici anticomunistă, iar revendicările lor se înscriau în logica moldovenistă promovată de liderul lor, ministrul Artiom Lazarev – ideologul principal al „moldovenismului”.

La fel ca și în cazul „manifestărilor de naționalism” ale studenților, înaltele autorități republicane și unionale au recurs la un aranjament, aplicând armele blânde ale „calibrării” corpurilor profesorale ale școlilor superioare din RSSM, supunând cadrele didactice unei educații politico-ideologice intense și instituind o atmosferă de presiune psihologică și suspectare reciprocă. Injectând un număr de absolvenți vorbitori de limbă română în corpurile didactico-științifice, autoritățile au „diluat” elementul alogen și rusolingv, astfel reducând din agresivitatea rusificării procesului didactic în instituțiile cu profil pedagogic și a deznaționalizării studenților, îmbunătățind calitatea formării învățătorilor pentru școala națională din RSSM și, prin extensie, educația lingvistică a elevilor din școlile „moldovenești”.

Studiile noastre arată că, odată cu creșterea numărului de studenți moldoveni în instituțiile superioare din RSSM, intelectualii „cu minte națională” implicați în procesul educațional au transmis sau reactivat, explicit ori implicit, conștiința apartenenței lingvistice și etnice românești, mai ales în cadrul catedrelor de limba și literatura „moldovenească” de la Institutul Pedagogic din Chișinău [167, 243-258; 170, 96-104] și USM [171, 185-200]. Acest proces a fost favorizat de „terenul fertil” reprezentat de studenții din mediul rural, care păstrau spiritul și limba română, provenind adesea din familii cu părinți educați în perioada interbelică și marcați de politicile sovietice de deznaționalizare. În plus, a existat întotdeauna o rezistență individuală, spontană, episodică și situațională față de procesele de rusificare și de „moldovenizare”, exprimată în perioada stalinismului târziu prin forme deghizate și camuflate.

S-a demonstrat că, odată cu creșterea ponderii studenților și a cadrelor didactico-științifice românofone în a doua jum. a anilor 1950, „dezghețul” hrușciovist a format un tip nou de studenți cu o viziune proprie și independentă asupra multor probleme ale realității sovietice. Deși autoritățile încercau să canalizeze activismul politic studențesc în „direcția corectă” [217, 11-14; 222, 3-23; 239, 457-472; 247; 252, 64-72; 290], am demonstrat că, după 1956, studenții Facultății de Filologie a USM și ai altor instituții au inițiat un discurs contestatar, evoluând de la „naționalism” universitar la un etnonaționalism deschis, cu revendicări naționale clare, de factură românească, antirusească și antisovietică. S-a argumentat că acțiunile acestora nu mai erau izolate, ci îndemnau la acțiune colectivă – „pentru că moare nația”. „Luptătorii renașterii nației”, cum se autodefineau studenții de la Filologie, făceau parte dintr-o rezistență comună și consonantă cu cea a intelectualității românofone din RSSM.

4.4. Concluzii la capitolul IV

Concluziile la acest capitol demonstrează că, în perioada analizată, autoritățile sovietice au promovat o politică lingvistică coerentă și etapizată de rusificare a învățământului superior din RSSM, în care au alternat și conjugat instrumente normative, administrative și propagandistice, calibrate în funcție de contextul intern și internațional, dar și de specificul RSSM și al societății „moldovenești”.

Odată cu importul modelului sovietic de școală superioară, a fost preluat și modelul lingvistic experimentat anterior în RASSM, în care limba rusă era o disciplină obligatorie, procesul didactic se realiza în rusă și, parțial, în „moldovenească” transnistreană, fiind susținut de cadre rusolingve și manuale importate din URSS, într-un mediu instituțional rusofon. Dacă este dificil de stabilit „succesele” unei asmenea politici lingvistice pentru anii 1940-1941, în anii războiului germano-sovietic (1941-1944) studenții Institutului Pedagogic Moldovenesc au fost privați de dreptul la educație în limba maternă, fapt ce a grăbit asimilarea limbii ruse.

Contextul campaniilor pentru „afirmarea patriotismului rus și sovietic” a generat condiții pentru augmentarea politicii lingvistice, limba rusă fiind decretată disciplină obligatorie în învățământul superior național (1948), autoritățile implicând, de aici încolo, elementul normativ al „răsplății” punitive pentru necunoașterea ei. Procesul didactic în limba rusă a rămas unul dintre cele mai importante instrumente de rusificare, fiind susținut de cele extracurriculare, administrative, de comunicarea și cultură instituțională în limba rusă, precum și de mediul rusesc al orașelor universitare. O asemenea ofensiva formală și informală, a determinat un anumit progres în însușirea și utilizarea limbii ruse de către studenții

„moldoveni”, majoritatea fiind „convinși” de statutul elitist și „deschizător de drumuri” al limbii ruse, fapt care, în contextul totalului dezinters pentru limba „moldovenească” al celor alolingvi și al comunicării lingvistice universitare și sociale din RSSM, au creat condițiile pentru crearea unui bilingvism asimetric spre mijlocul anilor 1950.

Înfrângerea „moldovenismului primitiv” și „liberalizarea hrușciovistă” a readus problema limbii „moldovenești” în școala superioară, dar evenimentele din lagărul socialist și mișcările naționale din republicile occidentale ale URSS, au anihilat eforturile intelectualilor „cu conștiință națională” și au determinat autoritățile să redacteze politica lingvistică. Noile politici educaționale (1958), asociate teoriei „apropierii și fuziunii” popoarelor sovietice și reglementările cu privire la predarea, învățarea și evaluarea gradului de însușire a limbii ruse în învățământul superior național (1964), au urmărit să transforme limba rusă în „a doua limbă maternă” a studenților, să le producă dislocări de mentalitate în sensul inculcării dragostei față de „marea” limbă rusă și pentru patria socialistă ca o chestiune de datorie a fiecărui cetățean sovietic. În acest sens, politica lingvistică a fost unul dintre cele mai importante instrumente de rusificare și deznaționalizare a viitoarei inteligheții sovietice „moldovenești”, produsă *în* și *prin* învățământul superior, cu consecințe de durată importante asupra modelării etnice a populației non-ruse din această republică unională.

Contradicțiile politicii lingvistice sovietice, rusificarea provocatoare, disprețul șovin față limba băștinașilor, construcția și impunerea unei limbi „moldovenești”, diferită de cea română, a unei istorii a unui „popor moldovenesc” ș.a. au provocat o rezistență a actorilor românofoni din învățământul superior din RSSM, manifestată cu intensitate și forme diferite, având, de obicei, un caracter pasiv și pașnic, spontan și epizodic, uneori, producând reacții contestatare vocale, precum „cazul naționaliștilor” de la Institutul Învățătoresc din Bălți (1948-1950), cel al cadrelor didactice de la Institutul Pedagogic din Chișinău și al studenților de la Filologia USM (1956) ș.a. Rezistența față de rusificarea și deznaționalizarea școlii superioare a trenat realizarea scopurilor politicii lingvistice sovietice *în* și *prin* învățământul superior din RSSM, acestea fiind atinse doar parțial. Puterea s-a văzut nevoită să lichideze „cuiburile de naționalism” printr-o „pacificare” a „naționaliștilor”. Satisfacerea, chiar dacă parțială, a unor revendicări ale studenților (revizuirea parțială a curriculei, extinderea numărului de discipline predate în limba română ș.a.) a fost completată cu o ofensivă a educației politico-ideologice și a educației culturale de masă, cu diversificarea instrumentelor de profilaxie a potențialei opoziții și canalizarea energiei studenților spre realizarea „internaționalismului” pe șantierele comunismului.

V. EDUCAȚIA COMUNISTĂ ȘI FORMAREA CONCEPȚIEI „CORECTE” DESPRE LUME A STUDENȚILOR

5.1. Educația comunistă a studenților din RSSM în perioada stalinistă

Regimul bolșevic a tratat educația ca pe o prioritate strategică, încă din primii ani, conturând o paradigmă complexă centrată pe formarea „omului nou”, devotat comunismului. Studiile noastre susțin teza conform căreia, în URSS, educația ideologică a tineretului a primat adesea în fața pregătirii profesionale propriu-zise [195; 277; 252].

Învățământul superior din RSSM a fost implicat într-o „ofensivă generală” a educației ideologice, etico-morale, estetice, ateiste și internaționaliste încă din 1940, imediat după prima anexare a Basarabiei. Această educație combina articulat acumularea cunoștințelor teoretice cu activități practice și extracurriculare, urmărind formarea unei concepții marxist-leniniste despre lume. Funcția principală a ideologizării era asigurată prin științele sociale obligatorii (materialism dialectic și istoric, economia politică, istoria PCUS), cărora li s-au adăugat treptat, până la mijlocul anilor 1960, alte discipline: ateism științific, etică și estetică marxistă, comunism științific etc. [148, 602-685]. Disciplinele de specialitate au fost integrate și ele în această logică, completate de un sistem amplu de educație extracurriculară [148, 685-747].

Am evidențiat faptul că instituțiile de învățământ, catedrele, cadrele didactice și organizațiile de partid, comsomoliste și sindicale erau responsabile de organizarea sistematică a activităților educative și culturale, menite să atragă studenții în structurile oficiale. Prin promovarea artei amatoare, sportului, întrecerilor socialiste și altor activități de masă, regimul exercita un control permanent asupra studenților, inclusiv în timpul liber, cultivând loialitatea față de URSS, antiromânismul și ideologia „moldovenistă” [148, 605-747, 149, 224-248].

Încă din perioada 1940–1941, educația comunistă în învățământul superior din RSSM a manifestat o eficiență aparentă, caracterizată prin persuasiune, motivație și manipulare. Sursele disponibile arată că unii studenți basarabeni și-au exprimat entuziasmul față de „științele” sovietice, iar unii au afirmat că au fost „asupriți” de regimul românesc. Totuși, susținem că este puțin probabil ca ideologia marxistă să fi produs, într-un timp atât de scurt, dislocări reale de mentalitate în rândul tinerilor educați în spirit românesc.

În perioada evacuației la Buguruslan, studenții Institutului Pedagogic Moldovenesc au fost mai puțin expuși marxismului clasic, accentul căzând pe istoria URSS și educația patriotică

adaptată războiului. Confruntarea lor cu realitățile sovietice și cu o istorie distorsionată a limbii și culturii române a scos la iveală limitele educației comuniste: tinerii au fost acuzați de atitudini „naționaliste”, „mic-burgheze” și „antisovietice” [1, XXIX-XXXII; 148, 605-607; 149, 227-228].

Concluziile cercetării arată că, în procesul de restabilire a regimului sovietic, autoritățile au adaptat metodele de educație ideologică la caracterul artificial al RSSM și la „specificul” contingentelor studențești, urmărind să le cultive loialități prosovietice și să inoculeze un antiromânism sistemic, mai ales în rândul basarabenilor considerați „contaminați” ideologic în timpul administrației românești. Deși „autohtonii” aveau o pondere redusă în instituțiile de învățământ, regimul a urmărit sistematic izolarea lor de influențele românești, „dezrădăcinarea” reminiscențelor capitaliste și construirea identitară forțată prin legitimizarea unei „națiuni moldovenești” și a unei „limbi moldovenești” distincte de română.

În acest context, canonul ideologic (marxism-leninism, economia politică, istoria PCUS), care a reprezentat între 10–15% din planul de învățământ, a fost extins treptat cu discipline complementare, în funcție de obiectivele politice ale partidului-stat. Investigațiile noastre arată că, în contextul foametei organizate, deportărilor, colectivizării forțate și al incapacității regimului de a asigura un trai decent studenților, autoritățile sovietice au amplificat rolul educației extracurriculare ca instrument de control și influență ideologică. Pentru a compensa lipsa convingerii în superioritatea socialismului, regimul a combinat metode *teoretico-academice* (lecții de informare politică, conferințe, cursuri suplimentare de marxism-leninism, cercuri ideologice) cu *activități extrașcolare* și *non-academice* (cercuri științifice, artistice, literare, sportive, întreceri socialiste, festivaluri, excursii, vizionări de filme și spectacole, brigăzi de muncă și agitație etc.) [148, 699-760]. Aceste activități, atent adaptate vârstei și intereselor studenților, au acționat ca „instrumente blânde” ale educației comuniste, accesând componenta afectivă a procesului de formare, iar prin caracterul lor recreativ și aparent inofensiv, ele au reușit să modeleze treptat și eficient concepțiile despre lume ale tinerilor, contribuind la consolidarea controlului ideologic asupra vieții publice și private a studenților din RSSM.

Studiile noastre evidențiază că educația politico-ideologică a studenților din RSSM a constituit o prioritate esențială pentru autoritățile de partid și de stat, deopotrivă la nivel unional și republican. Însă, chiar dacă învățământul superior a preluat toate formele și metodele educației comuniste din URSS, în școlile superioare din RSSM, acestea nu au fost coagulate într-un sistem coerent până la mijlocul anilor 1950, iar educatorii, sub presiunea partidului, au fost forțați să aplice o varietate de forme și metode, adesea fără a ține cont de resursele

disponibile, ceea ce a dus la o eficiență modestă a educației comuniste. Astfel una dintre trăsăturile definitorii ale sistemului din perioada stalinistă târzie a fost extinderea directivă a metodelor educaționale, dublată de un control strict asupra predării disciplinelor ideologice și asupra stării de spirit a studenților. În ciuda acestor eforturi, autoritățile au raportat manifestări de „naționalism burghez", „servilism față de Occident" și apolitism, considerate semne ale eșecului educației ideologice [5, XLVI-XLIII, LXXIII-LXXIX; 148, 721-723].

Cauzele acestui eșec au fost multiple: predarea marxism-leninismului în limba rusă unor studenți cu o competență lingvistică limitată; diferențele de valori și formare intelectuală ale studenților basarabeni, influențați de educația românească; dar și lipsa de motivație generată de nivelul scăzut al lectorilor. Mai mult, menținerea în funcții a unor cadre loiale, dar incompetente, a reflectat preferința regimului pentru obedință în detrimentul calității. De teamă să nu greșească în interpretarea dogmelor ideologice, aceștia au adoptat o predare formală, rigidă și dogmatică, care a generat apatie și dezinteres în rândul studenților. În plus, prioritizarea urgențelor economico-sociale ale școlii superioare a împins activitățile educative într-o zonă declarativă și formală, accentul fiind pus pe cantitate, pentru a fi raportat în mod favorabil superiorilor [5, XXXI-XXXVI; 156, 45-58].

5.2. Practici curriculare și extracurriculare în perioada hrușiovistă

În studiile noastre am susținut că dispariția fizică a lui Stalin, începutul „dezghețului" hrușciovist și ajustările politicii interne și externe ale statului sovietic la mijlocul anilor 1950, au marcat o etapă nouă în politicile sovietice față de tânăra generație, în special față de studenți. Dacă în prima fază a „liberalizării" (1954–1956), autoritățile au tolerat un anumit activism critic al studenților, adoptând o atitudine relativ blândă, frica regimului de propriile vulnerabilități, alimentată de evenimentele din „lagărul socialist" din a doua jumătate a anilor 1950, noile provocări interne și externe, inclusiv „manifestările nesănătoase" de naționalism și antisovietism în mediul studenților, au determinat impunerea unor limite stricte asupra libertății de gândire și o revizuire a strategiilor educației tinerilor sovietici [148, 723-728].

Restructurarea educației comuniste s-a realizat într-o perioadă relativ scurtă și a avut un impact semnificativ atât asupra învățământului ideologic formal, cât și asupra activităților extracurriculare și extrașcolare. După Congresul XX al PCUS, reformele au vizat „modernizarea" disciplinelor ideologice – prin ajustarea conținutului și a metodologiei predării la politicile statului și noile concepții ale partidului privind evoluția societății sovietice spre

comunism – și extinderea listei acestora cu materii noi precum ateismul științific, etica și estetica marxist-leninistă, care, reflecta reconfigurarea ierarhiei direcțiilor educației comuniste.

Am subscris opiniei cercetătorului M. Nemțev că introducerea comunismului științific ca materie obligatorie de studiu și examen de absolvire a școlii superioare sovietice în anul universitar 1964-1965 a consfințit structura conceptuală a marxism-leninismului ca filosofie „oficială", stabilind un „canon" definitiv al disciplinelor ideologice, care a fost valabil până la destrămarea URSS [272, 35-38]. Deși programele de studiu pentru aceste discipline erau elaborate centralizat la Moscova, în prima jumătate a anilor 1960, autoritățile republicane le-au adaptat la „specificul RSSM și profilul școlii superioare", determinat de „religiozitatea persistentă" a locuitorilor și de „manifestările naționaliste" din republică. Astfel, sub controlul riguros al autorităților locale de partid, materiile ideologice au pus accent special pe ateismul antisectarist, educația morală și internaționalistă a „constructorului comunismului" și inculcarea „identității moldovenești" [148, 732-746].

În paralel cu „modernizarea" materiilor ideologice, regimul a consolidat educația extracuriculară și extrașcolară, dezvoltând un sistem flexibil de forme și metode din arsenalul instrumentelor „blânde", armonizat versatil cu politicile și nevoile particulare ale partidului-stat, dar și adaptat intereselor și preocupărilor studenților din instituțiile de învățământ superior din RSSM, care a servit ca instrument suplimentar de modelare ideologică și control al studențimii. S-a recurs la formele și metodele pe care le puteau pune la dispoziție cultura, artele, științele și sportul și s-a pus accentul pe „educația prin modelele" înaintașilor din cultură, a eroilor revoluției, războiului și „muncii socialiste".

În perioada stalinistă, particularitățile educației comuniste a studenților din RSSM au fost influențate de „specificul etnic" al contingentelor, având ca obiectiv deznaționalizarea, rusificarea și „moldovenizarea" tinerilor basarabeni, precum și inserția lor în calapoadele politico-ideologice sovietice și comuniste. Fără a renunța la principalele direcții ale educației comuniste, după reprimarea „dispozițiilor nesănătoase", „naționaliste" și antisovietice ale studenților din RSSM din anii 1956-1957, precum și după revenirea la o politică de discriminare pozitivă a „claselor truditoare" la admiterea în școala superioară de la sfârșitul anilor 1950, caracteristicile distinctive ale educației comuniste au fost determinate de structura socială și etnică a cohortelor de studenți.

Analizele noastre arată că, deși mai mult de jumătate dintre studenții instituțiilor de învățământ superior din RSSM proveneau din medii „truditoare", preferințele absolvenților pentru locuri de muncă în orașe au dus la o creștere nedorită a stratului intelectual urban, perceput de regim ca fiind distanțat „de popor", reticent față de munca fizică, atras de cultura

neoficială, inclusiv cea occidentală, și predispus la disidență politică. În acest sens, „educația prin muncă” și cea patriotică au căpătat un nou sens, studenții fiind implicați în activități de muncă în colhozuri, sovhozuri, întreprinderi industriale etc., atât în timpul anului școlar, cât și în vacanțe. De asemenea, în acest sens, statul a exploatat romantismul și entuziasmul studenților, determinându-i să se implice pe „marile șantiere ale Patriei” în cadrul „experimentelor economice” ale lui Hrușciov.

Am precizat că educația comunistă a fost adaptată la realitățile vremii, iar studenții „moldoveni” au fost integrați în sistemul educațional general. Românofobia deschisă și agresivă a educației politico-ideologice din perioada stalinistă a fost abandonată în favoarea promovării identității etnice „moldovenești” și a accentuării „specificului moldovenesc” în limbă, cultură și tradiții, precum și a ideii că „poporul moldovenesc” ocupă un loc de cinste în cadrul „frăției sovietice”. În acest sens, autoritățile au recurs la organizarea unei bune părți a activităților extracurriculare în limba română pentru studenții „moldoveni”, oferindu-le posibilitatea să-și cunoască tradițiile și obiceiurile, să comunice cu personalități din cultura și știința RSSM. Această deschidere a accesului la cultura de limbă română a constituit un obstacol modest în calea rusificării și deznaționalizării viitoarei intelectualități, dar, am subliniat că „forma moldovenească” a evenimentelor de cultură, presupunea, în mod obligatoriu, un „conținut socialist”, care să educe studenții în spirit comunist și „moldovenist”.

5.3. Randamentul educației comuniste: straturi de identități studențești

În ceea ce privește eficiența educației comuniste și nivelul de formare a unei „conștiințe comuniste”, am subscris punctului de vedere conform căruia nu există instrumente precise capabile să evalueze sau să măsoare cu exactitate aceste aspecte [290; 296]. Cu toate acestea, investigația subiectului ne-a permis să concluzionăm că, până la mijl. anilor 1960, eforturile constante de îndoctrinare și de uniformizare ideologică a concepțiilor tinerilor despre lume și viață, conform tiparelor oficiale ale regimului, au condus la cristalizarea mai multor straturi identitare în rândul studenților instituțiilor de învățământ superior, precum și în rândul intelectualității din RSSM [148, 747-760; 149, 247-248]. Aceste straturi identitare s-au conturat în funcție de atitudinea studenților față de disciplinele ideologice, de implicarea lor în activitățile extracurriculare și de modul în care își asumau responsabilitățile „obștești”. Manifestările acestor atitudini au fost vizibile în frecvența participării la cursurile de științe sociale, în interesul arătat față de conținuturile predate și în întrebările formulate în timpul

lecțiilor, seminarelor, adunărilor comsomoliste sau în dialogul cu profesorii, dar și în nivelul general de implicare și activism politico-social manifestat de studenți.

În studiile noastre s-a subliniat printre cei mai importanți factori care au influențat – atât în mod direct, cât și indirect – capacitatea de receptare, gradul de influență și eficiența convingerii mesajului educațional comunist, precum și stratificarea identităților studențești, se regăsesc mai multe dimensiuni esențiale. Un prim factor este *prerechizitul educațional,* reprezentat de ansamblul de valori, norme și principii formate în mediul familial și în cadrul școlii medii, care a constituit baza educațională inițială a studenților. Un alt element important îl reprezintă *cadrul instituțional al învățământului superior*, care a creat premisele desfășurării activităților educative, inclusiv în ceea ce privește frecvența, intensitatea și calitatea acestora. La fel de relevant este *profesionalismul educatorilor,* capacitatea cadrelor didactico-științifice de a răspunde adecvat întrebărilor și preocupărilor studenților, precum și modul în care aceștia reușeau să transmită coerent mesajele ideologice. *Politica paternalistă* promovată de autoritățile comuniste și modalitățile prin care regimul susținea implicarea tinerilor în inițiative educaționale, sociale și profesionale au constituit, de asemenea, un factor cu impact. În fine, *contradicțiile ideologice și sociale* generate de discrepanțele dintre conținuturile teoretice ale disciplinelor ideologice, preceptele marxist-leniniste și realitățile politice (inclusiv naționale), economico-sociale și internaționale, în special în contextul influenței tot mai puternice a Occidentului, au afectat semnificativ eficiența procesului de educație comunistă și procesul de formare a identității studențești în învățământul superior din RSSM [148, 747-760].

Analiza atitudinilor studenților față de materiile ideologice, activitățile extracurriculare și responsabilitățile „obștești" a permis identificarea mai multor straturi de identitate studențească formate în cadrul școlii superioare din RSSM până la mijl. anilor 1960. Primul strat, desemnat drept cel al *„convinșilor"*, reunea studenți de diverse etnii și origini sociale, toți membri ai comsomolului, deși nu neapărat lideri activi, care exprimau un atașament autentic față de ideologia comunistă, încredere în superioritatea sistemului socialist, respect pentru cultura, știința și limba rusă și recunoștință pentru viața în URSS. Cei „moldoveni" din acest grup se identificau cu „națiunea moldovenească", erau convinși că limba pe care o vorbeau era diferită de română și credeau sincer în ideea „poporului sovietic" și a unei patrii socialiste comune. De regulă, acești studenți erau silitori, frecventau constant cursurile de științe sociale, se implicau activ în viața colectivă, considerând că, prin gesturi și acțiuni cotidiene, contribuiau la edificarea comunismului. Acest grup oferea regimului certitudinea succesului politicilor sale educaționale.

Al doilea strat, al *„oportuniștilor”*, afișa atitudini și comportamente similare, dar motivațiile lor erau pragmatice. Comportamentul conformist era determinat de dorința lor de a răspunde așteptărilor educatorilor, de frica sancțiunilor, de presiunea ideologică și de tendința de a-și depăși complexul de inferioritate față de „fratele mai mare”. Mulți dintre aceștia, inclusiv studenți „moldoveni”, vedeau în conformarea la normele ideologice o cale de a obține avantaje simbolice sau materiale și de a accede la o carieră profesională. Unii au fost realmente influențați de mesajul ideologic, alții l-au acceptat doar parțial și selectiv, dezvoltând o conștiință și un mod de gândire duplicitar.

Un al treilea strat, cel al *„indiferenților”*, cuprindea studenți caracterizați de autorități ca fiind „apolitici”, „pasivi” sau „fără idei”. Aceștia participau la activitățile extracurriculare mai mult din obligație și învățau materiile ideologice la fel ca orice altă disciplină. Atitudinile și comportamentul lor erau influențate de educația primită în familie, de nivelul culturii generale și de dezamăgirile provocate de discrepanța dintre promisiunile regimului și realitatea socio-economică din RSSM. Deși nu aveau o convingere comunistă fermă, mulți dintre ei acceptau tacit politicile regimului și unele dogme ale partidului.

Pe lângă aceste categorii, cercetările noastre au identificat și un strat restrâns al *„frondiștilor”*, alcătuit mai ales din studenți români moldoveni, deziluzionați de limitele „liberalizării” hrușcioviste și de realitățile regimului socialist. Aceștia manifestau o atitudine de rezistență pasivă și un scepticism evident față de educația politico-ideologică și față de insistentele activități extracurriculare cu tentă ideologică. De regulă, ei evitau conflictele deschise, dar respingeau în tăcere dogmele oficiale, manifestându-și dezacordul prin pasivitate, ironie, refuz tacit al implicării sau printr-o atitudine duplicitară. Mulți dintre ei și-au canalizat eforturile către domenii precum arta, literatura, cercetarea sau sportul, sau au adoptat comportamente nonconformiste, excentrice sau chiar provocatoare, care intrau în contradicție cu idealul de „om sovietic” promovat de regim.

5.4. Concluzii la capitolul V

Concluziile cercetării evidențiază faptul că regimul sovietic a acordat un rol central educației superioare în procesul de modelare a „omului nou”, fidel ideologiei comuniste. În RSSM, acest obiectiv a fost urmărit prin transpunerea completă a paradigmei educaționale sovietice, care îmbina instruirea ideologică formală cu un sistem extensiv de activități extracurriculare și extrașcolare. Studenții erau supuși unei presiuni constante de îndoctrinare

politică, etico-morală, estetică, ateistă și internaționalistă, menită să le restructureze identitatea națională și culturală.

Științele sociale (materialismul dialectic și istoric, economia politică și istoria PCUS formau 10-15% din programele de studiu), subordonate teoriei marxist-leniniste, au devenit principalul vehicul al formării ideologice, fiind completate până în anii 1960, cu alte discipline ideologice obligatorii și opționale. Educația comunistă s-a realizat și în cadrul materiilor de specialitate, iar pentru a canaliza energia și activismul tinerilor în „albia leninismului, a partinității", s-a recurs la un sistem extins de forme și metode extracurriculare și extrașcolare, care trebuia să consolideze teoria și să creeze abilități de implementare în practică a marxism-leninismului. Pe parcusrul perioadei examinate, regimul a adaptat conținuturile, formele și metodele educaționale la „specificul" RSSM, promovând idei precum existența unei „națiuni moldovenești" distincte și superioritatea culturii ruse, în paralel cu denigrarea valorilor românești.

Modelul educației comuniste a fost introdus în învățământul superior din RSSM odată cu înființarea acestuia, având ca scop convingerea studenților de superioritatea statului socialist și a civilizației ruse și sovietice, precum și cultivarea ostilității față de tot ceea ce era românesc. În paralel, se promova „moldovenismul" și antiromânismul ca elemente definitorii ale identității impuse. Dacă în anii 1940–1941 educația ideologică, deși insistentă, a reușit să atragă o parte a studenților, în timpul războiului germano-sovietic, în ciuda controlului strict al procesului educativ desfășurat sub pretxtul „războiului drept de apărare a patriei socialiste", sistemul a început să înregistreze eșecuri. La Institutul Pedagogic Moldovenesc, acuzațiile de „antisovietism", „naționalism" sau „comportament mic-burghez" aduse studenților basarabeni reflectau opoziția acestora față de realitățile regimului și față de tentativa de a le impune o viziune denaturată asupra propriei istorii, limbi și culturi.

Conștiente de caracterul artificial al RSSM și de riscurile apropierii acesteia de România, în contextul post-reanexării și al războiului rece, autoritățile sovietice au ajustat formele și metodele educației la „specificul" studențimii locale. Scopul era cultivarea unor atitudini prosovietice, antiromânești și antioccidentale, prin reeducarea celor rămași „pe teritoriile ocupate" și „contaminați" de propaganda „fascistă și burgheză", prin eliminarea „reminiscențelor capitaliste" din mentalul și stilul lor de viață, prin impunerea ideii unei „națiuni moldovenești" și a unei „limbi moldovenești", precum și prin promovarea superiorității socialismului și a culturii ruse. Eforturile de îmbunătățire condițiilor de trai ale studenților și diversificarea activităților extracurriculare și extrașcolare, adaptate intereselor lor, au fost utilizate pentru consolidarea educației ideologice și exercitarea unui control strict

asupra vieții publice și private a tinerilor, prin apelul la dimensiunea emoțională a procesului formativ.

„Dezghețul” a produs o creștere a activismului studenților, perceput de regim ca o amenințare. Teama regimului de propriile sale vulnerabilități,pe fondul evenimentelor politice și sociale din a doua jum. a anilor 1950, al „competiției pașnice între socialism și capitalism” și al orientării economiei sovietice spre un model de dezvoltare extensivă, au determinat autoritățile să opereze o revizuire a strategiilor educaționale. Reformularea educației comuniste s-a produs rapid, influențând semnificativ atât învățământul ideologic formal, cât și activitățile extracurriculare. Nomenclatorul disciplinelor ideologice a fost extins cu materia obligatorie „comunismul științific” (1964) și discipline opționale precum „ateismul științific” și „etica și estetica marxist-leninistă”, conturând un „canon” stabil până la destrămarea URSS. Concomitent, activitățile extracurriculare și extrașcolare au fost organizate într-un sistem flexibil de metode „blânde”, adaptat liniilor directoare ale partidului și intereselor studenților, menținând controlul ideologic într-un cadru aparent deschis.

În funcție de prerechizitele educaționale ale studenților, de gradul de absorbție a mesajului ideologic, de cadrul și mediul instituțional în care aceștia au urmat studiile, de profesionalismul educatorilor, de accentele paternalismului sovietic și de măsura în care contradicțiile politico-ideologice și sociale erau dezvăluite, spre mijlocul anilor 1960, s-au conturat mai multe straturi de identitate în rândul studenților și, implicit, al intelectualității din RSSM. Pe lângă „convinșii” și „oportuniștii”, care erau indicatori ai unui randament al educației comuniste, „indiferenții” și „frondiștii”, în număr mai mic decât primii, dimpotrivă, reflectau fisurile proiectului de modelare ideologică a tineretului și semnalau, existența gândiri critice și independente, în ciuda constrângerilor impuse de sistem. Astfel, gândită și aplicată în calitate de instrument de inginerie națională și socială, educația comunistă a produs rezultate parțiale, departe de idealul urmărit.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Demersul nostru științific a condus la formularea unor rezultate principial noi în domeniul cercetării și tratării problemei ce ține de politica socială și națională în învățământul superior din RSS Moldovenească și oferă noi perspective asupra înțelegerii procesului de transformare a învățământului superior într-un mecanism complex de inginerie națională și socială. Investigațiile noastre au formulat răspunsuri extinse nu doar la întrebările privind modul și principiile de transplantare a sistemului de învățământ superior de tip sovietic în RSSM și ajustarea lui la obiectivele politicilor interne și externe ale statului comunist, dar au furnizat și explicații cu caracter teoretico-cognitiv asupra exploatării multilaterale și exhaustive a acestui sistem pentru a crea o intelectualitate sovietică „moldovenească", rusă sau rusolingvă, cu o concepție marxist-leninistă despre lume, educată în spiritul comunist al patriotismului sovietic și devotamentului față de statul și partidul comunist.

Cercetarea ne-a condus la următoarele concluzii:

1. Problema ingineriei naționale și sociale *în* și *prin* învățământul superior din RSSM nu a constituit până în prezent un obiect special de cercetare. Cele câteva lucrări ale istoriografiei sovietice (unionale) și occidentale din perioada Războiului Rece, cu referire la organizarea și funcționarea sistemului de învățământ superior în URSS, prezintă subiectul politizat și ideologizat, în baza metodologiilor specifice de cercetare și a surselor accesibile, fără a aborda sau referindu-se statistic la învățământul superior din RSSM. În același timp, puținele cercetări ale istoriografiei „moldovenești", încadrate în paradigmele celei sovietice, au reflectat o istorie apologetică și triumfalistă, tratând doar aspectele permise ale politicilor naționale și sociale ale regimului. Căderea „cortinei de fier" a direcționat preocupările istoriografice, inclusiv în Republica Moldova, spre recuperarea „paginilor albe" din istoria țării. Începând cu anii 2010, istoriografia rusolingvă a inițiat cercetări ale unor aspecte particulare ale învățământului superior sovietic, prezentând istoria acestuia ca un proces de modernizare și arătând că fostele republici unionale aparțin unei civilizații și unei comunități create în perioada sovietică.
2. Transformarea învățământului superior din RSSM într-un mecanism eficient de inginerie națională și socială a fost rezultatul conjugării unor factori obiectivi și subiectivi, favorizanți și construiți. Pe de o parte, autoritățile sovietice au exploatat un context socio-demografic fragil, generat de destrămarea structurilor românești interbelice, de pierderile masive de populație în timpul războiului, de exodul elitelor și de depopularea forțată a provinciei prin deportări, înfometare și migrație dirijată. Aceste procese au creat un vid

intelectual și social care a facilitat restructurarea învățământului superior după modelul sovietic. Pe de altă parte, regimul comunist a intervenit activ pentru a genera premise favorabile consolidării sale: a redus elementul românesc și a alterat structura socială prin măsuri represive, prin impunerea colectivizării și prin importul masiv de „specialiști" sovietici, loiali ideologic, care au devenit purtători ai noii ordini sovietice. În paralel, autoritățile au promovat o politică de „ascensiune socială" pentru tinerii din clasele considerate „truditoare", creând un bazin controlabil de viitori specialiști, educați în spiritul ideologiei oficiale, loiali regimului și dispuși să susțină proiectul socialist în RSSM. Astfel, printr-o combinație de factori structurali (moșteniți) și strategii deliberate de inginerie socială și etnică, regimul sovietic a reușit să impună un sistem educațional care nu doar forma specialiști, ci și modela mentalități, construia identități și fideliza noi elite, transformând învățământul superior într-un pilon esențial al dominației ideologice și politice în RSSM.

3. Politicile sovietice de inginerie națională și socială aplicate *în* și *prin* învățământul superior din RSSM au fost profund ancorate în obiectivele politico-ideologice ale regimului, vizând simultan reconstrucția identitară a populației majoritare românești și formarea unei elite locale de tip sovietic, conforme cu modelul sovietic. În acest sens, învățământul superior a fost transformat într-un mecanism complex de control politic, etnic și social a fost realizată printr-un set de instrumente bine calibrate, în care unul dintre cele mai eficiente instrumente a fost construcția dirijată a contingentelor studențești. Prin implementarea unui control riguros asupra accesului la educația superioară, prin selecția studenților pe baze etnice și sociale, prin mobilitate educațională atent reglementată și prin aplicarea unei politici de discriminare pozitivă – atât declarată, cât și mascată – în favoarea „claselor truditoare" și a „reprezentanților naționalității autohtone – a moldovenilor", autoritățile sovietice au urmărit să creeze o nouă intelectualitate „moldovenească" loială regimului. Aceasta trebuia să fie nu doar un exponent al ideologiei oficiale, ci și un vector de legitimare și reproducere a ordinii sociale și politice impuse de centru, contribuind la consolidarea identitară și politică a RSSM în conformitate cu proiectul sovietic.

4. Deși regimul sovietic a urmărit, prin construcția etnică și socială a contingentelor studențești, formarea unei elite „moldovenești" sovietice loiale și capabile să legitimeze noua ordine politică și ideologică, rezultatele acestor politici au fost profund contradictorii și parțial realizate. Politicile de construcție etno-socială au condus la formarea unor contingente eterogene din punct de vedere etnic și social, ponderea grupurilor etnice și sociale rămânând sub nivelul corespunzător structurii demografice a republicii și a discursului oficial al regimului. În pofida creșterii numerice a studenților „moldoveni" și a reprezentanților

claselor truditoare, de unde primii își trăgeau originea, învățământul superior din RSSM nu a devenit unul „moldovenesc” în sens etno-cultural până la mijl. anilor 1960.. În practică regimul a perpetuat o structură de dominație simbolică și funcțională a etniilor rusolingve (ruși, ucraineni, evrei ș.a.) și a clasei fucționărești, care erau suprareprezentate, în special, în instituțiile de prestigiu, tehnice și științifice. În plus, „moldovenii” au fost concentrați preponderent în institutele pedagogice, în cel agricol și de medicină, considerate periferice din punct de vedere simbolic și politic, orientate spre formarea unei intelectualități, mai mul rurale, în timp ce accesul lor la instituțiile cu profil tehnico-științific sau de elită (USM, Institutul Politehnic) a fost semnificativ limitat. Această direcționare selectivă a contribuit la formarea unei intelectualități tehnico-științifice dominant alogene și rusolingve și a perpetuat ierarhii etnice și culturale în RSSM.

5. De la începutul anilor 1940 și până la mijl. anilor 1960 sovieticii au instrumentalizat politica de cadre în învățământul superior din RSSM, transformând-o într-unul dintre cele mai importante instrumente ale ingineriei naționale și sociale. Prin aceasta, autoritățile au urmărit remodelarea etnică, lingvistică și ideologică a corpurilor profesorale, precum și exercitarea unui control strict asupra procesului de formare a unei noi intelectualități, conforme cu modelul sovietic. Selecția, formarea și plasarea strategică a cadrelor în posturi didactico-științifice și funcții administrative au avut ca scop nu doar asigurarea procesului educațional și a cercetării științifice, ci mai ales consolidarea controlului politic și etnocultural asupra spațiului universitar. Astfel, în ciuda discursului oficial care promova „indigenizarea” corpurilor profesorale, în practică, regimul a favorizat masiv cadrele alogene rusolingve, importate din alte republici sovietice, care au fost selectate, în principal, pentru conformitatea lor ideologică, loialitatea față de partidul-stat și capacitatea de a reproduce valorile sovietice, criteriile profesionale fiind, adesea, secundare. Fracțiunea rusolingvă a deținut pârghiile decizionale și a impus direcțiile dominante ale procesului didactic, educativ și administrativ, contribuind esențial la sovietizarea, rusificarea și uniformizarea culturală a învățământului superior din RSSM.

Spre mijl. anilor 1960, numărul cadrelor formate în instituțiile de învățământ superior din RSSM a început să crească, în special, în institutele cu profil pedagogic și medical, unde acestea ajungeau să constituie 40–45% din corpul profesoral. Totuși, în instituțiile considerate mai prestigioase, ponderea lor a rămas redusă, sub 20%, ceea ce a perpetuat o distribuție profund asimetrică și dezechilibrată. Această disparitate a limitat influența reală a cadrelor autohtone asupra orientării generale a politicilor educaționale și culturale în învățământul superior și știința din RSSM. Fracțiunea profesorilor „moldoveni” – proveniți de pe ambele

maluri ale Nistrului – a fost minoritară atât numeric, cât și simbolic, fiind frecvent marginalizată profesional. Deși unii dintre aceștia au manifestat rezistență, fie pasivă, fie deschisă, față de politicile de rusificare, deznaționalizare și marginalizare a „moldovenilor", aceste încercări au fost izolate și, în cele mai multe cazuri, neutralizate prin mecanismele instituționale și ideologice ale regimului.

În consecință, politica de cadre a generat și conservat un corp profesoral profund fragmentat din punct de vedere etnic, lingvistic, ideologic și profesional. Această intelectualitate universitară, în mare parte asimilată ideologic, controlată și fidelizată politic, a devenit principalul agent al reproducerii modelului sovietic de educație, cultură și loialitate în RSSM, în detrimentul afirmării unei elite academice naționale autonome.

6. Politica lingvistică sovietică aplicată în învățământul superior din RSSM a constituit un instrument central al ingineriei naționale și ideologice, vizând atât rusificarea, cât și „moldovenizarea" forțată a studenților și cadrelor didactice. Sub aparența unei bilingvizări echilibrate, regimul a promovat o strategie de dominare lingvistică a limbii ruse, impunându-i statutul de lingua franca în procesul educațional și în viața universitară. Acest proces a fost acompaniat de discreditarea sistematică a limbii române, travestită oficial în „limbă moldovenească", și de marginalizarea vorbitorilor românofoni prin politici curriculare, simbolice și administrative. Prin impunerea limbii ruse ca mijloc principal de instruire, comunicare și ascensiune profesională, autoritățile sovietice au urmărit crearea unei intelectualități bilingve asimetric, fidelă ideologiei oficiale, deconectată cultural de matricea românească și integrată în paradigma civilizațională sovietică. Cu toate acestea, regimul nu a reușit să atingă pe deplin obiectivele politicii lingvistice. Performanțele lingvistice slabe ale studenților „moldoveni" în limba rusă, precum și persistența unor forme de rezistență – pasivă sau manifestă – în rândul studenților, profesorilor și al intelectualității românofone, în general, au limitat eficiența politicilor de asimilare lingvistică. Contradicțiile inerente ale acestei politici, tensionate de ambivalența între rusificare și „moldovenizare", au generat nu doar confuzii identitare, ci și opoziții discrete, cu valențe naționale. Deși autoritățile au reușit, în timp, să impună o dominare lingvistică instituționalizată, această hegemonie nu a fost completă și necontestată. Dimpotrivă, ea a alimentat reacții de contestare culturală și conștiință națională latentă, care aveau să contribuie, în deceniile următoare, la formarea unui nucleu critic în rândul intelectualității românofone din RSSM.

În ansamblu, politica lingvistică în învățământul superior din RSSM a fost o componentă fundamentală a strategiei sovietice de formare a unei elite loiale, cultural rusificate și ideologic conforme, însă efectele acesteia au fost parțiale, tensionate și profund marcate de

rezistențe interne, care au limitat transformarea învățământului superior într-un spațiu integral al dominației simbolice rusești și al ingineriei identitare sovietice.

7. Politica educațională promovată în învățământul superior din RSSM a reprezentat un pilon esențial al proiectului sovietic de inginerie națională și socială, fiind concepută ca un instrument ideologic complex destinat formării unei intelectualități conforme din punct de vedere politic, etnic și lingvistic. Educația comunistă – derulată printr-un ansamblu coerent de practici curriculare, extracurriculare și extrașcolare – a urmărit inculcarea unei concepții „corecte" despre lume, fundamentată pe valorile marxist-leniniste, loialitate față de statul sovietic și acceptarea identității „moldovenești" ca expresie a construcției naționale impuse de regim. Sub pretextul cultivării patriotismului sovietic și a „prieteniei între popoare", autoritățile au combinat rusificarea sistematică a procesului educațional cu o formă controlată de „moldovenizare", adaptată nevoilor ideologice ale regimului și subordonată consolidării dominației culturale și lingvistice ruse. Discursul și practicile educaționale au fost permanent ajustate la contextul politic intern și extern, având funcția de a legitima artificialitatea RSSM, de a îndepărta studențimea de valorile culturale și lingvistice românești și de a crea o bază socială devotată regimului.

Cu toate acestea, eficiența acestor politici a fost relativă. În ciuda unui arsenal educațional sofisticat și intruziv, rezultatele au fost fragmentare, generând o stratificare identitară complexă în rândul studenților: de la „convinși" loiali ideologic, la „oportuniști", „indiferenți" și „frondiști". Acest rezultat reflectă limitele internalizării proiectului sovietic în rândul unei părți semnificative a studențimii, în special a celei românofone, și relevă existența unor forme de rezistență pasivă și adaptare strategică, care au compromis, în parte, obiectivul de creare a unei intelectualități pe deplin sovietizate. Astfel, educația comunistă în școala superioară din RSSM nu a reușit să producă o intelectualitate omogenă și profund fidelizată regimului, ci mai curând un câmp social ideologizat, dar eterogen, în care interferențele dintre constrângere, conformism și rezistență au determinat nu doar cariere și biografii intelectuale ambigue, ci și un model de socializare profesională cu efecte de durată asupra structurii mentale și valorice a elitei post-sovietice din Republica Moldova.

8. Analiza critică a politicilor naționale și sociale promovate în învățământul superior din RSSM evidențiază caracterul profund contradictoriu al proiectului sovietic de inginerie identitară și ideologică. Deși regimul și-a propus construirea unei intelectualități sovietice „moldovenești" printr-o combinație sofisticată de politici de construcție a contingentelor studențești, de cadre, lingvistice și educaționale, realitatea instituțională și socială a demonstrat limitele acestor politici. Sub aparența unei modernizări și indigenizări

progresive a învățământului superior, s-a perpetuat o structură profund asimetrică, dominată de fracțiuni rusolingve, loiale regimului, care au monopolizat funcțiile decizionale și au impus un model educațional orientat spre rusificare, conformism și uniformizare ideologică. În ciuda presiunii exercitate prin educația comunistă, politicile lingvistice agresive și controlul strict al selecției și formării studenților și cadrelor universitare, regimul nu a reușit să elimine integral opoziția latentă sau manifestă a unei părți a studențimii și a corpului profesoral românofon. Aceste forme de rezistență – de la fronda tăcută și adaptarea oportunistă, până la exprimări mai directe ale nemulțumirii față de rusificare și deznaționalizare – au demonstrat existența unor rezerve semnificative de conștiință națională și gândire critică, care au compromis parțial scopurile regimului și au amânat definitivarea procesului de sovietizare completă a spațiului universitar.

În cele din urmă, aceste reacții – oricât de fragmentare și inconsistente – au scos la iveală fisurile interne ale sistemului educațional sovietic și au contribuit la menținerea unui nucleu de identitate culturală și etnică în rândul studenților și profesorilor. Eșecul regimului de a produce o intelectualitate complet omogenizată ideologic și etnic a reflectat nu doar limitele mecanismelor de control și reeducare, ci și forța latentă a rezistenței simbolice și a memoriei culturale, care au redevenit active în contextul mișcărilor de renaștere națională din ultimele decenii ale existenței RSSM.

În baza lucrărilor publicate de noi și a rezultatelor științifice obținute, am formulat următoarele **recomandări**:

1. Problema utilizării învățământului superior de tip sovietic ca mecanism de inginerie națională și socială în RSS Moldovenească, analizată în mod sintetic și critic în cadrul cercetărilor noastre, prezintă o valoare științifică atât teoretică, cât și aplicativă. Având în vedere aceasta, se recomandă extinderea cercetărilor prin lărgirea cadrului cronologic și realizarea unor studii comparative cu alte foste republici unionale sau state din blocul socialist. Astfel, se vor putea identifica asemănările și particularitățile strategiilor de inginerie națională și socială implementate prin învățământul superior, precum și consecințele acestora asupra istoriei recente a acestor state.
2. Aprofundarea cercetării dimensiunii represive a regimului în școala superioară din RSSM, prin desecretizarea și accesarea documenteor din Depozitul Special al Serviciului de Informații și Securitate al Republicii Moldova. Această abordare va permite o înțelegere mai detaliată și nuanțată a mecanismelor de control și represiune exercitate asupra mediului universitar.

3. Utilizarea materialului, judecăților de valoare și concluziilor formulate în cadrul cercetării pentru fundamentarea și dezvoltarea politicilor de stat în domeniul instruirii și educației, atât în instituțiile preuniversitare, cât și în cele universitare din Republica Moldova. Această abordare va contribui la îmbunătățirea calității procesului educațional și la adaptarea acestuia la nevoile actuale ale societății.
4. Utilizarea conținutului cercetării și a concluziilor rezultate pentru elaborarea manualelor și suporturilor didactice destinate sistemului educațional din Republica Moldova. Aceasta va contribui nu doar la fundamentarea științifică a materialelor educaționale și la îmbunătățirea calității procesului de predare în toate nivelurile de învățământ, ci și la conștientizarea și valorificarea critică a moștenirii sovietice în domeniul educației. Astfel, se va sprijini dezvoltarea unei perspective echilibrate și informate asupra trecutului, esențială pentru construirea identității și politicilor educaționale contemporane.
5. Formularea unor învățăminte fundamentate pe analiza istorică prezentată, în contextul actual al politicii externe a Federației Ruse față de republicile post-sovietice, în special în ceea ce privește situația limbii ruse și a cetățenilor rusofoni percepuți ca fiind nedreptățiți. Este importantă conștientizarea tendințelor recente de reeditare a unor practici istorice similare celor studiate în această cercetare, practici care pot avea impact direct sau indirect asupra societății și parcursului european al Republicii Moldova.
6. Având în vedere menținerea influenței factorului rus asupra regiunii transnistrene a Republicii Moldova și perpetuarea unui sistem educațional de factură rusească în zonă, se recomandă ca rezultatele cercetării să fie valorificate în sprijinul eforturilor autorităților republicane de consolidare a unei politici educaționale și culturale integratoare și europene, menite să promoveze o interpretare echilibrată a istoriei comune și să întărească identitatea democratică a Republicii Moldova – măsuri esențiale pentru prevenirea devierii traseului istoric al țării spre direcții nedemocratice și neeuropene.
7. Diseminarea și promovarea rezultatelor investigației printr-o serie de emisiuni tematice la posturi de televiziune și radio, precum și prin articole publicate în mass-media scrisă și online. Scopul acestei diseminări este informarea publicului larg și stimularea formării unei atitudini critice față de politicile, metodele și instrumentele utilizate de regimul sovietic pentru transformarea societății din RSSM într-un obiect de inginerie națională și socială. Această instrumentalizare a avut ca efecte deznaționalizarea, rusificarea și ideologizarea populației, inclusiv prin crearea, prin intermediul învățământului superior, a unei intelectualități „moldovenești” conforme modelului sovietic.

BIBLIOGRAFIE

DOCUMENTE INEDITE

ANA DOSP, F. 12, inv. 1, dosar (dd.) 349; inv. 3, dd. 648, 789, 897, 898, 975, .

ANA DOSP, F. 32, inv. 138, d. 28, 35, 48, 58, 62, .

ANA DOSP, F. 43, inv. 94, dd. 3, 4, 5, 6, 7, 17, 19, 35,

ANA DOSP, F. 51, inv. 1, dd. 6, 11, 40, 61, 63, 132, 133; inv. 2, dd. 1, 2, 8, 38, 73, 79, 109, 147, 150, 242, 525, 697; inv. 3, dd. 10, 22, 36, 37, 98, 242, 265, 267, 271, 276; inv. 4, dd. 10, 14, 25, 308, 327, 331, 332, 335; inv. 5, dd. 14, 18, 23, 54, 98, 101, 191, 318, 519, 525, 533; inv. 7, dd. 314, 317, 322, 323; inv. 8, dd. 3, 42, 71, 350, 357, 397, 398; inv. 9, dd. 1, 3, 121, 335; inv. 10, dd. 75, 278, 279; inv. 11, dd. 16, 327, 333; inv. 12, dd. 107, 324, 328, 330, 347; inv. 13, dd. 45, 50, 180, 255, 282, 283, 289, 290; inv. 14, dd. 213, 215; inv. 15, dd. 151, 224, 231, 233; inv. 16, d. 1187; inv. 17, dd. 137, 199, 208, 213, 286, 297; inv. 18, dd. 1, 92, 165, 232, 243; inv. 19, dd. 13, 17, 49, 53, 56, 85, 170, 252, 254, 260a;, inv. 20, dd. 71, 99, 103, 275, 276, 279, 285, 313; inv. 21, d. 28; inv. 22, dd. 1, 88, 180, 247, 249, 256, 264, 265; inv. 23, d. 41, 51, 197, 250; inv. 24, dd. 27, 139, 195, 198.

ANA DOSP, F. 121, inv. 69, dd. 2, 9, 13, 14, 16.

ANA DOSP, F. 276, inv. 2, d. 161; inv. 54, dd. 1, 2, 7, 8, 10, 12, 13, 16, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 27, 39; inv. 127, dd. 1, 2, 4, 6, 7, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 33, 34, 63, 67; inv. 128, dd. 1, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 20.

ANA DOSP, F. 486, inv. 182, dd. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

ANA DOSP, F. 2250, inv. 1, dd. 1, 20, 49, 78.

ANA DOSP, F. 3755, inv. 1, dd. 8, 31, 58, 63

ANA DOSP, F. 3762, inv. 1, dd. 18, 21, 28, 29.

ANA DGAN, F. 1961, inv. 1, dd. 2, 3, 6, 10, 12, 13, 15, 18, 21, 22, 33, 36, 46, 47, 52, 55, 56, 57, 58, 65, 78, 80, 89, 98, 110, 119, 120, 124, 132, 140, 142, 146, 148, 155, 175, 176, 177, 180, 209, 212, 225, 232, 237, 238, 256, 258, 265, 271, 285, 292, 293, 296, 325, 331, 360, 361, 365, 383, 384.

ANA DGAN, Filiala Tiraspol, F. 225, inv. 1, dd. 2, 3, 7, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 25, 26, 34, 35, 37, 39, 44, 45, 46, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 60, 78, 86, 91, 94, 99, 113, 115, 117, 137, 142, 143, 145, 160, 166, 167, 172, 173, 174, 196, 202, 204, 228, 237, 242, 244, 245, 253, 265, 290, 328, 334, 336, 373, 383, 385, 427, 428, 436, 443, 479, 489, 490, 512, 525, 541, 568, 594, 597, 598, 648, 652, 673, 682, 769.

ANA DGAN, F. 680, inv. 1, d. 4250.

ANA DGAN, F. 1933, inv. 2, dd. 2, 5, 6, 7, 8, 17, 21, 44, 46, 49, 51, 65, 75, 77, 97, 103, 107, 126, 127, 129, 165, 166, 167, 193, 201, 221, 228, 249, 321, 328, 363, 367, 409, 445, 446, 562, 564, 610, 719, 802.

ANA DGAN, F. 2798, inv. 1, dd. 1, 7, 14.

ANA DGAN, F. 2848, inv. 1, dd. 10, 11, 796, 824; inv. 2, dd. 1, 2, 6, 7, 8, 9, 12, 32, 37, 52, 72, 82, 107, 108, 143, 160, 166, 182, 184, 188, 189, 201, 222, 242, 263, 277, 334, 367, 379, 406, 438, 473; inv. 11, dd. 1, 20; inv. 22, dd. 4, 6, 9, 15, 168, 179, 196, 198, 199, 232, 240, 241, .

ANA DGAN, F. 2948, inv. 1, d. 484, inv. 2, d. 177.

ANA DGAN, F. 2991, inv. 1, dd. 2, 3, 4, 8, 10, 14, 21, 26, 30, 34, 36, 38, 45, 52, 53, 54, 56, 132, 137, 155, 168; inv. 4, d. 465, 466, 469, 471; inv. 5, dd. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 14, 15, 17, 22, 26, 33, 36, 47, 49, 60, 78, 80, 89, 91, 108, 109, 110, 114, 137, 142, 191; inv. 11, dd. 112, 119, 129, 260, 261, 295, 327, 333.

ANA DGAN, F. 3007, inv. 1, dd. 1, 2, 4; inv. 1a, dd. 1, 2, 5, 46.

ANA DGAN, F. 3021, inv. 5, dd. 2, 3, 4, 29, 34, 48, 49, 168, 172, 336, 340, 622, 623, 875, 876, 1155, 1156, 1157, 1430, 1431, 1718, 2022, 2122, 2123, 2125, 2749, 2753, 2754, 2755, 2757, 3021, 3050, 3054, 4253, 4906, 4907, 4908, 4912, 5861, 6806, 7560, 8309, 9003, 9885.

ANA DGAN, F. 3050, inv. 1, dd. 1, 3, 6, 9, 20, 32, 34, 36, 38, 47, 48, 63, 65, 72, 108, 152, 202, 245, 248, 252, 258, 259, 290, 320, 350, 370, 376, 388, 407, 466, 488, 489; inv. 1a, dd. 1, 4, 6, 9a, 10, 12, 16, 17, 17b, 18, 19, 22, 25, 49; inv. 2, dd. 2, 63, 76, 248, 290, 324, 349, 370, 388, 426.

ANA DGAN, F. 3059, inv. 1, dd. 1, 3, 8, 9a, 12, 16, 17, 28, 30, 56, 73, 76, 105, 124, 138, 162, 163, 185, 186, 202, 208, 220, 224, 244, 245, 246, 285, 293, 294, 301, 309, 320, 326, 335, 358, 364, 376; inv. 2, dd. 11, 20, 22, 30, 37, 45, 48, 50, 55, 58, 62, 63, 65, 71, 87, 104, 110.

ANA DGAN, F. 3143, inv. 1, dd. 1, 11, 13, 16, 22, 24, 28, 29, 31, 35, 48, 49, 52, 63, 81, 88, 90, 97, 105, 106, 116, 123, 125, 146, 147, 159, 160, 169, 170, 174, 178, 197, 204, 219, 224, 225, 234, 237, 241, 252, 289, 295, 333, 369, 386, 388, 289, 392, 438, 439, 503, 519.

ANA DGAN, F. 3186, inv. 1, dd. 2, 3, 4, 10, 11, 14, 15, 17, 19, 21, 23, 25, 26, 29, 30, 32, 37, 39, 40, 47, 49, 56, 66, 68, 71, 75, 83, 84, 88, 95, 110, 111, 112, 115, 119, 135, 138, 140, 141, 153, 170, 176, 183, 187, 216, 220, 225, 231, 237, 241, 244, 245, 248, 259, 262, 264, 289, 298, 305, 307, 310, 316, 317, 318, 320, 333, 343, 346, 348, 369, 381, 386, 388, 400, 491, 505, 509, 519, 539, 544.

AUSM, F. 1, inv. 1, d. 714; inv. 5, dd. 24, 25, 37, 49, 57, 60, 79, 115, 188, 220, 256, 294, 586(a), 586, 673, 701, 714, 4678, 8060; inv. 8, dd. 1a, 761, 1277, 1802.

AUSARB, F. 1, inv. 3, dd. 117, 179, 281, 363, 478, 754, 1319, 2316.

ASISRM, F. a. inv. 8, d. 7.

AAȘM, F. 1, inv. 1, dd. 135, 138, 139.

AAȘM, F. 1, inv. 3, dd. 1322, 5717, 7056.

Arhivele Naționale. Direcţia Judeţeană Iaşi (ANDJ Iaşi), Fondul Facultății de Chimie a Universității din Iași.1874-1954, inv. 2124, d. 8/1938. Dosarul Antonie Ablov.

ЦДАВОУ, Ф. 2, оп. 5, д. 6; оп. 7 (VI), д. 7255; оп. 7 (VII), д. 9536; оп. 8 б, д. 2053.

ЦДАГОУ, Ф. 1, оп. 23, д. 5007.

DOCUMENTE EDITE

1. *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM: Studiu, documente și materiale.* Editor: Liliana Rotaru; referenţi ştiinţifici: Ion Eremia et al. Chișinău: Lexon-Prim, 2021. – 1012 p. ISBN: 978-9975-3502-6-6.
2. *„Cursul deosebit" al României și supărarea Moscovei: Disputa soviet-română și campaniile propagandistice antiromâneşti din RSSM (1965-1989): Studiu și documente.* Vol. I /Elena Negru, Gheorghe Negru. Chișinău: CEP USM, 2013. – 616 p. ISBN: 978-9975-71-341-2.
3. *Istoria Universității de Stat din Moldova în documente și materiale.* Vol. I. Ion Eremia (coord.) et al. Chișinău: CEP USM, 2018.- 575 p. ISBN: 978-9975-142-71-7.
4. *Oameni ai cuvântului: Culegere de interviuri*. Coordonator de ediție: Aurelia Hanganu. Chișinău: S.n., 2020. – 229 p. ISBN: 978-9975-89-189-9.
5. *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu şi documente.* Editor şi autorul studiului: Liliana Rotaru; consultant ştiinţific: Ion Eremia; referenţi ştiinţifici: Emil Dragnev, Ion Valer Xenofontov. Chişinău: [S. n.], 2023. – 1074 p. ISBN: 978-9975-172-04-2.
6. *Высшая школа: основные постановления, приказы и инструкции.* Под ред. М. И. Мовшовича. Москва: Советская наука, 1948. - 615 с.
7. *Высшая школа: основные постановления, приказы и инструкции*. Под ред. А. М. Ходжаева. Москва: Советская наука, 1945. – 410 с.
8. *Высшая школа: Основные постановления, приказы и инструкции.* Под ред. Л. И. Карпова и В. А. Северцева. Москва: Советская наука, 1957. - 656 с.
9. *Высшая школа. Сборник основных постановлений, приказов и инструкций.* В 2-х частях / Под ред.: Войленко Е.И. Москва: Высшая школа, 1965. Ч. 1. – 432 с.; Ч. 2. – 355 с.
10. *Высшая школа*. *Сборник основных постановлений, приказов и инструкций.* В 2-х ч. Под ред. Е. И. Войленко. Москва: Высшая школа, 1978. Ч. 1. - 1978. - 400 с.; Ч. 2. - 1978. - 360 с.
11. *Высшее образование в СССР*. *Статистический сборник*. Госиздат ЦСУ СССР. Москва: Госиздат ЦСУ СССР, 1961. – 255 с.
12. ГАРЬКИН, В. П., ШИРОКОВ, Г. А. *Отечественная война и высшая школа, 1941-1945: сборник материалов*. Самара: Самарский ун-т, 2008. – 199 с. ISBN: 978-5-86465-416-3.
13. *Директивы ВКП(б) и постановления Советского правительства о народном образовании.* Сборник документов за 1917-1947 гг. / Сост. канд. пед. наук Н. И. Болдырев. Москва-Ленинград: Издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1947. – 320 с.
14. *Комсомол и высшая школа: Документы и материалы съездов, конференций ЦК ВЛКСМ по работе вузовского комсомола (1918-1968 гг.*). Москва: Мол. гвардия, 1968. – 271 с.
15. *Комсомол Молдавии в документах и материалах*. В 3 ч. / Ин-т истории партии при ЦК КП Молдавии. Кишинев: Картя молдовеняскэ. Ч. 1: 1918-1941 гг. / Сост. М. Ф. Ротару, Н. К. Бибилейшвили, И. М. Бобейко [и др.]. 1971. – 392 с.; Ч. 2: 1941-1958 гг. Ч. 2 / Сост. А. А.

Завтур, Н. К. Бибилейшвили, К. К. Ешану [и др.]. 1975. – 398 с.; Ч. 3 / Сост.: А. А. Завтур, Н. К. Бибилейшвили, В. К. Вышку [и др.], 1977. – 361 с.
16. *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1925-1953).* 7-е изд., В 2 ч. Ч. II. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1953. - 542 с.
17. *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференциях и пленумов (1898-1986).* В 16 т. / Под общ. ред. А. Г. Егорова, К. М. Боголюбова. 9-е изд., доп и испр. Т. 2. 1917-1922. Москва: Политиздат, 1983.– 606 с.; Т. 3: 1922-1925. Москва: Политиздат, 1984. – 494 с.; Т. 4: 1926-1929. Москва: Политиздат, 1984. – 575 с.; Т. 5. 1929-1932. Москва: Политиздат, 1984. – 446 с.; Т. 6. 1933-1937. Москва: Политиздат, 1985. – 431 с.; Т. 7: 1938-1945. Москва: Политиздат, 1985. – 574 с.; Т. 8: 1946-1955. Москва: Политиздат, 1985. – 542 с.; Т. 9: 1956-1960. Москва: Политиздат, 1986. – 574 с.; Т. 10: 1961-1965. Москва: Политиздат, 1986. – 493 с.
18. *КПСС о культуре, просвещении и науке: сборник документов* / Состав. В.С. Викторов, А.С. Конькова, Д.А. Пафенов. Москва: Политиздат, 1963. – 552 с.
19. *Культура Молдавии за годы советской власти: Сборник документов в 4 т.* / А. М. Лазарев (гл. ред.) и др. Культурное строительство в советской Молдавии (1940-1960). Т. 2, ч. 1 / Н. Б. Петровская (отв. сост.) и др. Кишинев: Штиинца, 1984. – 430 с.
20. *Народное образование, наука и культура в СССР: статистический сборник*. ЦСУ при Совете Министров СССР. Москва: Статистика, 1971. – 402 с.
21. *Народное хозяйство Молдавской ССР в 1960 г. Статистический ежегодник*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1961. – 338 с.
22. *Нормативно-правовые акты по вопросам народного образования в СССР в период Великой Отечественной войны* / Информационный центр «Библиотека им. К.Д. Ушинского» Российскойцентр «Библиотека им. К.Д. Ушинского» Российской академии образования академии образования. Москва: «Индрик», 2025.– 336 с. ISBN: 978-5-91674-760-7.
23. ПАСАТ, В. И. *Трудные страницы истории Молдовы, 1940-1950-е гг.* Москва: Изд. центр „Терра", 1994. – 800 с. ISBN: 5-85255-690-4ю
24. *Президиум ЦК КПСС. 1954–1964. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы*. Гл. ред. А. А. Фурсенко (гл. ред.) [и др.]. 3-е изд., испр. и доп.. Т. 1: Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы. Т. 1 / [отв. сост. В. Ю. Афиани]. 2015. – 1374 с. ISBN 978-5-8243-1885-2; Т. 3: Постановления, 1959-1964. Т. 3. 2015. – 1174 с. ISBN: 978-5-8243-1883-8.
25. *Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам.* В 5 т.: Сб. док. за 50 лет. Т. 1. 1917-1928 гг. Москва: Политиздат, 1967. – 780 с.; Т. 2. 1929-1940 гг. Москва: Политиздат, 1967. – 800 с.; Т. 3. 1941-1952 гг. Москва: Политиздат, 1968. – 754 с.; Т. 5. 1962-1965 гг. Москва: Политиздат, 1968. – 750 с.
26. *Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938 г.-ноябрь 1958 г.* Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1959. – 710 с.
27. *Советская жизнь. 1945-1953 гг. Сборник документов/* Сост.: Е.Ю. Зубкова, Кошелева Л.П., Кузнецова Г.А., Минюк А.И., Роговая Л.А. Москва: РОССПЭН, 2003. – 720 с. ISBN: 5-8243-0379-7.
28. *Советская Молдавия к 50-летию Великого Октября. Статистический сборник*. Кишинев: Статистика, 1967. – 287 с.
29. *Советская Молдавия за 40 лет. Стат. сборник*. Кишинев: Статиздат, 1964. – 197 с.
30. *Советская национальная политика: идеология и практики*. 1945-1953 /Сост.: Л. П. Кошелева, О. В. Хлевнюк (отв. сост.). Москва: РОССПЭН, 2013. – 949 с. ISBN: 978-5-8243-1793-0.
31. *Сталин и космополитизм. 1945-1953. Документы Агитпропа ЦК*. Под общ. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: МФД: Материк, 2005. – 765 с. ISBN: 5-85646-140-1.
32. *Товарищ Комсомол. Документы съездов, конференций и ЦК ВЛКСМ (1918—1968*). Т. 2. 1941-1968 / Сост.: В. Десятерик и др. 1969. – 496 с.
33. *У истоков советизации Бессарабии. Выявление «классового врага», конфискация имущества и трудовая мобиллизация. 1940-1941*. Editor Igor Caşu. Chișinău: Cartier, 2014. – 458 p. ISBN: 978-9975-79-830-3.
34. *ЦК ВКП(б) и национальный вопрос. Кн. 2. 1933-1945*. Москва: РОССПЭН, 2009. – 1095 с. ISBN: 978-5-8243-1111-2.

35. ШЕЛЕПИН А. Н. *Об улучшении идейно-воспитательной работы комсомольских организаций среди молодежи. Доклад на VII пленуме ЦК ВЛКСМ 26 февраля 1957 года.* Москва: Молодая гвардия, 1957. – 58 с.

MEMORIALISTICĂ

36. CHERDIVARENCO, Natalia. *Alma mater* – primii zece ani. În: *Curierul medical*. 2005, nr. 5 (287), pp. 11-19. ISSN: 1857-0666.
37. ФРЕНКЕЛЬ (МЯКУШЕВА), Н. Г. (ред.). *История одного курса: Мы, выпускники КГМИ 1950 года*. Филадельфия: Memories, 2000. – 236 с.
38. GHERMAN, Diomid. Din viața studențească a anilor '50. În: *Curierul medical*. 2005, nr. 6 (288), pp. 55-57. ISSN: 1857-0666.
39. GHERMAN, Diomid. *Așa a fost să fie* ... Chișinău: S.n., 2008. ISBN: 978-9975-62-228-8.
40. GHEȚEUL, Victor. Anii tinereții și maturității. În: *Curierul medical*. 2005, nr. 5 (287), pp. 41-43. ISSN: 1857-0666.
41. GROSSU, Iulian. *Cronica meditativă a unei promoţii*. Chișinău: Medicina, 2001. – 21 p.
42. LUPAN, Ilie. *Însemnările unui student rebel*. Chișinău: S.n., 2022. – 147 p. ISBN 978-9975-62-453-4.
43. MARINAT, Alexei. *Eu şi lumea*. Chişinău: Cartier, 2017. – 264 p. ISBN: 978-9975-861-76-2.
44. NACU, Alexandru. Amintiri cu prilejul jubileului de 60 de ani ai Universității. În: *Curierul medical*. 2005, nr. 5 (287), pp. 34-37. ISSN: 1857-0666.
45. VNOROVSCHI, Cleopatra. *O viață închinată învățământului*. Chișinău: Museum, 1999. – 157 p. ISBN: 9975-953-51-4.
46. VNOROVSCHI, Ludmila. *Amintirile unei basarabence. Povestea vieţii mele*. Chișinău: Cartdidact, 2003. – 272 p. ISBN: 9975-940-54-4.
47. БЕРНШТЕЙН, С. Б. *Зигзаги памяти: Воспоминания. Дневниковые записи* / Отв. ред. В. Н. Топоров. Москва: Институт славяноведения, 2002. – 374 с. ISBN: 5-7576-0126-4.
48. ЮРЧАК, Алексей. *Это было навсегда, пока не кончилось. Последнее советское поколение* / предисл. А. Беляева; пер. с англ. Москва: Новое литературное обозрение, 2014. – 664 с. ISBN 978-5-4448-0190-1.

ISTORIE ORALĂ

49. CONDREA, Iraida. Un dialog despre limba română din Basarabia (I). În: *Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură.* 2023, nr. 1, pp. 134-139. ISSN: 1857-2537.
50. CONDREA, Iraida. Un dialog despre limba română din Basarabia (II). În: *Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură.* 2023, nr. 2, pp. 135-141. ISSN: 1857-2537.
51. LUPAN, Ilie. Studenţii anilor de foamete povestesc… În: *Orizontul.* 1989, nr. 5; cc. 72-78. ISSN: 0233-7061.
52. MUSTAȚĂ, Sergiu. Interviu cu prof. univ. dr. hab. Boris Vizer –a fi istoric în RSS Moldovenească (realizat la Chișinău, la 17.09.2011). În: *O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituţii reţele sociale, biografii* / Sergiu Mustaţă (coord.). Chișinău: Arc, 2017, pp. 246-274. ISBN: 978-9975-137-79-9.
53. MUSTEAȚĂ Sergiu. Interviu cu profesorul Pavel Parasca despre cariera istoricului în perioada sovietică (Chișinău, 24.09.2011). În: *O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituţii reţele sociale, biografii* / Sergiu Mustaţă (coord.). Chișinău: Arc, 2017, pp. 320-336. ISBN: 978-9975-137-79-9.
54. NOVAC, Ionel. Profesorul Alexandru Tecuci, istoria încă vie a Cahulului. În: *Luceafărul.* 2021, anul XIII, Nr. 2 (146). ISSN: 2065-4200. e-ISSN: 2065-4200.
55. *Originea și itinerariile unei promoții* /Grossu Iulian (coord.). Chișinău: BIORITM, 2002. – 688 p. ISBN: 5-7790-0086-1.
56. *Patrimoniul educațional universitar: dascăli și discipoli.* Vol. 1 / Rodica Ursu Naniu, Igor Șarov (ed.). Chișinău: S. n., 2019. – 240 p. ISBN: 978-9975-3315-2-4.
57. *Profesorul Vladimir Potlog (1927-2022): Povestea vieții: Studiu de istorie orală* / Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac (coord.). Chișinău: S.n., 2022. – 227 p. ISBN: 978-9975-163-44-6.

58. *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească.* / Liliana Rotaru (ed.), Chișinău: S. n., 2022.
59. PETRENCO, Liuba. Din memoriile conf. univ., dr. Otilia Stamatin. În: *O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituţii reţele sociale, biografii* / Sergiu Mustaţă (coord.). Chișinău: Arc, 2017, pp. 275-296. ISBN: 978-9975-137-79-9.
60. ȘAROV, Igor. Interviu cu Vasile Țapoc, profesor universitar, Catedra de filosofie și antropologie, Facultatea de Istorie și Filosofie, USM. *O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituţii reţele sociale, biografii* / Sergiu Mustaţă (coord.). Chișinău: Arc, 2017, pp. 297-319. ISBN: 978-9975-137-79-9.

MONOGRAFII, ARTICOLE, STUDII, TEZE/AUTOREFERATE ALE TEZELOR DE DOCTOR ȘI DOCTOR HABILITAT

61. ALEXANDREANU-SÂTNIC, Zinaida. Potenţialul ştiinţifico-instructiv din Moldova postbelică (1944-1959). În: *Revista de istorie*. 1997, nr. 3-4, pp. 92-102. ISSN: 1857-2020.
62. ALEXANDREANU-SÂTNIC, Zinaida. Politica statului sovietic față de potențialul științific-instructiv în Moldova Sovietică (1944–1950). În: *Destin românesc*. 1998, nr. 1; pp. 127-137. ISSN: 1221-6984.
63. ALEXANDREANU-SÂTNIC, Zinaida. Constituirea și funcționarea sistemului instituțional de cultură în RSS Moldovenească (1944-1950). Teză de doctor în științe. Chișinău. 1988.
64. ASPATURIAN, Vernon V. The Non-Russian Peoples. In: Prospects for Soviet Society / Ed. By Allen Kassof. New York: Praeger, 1968, pp. 143-198.
65. AVRAM, Mioara. Consideraţii asupra situației limbii române în Republica Moldova. În: Limba română. Bucureşti, 1992, nr. XLI (5), 2, pp. 250-260. ISSN: 0024-3523.
66. BACIU, Gheorghe. *Istoricul medicinei şi al învăţământului medical pe plaiul basarabean*. Chişinău S.n., 2016. ISBN: 978-9975-129-25-1.
67. BACIU, Gheorghe. Organizarea învățământului superior în Bălți în perioada sovietică. În: *O utopie devenită realitate: învăţământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere* / Liliana Rotaru, Ion Valer Xenofontov (coord.). Chișinău: S.n., 2020, pp. 24-29. ISBN: ISBN: 978-9975-3435-9-6.
68. BILINSKY, Yaroslav. The Soviet education laws of 1958–9 and Soviet nationality policy. In: *Soviet Studies*. 1962, vol. 14, no. 2, p. 138-157. ISSN: 0038-5859.
69. BOCKRIS, John O'M. Higher Education in the Soviet Union. In: *Current History*. 1958, vol. 35, no. 203, pp. 22-28. ISSN: 0011-3530; e-ISSN: 1944-785X.
70. БЫРКЭ, Г. И. *Интелектуалитатя Молдовей Советиче.* Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1971. – 167 p.
71. CARRÈRE D'ENCAUSSE, Hélène. *Imperiul spulberat. Revolta naţiunilor în URSS*. Bucureşti: Remember-Sic Press Group, 1993. – 316 p. ISBN: 973-95746-1-0.
72. CAȘU, Igor. *„Politica națională" în RSSM. 1944-1989*. Chișinău: Cartdidact, 2000. – 213 p. ISBN: 9975-940-29-3.
73. CAȘU, Igor. Studenţi şi cadre didactice ale Universității de Stat din Chișinău, 1946-1987: mentalități, viață cotidiană și ideologie. În: *Acta Marisiensis. Seria Historia*. 2021, nr. 3, pp. 85-128. ISSN: 2668-9545; e-ISSN: 2668-9715.
74. CHURCHWARD, L. G. *The Soviet Intelligentsia: An essay on the social structure and roles of Soviet intellectuals during the 1960s.* London: Routledge and Kegan Paul, 1973. – 204 p. ISBN: 978-071-007-475-1.
75. COUNTS, S. George. *The Challenge of Soviet Education*. New York: McGraw-Hill Book Company, 1957. – 331 p.
76. COZMA, Valeriu. Aservirea învăţământului istoric superior din URSS intereselor politice: (1944–1964). În: *Revista de Istorie a Modovei*. 2009, nr. 2-3, pp. 207-216. ISSN: 1857-2022.
77. COZMA, Valeriu. *Invăţământul universitar in sistemul ştiinţific şi educaţional din Republica Moldova. (1946–1996).* Autoreferatul tezei de doctor habilitat în științe istorice: 07.00.02 Chișinău: [S. n.], 1998.

78. COZMA, Valeriu. Considerațiuni privind politica națională la Universitatea de Stat din Moldova (1946-1996). În: *Omagiu lui Vladimir Potlog și Constantin Drachenberg la 70 de ani*. Chișinău: Cartdidact, 1997. – 294 p. ISBN: 978-997-594-008-5.
79. COZMA, Valeriu. *Istoria Universităţii de Stat din Moldova (1946-1996)*. Chișinău: S. a., 1996. – 560 p .ISBN: 9975-923-03-8.
80. COUMEL, Laurent. *„Rapprocher l'école et la vie"? Une histoire des réformes de l'enseignement en Russie soviétique (1918-1964)*. Toulouse: Presses universitaires du Mirail, 2014. – 504 p. ISBN: 978-2-8107-0313-5.
81. CRUDU, Lilia. Politica de cadre şi elitele în RSSM între 1944 şi 1991. În: *Panorama comunismului în Moldova Sovietică. Context, surse, interpretări*/ Liliana Corobca (coord.). Iaşi: Polirom, 2019, pp. 373-400. ISBN: 978-973-46-7846-4.
82. CRUDU, Lilia. Politica de cadre la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău în primul deceniu postbelic. În: *O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituţii, reţele sociale, biografii/* Sergiu Mustaţă (coord.). Chișinău: Arc, 2017, pp. 45-58. ISBN: 978-9975-137-79-9.
83. CRUDU, Lilia. Politica de cadre din învățământ în RSS Moldovenească. Studiu de caz: Onufrie Andrus (1940-1945). În: *Studii şi articole de istorie*. București, 2015, nr. LXXXII, 132-145. ISSN: 0585/749X.
84. CRUDU, Lilia. Unele aspecte ale politicii de cadre în învățământul din RSSM. În. *Caiete de istorie*. 2003, nr. 4(8), pp. 26-31.
85. *Destine de lingvişti. Oameni care au fost* / coord.: Aurelia Hanganu. Chişinău: CEP USM, 2023. – 260 p. ISBN: 978-9975-62-587-6.
86. DE WITT, Nicholas. *Education and professional employment in the U.S.S.R.* Washington: Office of scientific personnel Nat. acad. of science-Nat.research council, 1961. - 856 p.
87. DOLGH,I Adrian. *Istorie şi politică în comunism (1917-1965). Cazul R(A)SS Moldoveneşti.* Chişinău: Pontos, 2016. – 298 p. ISBN 978-9975-51-730-0.
88. DOLGH,I Adrian. Politica statului sovietic privind componența națională a corpului didactico-științific și studențesc la facultățile de istorie din RSSM (1944-1945). In: *Revista de etnologie și culturologie*. 2016, vol. XVIII, pp. 90-96. ISSN: 1857-2049; e-ISSN: 2537-6152.
89. DOLGHI, Adrian. Consecinţele contradictorii ale Congresului XX al PCUS în domeniul învăţământului istoric superior din URSS. În: *Studia Universitatis. Seria Ştiinţe umanistice*. 2009, nr. 4, pp. 53-61. ISSN: 1811-2668; e-ISSN 2345-1009.
90. DOLGHI, Adrian. Impunerea modelului sovietic al învățământului istoric superior în RASSM și RSSM (1930–1954). În: *Destin Românesc*. 2009, nr. 4, pp. 55-74. ISSN: 1221-6984.
91. *Education in the URSS.* Division of international Educație, International Relations Educational Branch, US Welfare. Washington: US Government Printing Office, 1957. – 226 p.
92. DRAGNEV, Demir, XENOFONTOV Ion. Profesorul Naum A. Narțov (1894–1978) sau itinerarul unui istoric aventurier. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Umanistice).* 2023, nr. 10(180), pp. 49-57. ISSN: 1811-2668.
93. DRAGNEV, Demir, XENOFONTOV Ion. N. A. Mohov (1904–1983), fiu de întreprinzător, promotor al istoriografiei oficiale, intelectual cu dublă gândire. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Umanistice).* 2022, nr.10(160), pp. 46-56. ISSN: 1811-2668.
94. DRAGNEV, Demir, XENOFONTOV Ion. De la operator radio militar la profesor universitar: Elena M. Podgradskaia. În: *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine*, Ed. 3, 11-12 februarie 2021, Chişinău. Iasi-Chisinau: "Print-Caro" SRL, 2021, pp. 14-21. ISSN: 2558 – 894X.
95. DUMENIUC, Ion. Politica lingvistică a URSS și destinele limbilor naționale. În: *Limba română*. 1991, nr. 3-4, pp. 5-14. ISSN: 0235-9111.
96. ENCIU, Nicolae. *Tradiționalism și modernitate în Basarabia anilor 1918-1940. Populația Basarabiei. Aspecte demografice*. Chișinău: Lexon-Prim, 2013. – 424p. ISBN: 978-9975-4436-5-4.
97. ENCIU, Nicolae. Consideraţii privind particularităţile regimului totalitar comunist din Moldova sovietică (1924-1991). În: *Akademos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă*. 2010, nr. 4(19), pp. 34-46. ISSN: 2587-3687.

98. FITZPATRICK, Seilla. *Education and social mobility in the Soviet Union, 1921-1934.* Cambridge: Cambridge University Press, 1979. – 335 p. ISBN: 978-051-152-359-5.
99. FITZPATRICK, Seilla, LÜDTKE Alf. Energizing the Everyday: On the Breaking and Making of Social Bonds in Nazism and Stalinism. In: *Beyond Totalitarianism: Stalinism and Nazism compareded* / Michael Geyer, Sheilla Fitzpatric (eds.). New York: Cambridge University Press, 2009, pp. 266-301. ISBN-13 978-0-511-46355-6.
100. EREMIA, Ion. Iachim Grosul – decan şi şef de catedră la Facultatea de Istorie a Universităţii de Stat din Moldova. În: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică şi naţionalism:* Conferinţa naţională cu participare internaţională. Ediţia a 2-a, 14-16 octombrie 2021/ Liliana Rotaru (coord.). Chişinău: S. n., 2023, pp. 180-193. ISBN: 978-9975-163-90-3.
101. EREMIA, Ion. Educația ateistă la Universitatea de Stat din Moldova – o experiență nereușită a autorităților sovietice. În: *Educaţie şi viaţă spirituală în Basarabia. Tradiţii şi perspective: conferinţa ştiinţifică cu participare internaţională*. Chişinău, 1-3 octombrie 2015. Chişinău: CEP USM, 2015, pp. 273-298.
102. EREMIA, Ion. Biografia unei personalități marcante – Afanasie V. Repida. In: *O utopie devenită realitate: învăţământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere*. Ed. 1, 15-17 octombrie 2020, Chişinău / Liliana Rotaru, Ion Valer Xenontov (coord.). Chişinău: S.n., 2020, pp. 257-279. ISBN: 78-9975- 3454-4-6.
103. FELEA, Aurelia. Studenţi şi cadre didactice în anii 1944-1956: câteva repere pentru reconstituirea contextui social al formării elitelor din Moldova Sovietică. În: *Colloquium politicum. Revistă semestrială de analiză pluridisciplinară a politicului*. 2011, anul II, nr. 1 (3), pp. 93-109. ISSN: 2065 – 8664.
104. FELEA, Aurelia. Viaţa studenţilor din Chișinău în anii 1944–1956. În: *Contrafort*. 2012, nr. 1-2, pp. 18-19; nr. 3-4. pp. 17-18. ISSN: 1223-1576.
105. FOLDES, Eva, SZARKA, Joseph. L'éducation in Union soviétique et en quelques pays socialistes. In: *Histoire mondiale de l'éducation* / Gaston Mialaret, Jean Vial (sous la direction de). Vol. IV: De 1945 à nos jours. Paris: P.U.F., 1981, pp. 21-35. ISBN: 978-213-036-812-0.
106. GRIBINCEA, Mihai. *Basarabia în primii ani de ocupaţie sovietică (1944-1950).* Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1995. – 187 p. ISBN 973-35-0483-1.
107. GRANT, Nigel. Fifty Years of Soviet Education. În: *The Irish Journal of Education* / Iris Eireannach an Oideachais. 1967, vol. 1, no. 2, pp. 89-106. ISSN: 0021-1257
108. *Istoria Universităţii de Stat din Moldova.* Ion Eremia (coord.), Anatol Petrencu, Liliana Rotaru et al. Chișinău: CEP USM, 2016. – 740 p. ISBN: 978-9975-71-823-3.
109. *Istoria învăţământului şi a gândirii pedagogice în Moldova* / T. T. Cibotaru (coord. și red. resp.). Chișinău: Lumina, 1991. – 336 p. ISBN: 5-372-00457-6.
110. *История РСС Молдовенешть* (*Дин тимпурile челе май векь пынэ ла Маря революцие сочиалистэ дин октомбрие).* Вол. I, Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1967. – 728 p.
111. JACOBY, Susan. Toward an Educated Elite: The Soviet Universities. In: *Change*, 1971, vol. 3, no. 7, pp. 33-39. ISSN: 0009-1383.
112. KOROL, G. Alexander. *Soviet Education for Science and Technology*. New York: Technology Press of Massachusetts Instituite of Technology and John Wiley&Sons, 1957. – 513 p.
113. KREINDLER, Isabelle. Soviet language planning since 1953. In: Michael Kirkwood (ed.). *Language Planning in the Soviet Union*. London, Palgrave Macmillan UK, 1989, pp. 46-63. ISBN: 978-1-349-20303-1.
114. KURBATOV, Sergiy. Before Massification: Access to University Education in Ukraine in 1950s-1980s. In: *International Review of Social Research*. 2014, vol. 4, issue 2, pp. 75-86. ISSN: 2409-1294.
115. *Language Planning in the Soviet Union* / Kirkwood Michael (ed.). London: Palgrave Macmillan UK, 1989. – 230 p. ISBN: 978-1-349-20303-1.
116. LEVADA, Youri. *L'homme soviétique ordinaire: entre le passé et l'avenir: enquête*. Paris: Presse de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1993. – 356 p. ISBN: 2-7246-0626-4.
117. LISNIC, Angela. „Foi de parcurs academic" a cadrelor didactice din RSSM cu referinţe de arhivă a Universităţii Pedagogice de Stat „Ion Creangă". În: *Istorie, cultură şi cercetare* / Dumitru-

Cătălin Rogojanu, Gherghina Boda (coord.). Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2017, vol. 2, pp. 274-285. ISBN: 978-606-537-336-5.
118. MALCOCI, Iulia, XENOFONTOV, Ion. Academicianul Antonie Ablov (1905–1978): specialist „repatriat" de la Ploiești în anul 1940 (II). În: *Evrica. Revistă de Fizică, Astronomie, Chimie, Biologie.* Brăila, 2020, nr 1-2-3, pp. 45-49. ISSN: 1220-4935.
119. MALCOCI, Iulia, XENOFONTOV, Ion. Un savant sub trei regimuri: academicianul Nicolae Corlăteanu (1915–2005). In: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică şi naţionalism*. *Ed. 2, 14-16 octombrie 2021, Chişinău*. Chişinău: Lexon-Prim, 2023. Ediţia a 2-a, pp. 133-149. ISBN: 978-9975-163-90-3.
120. MALCOCI, Iulia, XENOFONTOV, Ion Valer. Iuri Perlin (1917-1990), fiul unui ucrainean represat, în elita educațională și științifică a Moldovei sovietice. În: *Acta Terrae Fogarasiensis. Materialele sesiunii anuale internaționale de comunicări științifice 4-6 septembrie 2024*. XIII, Sibiu: Editura Muzeul Național Brukenthal, 2024, pp. 368-380. ISSN: 2285-5130.
121. MARTIN, Terry. An Affirmative Action Empire. In: *A state of nations empire and nation-making in the age of Lenin and Stalin*, ed. R. Suny and T. Martin, Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 67-90. ISBN: 978-019-514-423-9.
122. MATTHEWS, Mervyn. *Education in the Soviet Union. Policies and Institutions Since Stalin*. London: Routledge, 1982. – 240 p. ISBN: 97-811-380-0840-3.
123. MOOS, Elizbeth. *Higher education in the Soviet Union*. New York: National Council of American-Soviet Friendship, 1956. – 32 p.
124. MOOS, Elizbeth. *The Educational System In the Soviet Union*. New York: National Concil of American-Soviet Froendship, 1950. – 63 p.
125. MORARU, Anton. *Istoria românilor. Basarabia şi Transnistria. 1812-1993.* Chişinău: Editura AIVA, 1995. – 560 p. ISBN: 5-86892-024.4.
126. MUSTEAŢĂ, Sergiu, NEGURĂ Petru. Îndoctrinare, sovietizare şi rusificare prin învăţământ. În: *Fără termen de prescripţie. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa.* Coord. S. Musteață, I. Caşu. Chişinău: Cartier, 2011, pp. 646-675. ISBN: 979-9975-79-691-0.
127. MUSTEAŢĂ, Sergiu. Prima facultate de istorie din Republica Moldova / *O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituții, rețele sociale, biografii* / Sergiu Musteață (ed.). Chișinău: Arc, 2017, pp. 192-206. ISBN: 978-9975-137-79-9.
128. NEGRU, Elena, NEGRU, Gheorghe. *Construcție și deconstrucție identitară în RSS Moldovenească (1940-1941, 1944-1989).* Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2023. – 456 p. ISBN: 978-606-537-617-5.
129. NEGRU, Elena. *Construcţia identitară în RSS Moldovenească*. Teză de doctor habilitat în istorie. Chișinău, 2022.
130. NEGRU, Gheorghe. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească.* Chişinău: Prut Internaţional, 2000. – 132 p. ISBN: 9975-69-100-5.
131. NEGURĂ, Petru. *Nici eroi, nici trădători. Scriitorii moldoveni și puterea sovietică în epoca stalinistă*. Chișinău: Cartier, 2014. – 444 p. ISBN: 978-9975-79-903-4.
132. NICOLAEV, Gheorghe. Instruirea cadrelor naţionale în domeniul artelor în RSS Moldovenească (1944–1956): Probleme și impedimente. În: *Cadrele de partid și sovietice din RASSM și RSSM (1924–1956). Culegere de studii*. Chișinău: Editura „TEHNICA-INFO", 2015, pp. 73-87. ISBN: 978-9975-63-388-8.
133. NICOLAEV, Gheorghe. Instituţiile de învăţământ în domeniul artelor din Moldova Sovietică între două dimensiuni: instruirea contingentelor naţionale şi alogene. În: *Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială*. Chişinău, 2011, pp. 125-147. ISSN: 2286-0258.
134. PALADE, Gheorghe. Impactul raptului sovietic din 28 iunie 1940, asupra intelectualităţii din Basarabia. În: *Politici imperiale în Estul şi Vestul spaţiului românesc*/ Sorin Şipoş, Mircea Brie, Ioan Horga, Ion Gumenâi (coord.). Oradea: Editura Universității din Oradea; Chișinău: Cartdidact, 2010, pp. 394-402. ISBN: 978-606-10-0190-3; ISBN; 978-9975-4001-2-1.
135. PASAT, Valeriu. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953).* Chișinău: Cartier, 2011. – 650 p. ISBN: 978-9975-79-698-9.

136. PASAT, Valeriu. Politica conducerii RSS Moldoveneşti în domeniul învăţământului în perioada 1944-1953. „Şcoala nouă” de sorginte sovietica. În: *Akademos. Revistă de ştiinţă, inovare, cultură şi artă*. 2013, nr. 1 (28), pp. 39-48. ISSN: 1857-0461.
137. PASAT, Valeriu. Cadrele pedagogice și științifice în R.S.S. Moldovenească în perioada stalinistă. În: *Akademos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă*, 2011, nr. 4 (23), pp. 95-100. ISSN: 1857-0461.
138. PLOKHII, Serhii. *The Last Empire: The Final Days of the Soviet Union*. London: Oneworld Publications, 2016. – 488 p. ISBN: 978-1-78074-646-3.
139. PRISAC, Lidia, XENOFONTOV, Ion Valer. Procesul de admitere la Institutul de Stat de Medicină din Chișinau (1945 – sf. anilor ’60). În: *O utopie devenită realitate: învăţământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere* / Liliana Rotaru, Ion Valer Xenofontov (coord.). Chișinău: S.n., 2020, pp. 187-195. ISBN: 978-9975-3454-4-6.
140. POPPER, Karl. *Mizeria istoricismului*. Bucureşti: ALL, 1998. – 118 p. ISBN: 973-571-176-1.
141. PRISAC, Lidia. Istoria medicinei la feminin: prof. univ. Natalia Gheorghiu (1914–2001). În: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică şi naţionalism*, Ed. 2, 14-16 octombrie 2021, Chişinău. Chişinău: S.n., 2023, Ediţia a 2-a, pp. 150-176. ISBN: 978-9975-163-90-3.
142. POPA, Iulius. *Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți*. Chișinău: S.n., 2015. – 516 p. ISBN: 978-9975-53-538-0.
143. POSTICĂ, Elena. *Rezistenţa antisovietică în R.S.S. Moldovenească.* Chișinău: Știința, 1997. – 185 p. ISBN: 9975-67-045-8.
144. PROKOFIEV, M. A., CHILIKIN, M.G., TULPANOV, S.I., *L'Enseignement supérieur en URSS*. New York: UNESCO, 1961. – 178 p.
145. *Profesori ai Facultăţii de Istorie a Universităţii Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Culegere de studii* / Valentina Ursu (coord.). Vol. I. Chişinău: „Garomont Studio”, 2017. –327 p. ISBN 978-9975-136-54-9.
146. *Profesori ai Facultăţii de Istorie a Universităţii Pedagogice de Stat „Ion Creangă" din Chişinău. Culegere de studii* / Valentina Ursu (coord.). Vol. II. Chişinău: „Garomont Studio”, 2019. – 456 p. ISBN 978-0075-134-91-0.
147. *Rectorii Universităţii de Stat din Moldova (1946-1993)* / Gheorghe Rusnac, Valeriu Cozma (red.). Chișinău: CEP USM, 2005. – 310 p. ISBN: 9975-70-595-2.
148. **ROTARU, Liliana.** *Inginerie naţională şi socială în învăţământul superior din RSS Moldovenească* / coordonator ştiinţific: Ion Eremia; referenţi ştiinţifici: Valeriu Pasat, Anatol Petrencu, Ion Șișcanu, Valentin Tomuleț. Chișinău: Lexon-Prim, 2025. – 945 p. ISBN 978-9975-173-21-6.
149. **ROTARU, Liliana.** Educația politică și ideologică curriculară instrument de inginerie națională și socială în învățământul superior din RSSM (1940–1953). In: *Patrimoniul cultural de ieri – implicaţii în dezvoltarea societăţii durabile de mâine*, Ed. 8, 19-20 septembrie 2024, Chișinău. Iași-Chișinău: 2024, Ediția 10, Supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique” (Iași, România), Vol.7, pp. 224-248. ISSN 2558 – 894X.
150. **ROTARU, Liliana**. *Politica lingvistică în învățământul superior din RSSM – element al ideologiei imperiale și instrument de inginerie națională* / red. șt.: Ion Eremia; Chișinău: Lexon-Prim; [Oradea]: Ratio et Revelatio, 2023. – 339 p. ISBN 978-9975-172-39-4; ISBN 978-606-9659-95-3.
151. **ROTARU, Liliana.** Aspectul lingvistic al reformei hrușcioviste a școlii din RSS Moldovenească. În: *Latinitate, Romanitate, Românitate: Conferinţa ştiinţifică internaţională*, Ediția a 7-a, Chișinău, 2-4 noiembrie 2023 / coordonatori: Igor Șarov [et al.]; referenți științifici: Demir Dragnev, Dan Cepraga. Chișinău: Lexon-Prim; Oradea: Ratio et Revelatio, 2023. pp. 606-622. ISBN: 978-9975-172-36-3 (Lexon-Prim). ISBN: 978-606-9659-92-2 (Ratio et Revelatio).
152. **ROTARU, Liliana.** „Peregrinările” și „căutările” învățământului independent al Republicii Moldova. În: *Panorama postcomunismului în Republica Moldova/* Liliana Corobca (coord.). Vol. 2, București: Editura Institutului Cultural Român, 2024, pp. 59-82. ISBN: 978-973-577-776-0.

153. **ROTARU, Liliana**. Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu În: *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947-1953): Studiu şi documente* / ed.: Liliana Rotaru; cons. şt.: Ion Eremia Chişinău : [S. n.], 2023 (Lexon-Prim). – V-LXXXVI, –1074 p. (Historia Universitaria, ISBN 978-9975-3454-5-3; 2).
154. **ROTARU, Liliana.** Indigenizarea învăţământului superior din RSS Moldovenească: intenţia regimului şi „socotelile" intelectualităţii autohtone. În: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică şi naţionalism*: *Conferinţa naţională cu participare internaţională, ediţia a 2-a, Chişinău, 14-16 octombrie 2021* / Liliana Rotaru (coord.). Chişinău: S. n., 2023, pp.37-96. ISBN: 978-9975-163-90-3.
155. **ROTARU, Liliana.** „Dosarul KR" și campania împotriva „servilismului în faţa Occidentului" în instituțiile de învățământ superior din RSSM. In: *Sesiunea ştiinţifică a Departamentului de istoria românilor, universală şi arheologie: In memoriam Ion Niculiţă*, ed. IX, 26 mai 2023. Chișinău: CEP USM, 2023, pp. 84-85. SBN: 978-9975-62-524-1.
156. **ROTARU, Liliana.** Prima campanie ideologică în RSSM: lupta regimul comunist cu „ ... deficiențele în predarea marxism-leninismului". În: *Studia Universitatis Moldaviae* (Seria Ştiinţe Umanistice), 2023, nr. 4(174), pp. 45-58. ISSN: 1811-2668; e-ISSN: 2345-1009.
157. **ROTARU, Liliana**. Foreign Interference in the Development of the Higher Education of the Republic of Moldova: The Year 1998. In: *Transylvanian Review*, Vol. XXXII, Supplement No. 1, 2023, pp. 151-161. ISSN 2067-1016.
158. **ROTARU, Liliana**. Provincialism vs. pragmatism. Institutul Pedagogic din Cahul. În: *Ştiinţa istoriei – formă fundamentală de cunoaştere a trecutului. In honorem Ion Şişcanu – 70/* Gheorghe Cojocaru, Sergiu Cornea, Nicolae Enciu (coord.), Galaţi: Editura Galaţi University Press, 2022, pp. 391-418. ISBN: 978-606-696-229-2.
159. **ROTARU, Liliana.** Surse și metode de cercetare a politicii sovietice în învățământul superior din RSS Moldovenească. În: *Teme și metode de cercetare în istorie și filologie* / Sorin Șipoș, Gabriel Moisa, Dan Octavian Cepraga, Laura Ardelean (coord.). Milano–Cluj-Napoca: Criterion Editrice, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2022, pp. 408-423. ISBN: 978-88-32062-26-7.
160. **ROTARU, Liliana.** Originea și itinerarele unei promoții de medici. În: *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească* /ed.: Liliana Rotaru; coord.: Georgeta Stepanov, Ion Valer Xenofontov. Chișinău, Lexon-Prim, 2022, pp. 736-756. ISBN: 978-9975-163-37-8.
161. **ROTARU, Liliana.** Constituirea sistemului de învățământ superior sovietic în RSSM (1940-1941). În: *Tyragetia*, s. n. 2021, vol. XV [XXX], nr. 2, Istorie. Muzeologie, pp. 287-301. ISSN: 1857-0240.
162. **ROTARU, Liliana.** Patrimoniu nou, dar vechi. Școli superioare din RSSM. 1940-1941. În: *Cercetarea istoriei și patrimoniului cultural local în contextul dezvoltării durabile a societății. In Honorem Nicolae Chicuș* / coord.: Larisa Noroc, Valentina Ursu. Chișinău: S. n., 2021, pp. 347-357. ISBN 978-9975-46-574-8.
163. **ROTARU, Liliana.** Încă un institut pedagogic în RSSM. De ce la Cahul? In: *Perspectivele şi Problemele Integrării în Spaţiul European al Cercetării şi Educaţiei*, Ed. 8, 4 iunie 2021, Cahul. Cahul: Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu‖ din Cahul, 2021, Vol.8, Partea 2, pp. 148-151. ISBN: 2587-3563. e-ISSN: 2587-3571.
164. **ROTARU, Liliana.** O insulă a utopiei educaționale sovietice: Institutul Învățătoresc de la Soroca. In: *Latinitate, Romanitate, Românitate*, ed. 4, 6-7 noiembrie 2020, Chișinău / Liliana Rotaru (coord.). Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 222-245. ISBN: 978-9975-89-226-1.
165. **ROTARU, Liliana.** Premise ale ingineriei sociale în învățământul superior din RSS Moldovenească. În: *Faţete ale comunismului în România şi în R(A)SS Moldovenească: politică, societate şi economie* / Cristina Preutu, Anatol Petrencu (ed.). Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza", 2020, pp. 127-147. ISBN: 978-606-714-600-4.
166. **ROTARU, Liliana.** L'istruzione universitaria come oggetto e strumento delle politiche sovietiche nella Repubblica Moldova: Fonti e metodo di ricerca. În: *Transylvanian review*, vol. XXIX, Supplement no. 1, 2020, pp. 251-261. ISSN: 1221-1249.

167. **ROTARU, Liliana.** „Eu îs de părere că fiinţază o sângură limbă!”: controverse lingvistice la Institutul Pedagogic din Chișinău. În: *Tyragetia*, s.n., vol. XIV, nr. 2, 2020, pp. 243-258. ISSN: 1857-0240.
168. **ROTARU, Liliana.** Organizarea învățământului superior pedagogic în RSS Moldovenească. 1944-1945. În: *Patrimoniul cultural de ieri – implicații in dezvoltarea societatii durabile de maine.* Ed. 2, 22-23 septembrie 2020 / Liliana Condraticova (coord.). Iași-Chișinău: 2020, pp. 432-441. ISSN: 2558-894X.
169. **ROTARU, Liliana.** Un „pompier” pentru sistemul educațional al RSS Moldovenești – Institutul Învățătoresc din Soroca. In: *O utopie devenită realitate: învăţământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere*. Ed. 1, 15-17 octombrie 2020, Chişinău /Liliana Rotaru (coord.). Chişinău: Editura „Lexon-Prim”, 2020, pp. 30-56. ISBN: 78-9975- 3454-4-6.
170. **ROTARU, Liliana.** 1956: controverse lingvistice la Institutul Pedagogic. În: *Probleme ale ştiinţelor socioumanistice şi modernizării învăţământului. Chişinău: Universitatea Pedagogică „I. Creangă*”, 2020, seria 22, vol. 3, pp. 96-104. ISBN: 978-9975-46-449-9.
171. **ROTARU, Liliana.** Dezgheţul hruşciovist şi „rezbelul naţionalist” al studenţilor-filologi de la universitate. In: *Studia Universitatis (Seria Ştiinţe Umanistice).* 2020, nr. 4(134), pp. 185-200. ISSN: 1811-2668.
172. **ROTARU, Liliana.** Constituirea corpului academic al şcolii superioare din RSS Moldovenească: între exigenţele ideologice şi pragmatismul utilitar. În: *Oltre i confine Il dialogo transnazionale nelle discipline storiche e filologiche* /D. O. Cepraga [et al.] (eds.). Milano: Criterion Editrice, 2020, p. 113-137. ISBN: 978-88-32062-10-6.
173. **ROTARU, Liliana.** Politica sovietică în domeniul învățământului superior din RSS Moldovenească. În: *Panorama comunismului în Moldova Sovietică. Context, surse, interpretări* / Liliana Corobca (coord.). Iași: Polirom, 2019, pp. 477-492. ISBN: 978-973-46-7846-4.
174. **ROTARU, Liliana.** Între intransigenţa ideologiei şi pragmatismul ideologic. Angajarea absolvenților universităţilor europene în şcoala superioară din RSS Moldovenească (1940–1950), În*: In memoriam Gheorghe Palade. 1950–2016*. Chişinău: Bons Offices, 2018, pp. 452-468. ISBN: 978-9975-87-372-7.
175. **ROTARU, Liliana.** Leme şi dileme ale construcţiei şcolii superioare din RSS Moldovenească. În: *Identităţi etno-confesionale şi reprezentări ale celuilalt în spaţiul est-european: între stereotip şi voinţa de cunoaştere* / Cristina Preutu, George Enache (coord.). Iaşi: Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 2018, pp. 292-307. ISBN: 978-606-714-473-4.
176. **ROTARU, Liliana.** Panem et circenses: regimul sovietic şi studenţii şcolilor superioare din RSS Moldovenească în anii foametei (1946-1947). In: *Reconstituiri istorice: Civilizaţie, valori, paradigme, personalităţi: In honorem academician Valeriu Pasat, 6 noiembrie 2018, Chişinău*. Chișinău: Biblioteca Științifică "A.Lupan", 2018, pp. 399-431. ISBN 978-9975-3183-9-6.
177. **ROTARU, Liliana.** Construcția națională și socială a corpului studențesc postbelic al Universității de Stat din Moldova. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2018, nr. 4(114), pp. 130-140. ISSN: 1814-3237.
178. **ROTARU, Liliana**. Politica de recrutare și selecție a personalului academic în învățământul superior din RSS Moldovenească. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Umanistice).* 2017, nr. 4(104), pp. 123-134. ISSN: 1811-2668.
179. **ROTARU, Liliana.** Кадры решают все! Politica de personal în învățământul superior din RSS Moldovenească în perioada 1944-1950. În: *Istorie, cultură și cercetare* / Dumitru-Cătălin Rogojanu, Gherghina Boda (coord.), vol. II, Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2017, pp. 255-264. ISBN: 978-606-537-371-6.
180. **ROTARU, Liliana.** Raportul național și social al abandonul universitar în RSS Moldovenească în primii ani de după război. În: *Perspectivele şi Problemele Integrării în Spaţiul European al Cercetării şi Educaţiei*, 7 iunie 2017, Cahul. Cahul: Tipografia „CentroGrafic” SRL, Vol.2, pp. 238-243. ISBN 978-9975-88-019-0. 978-9975-88-021-3.
181. **ROTARU, Liliana.** Sesiunea din august a VASHNIL (1948): rezistență și emulație academică în RSS Moldovenească. În: *Studia Universitatis Moldaviae* (Seria Științe umanistice). 2017, nr.10(110), pp. 227-235. ISSN 1811-2668.

182. SEYMOUR, Michael Rosen. *Higher Education in the U.S.S.R.: Curriculum, Schools, and Statistics*. U.S. Department of Health, Education, and Welfare, Office of Education, 1963. – 195 p.
183. *Soviet Education* / George L. Kline (ed.). New York: Columbia University Press, 1957. – 152 p. ISBN: 997-5780-35-0.
184. SMITH, Jeremy. The Battle for Language: Opposition to Khroushchev's Education Reform in the Soviet Republics, 1958-1959. În: *Slavic Review*. 2017, vol. 76, nr. 4, pp. 983-1002. ISSN: 0037-6779.
185. ȘCLEARUC, Sorin. Cazul operei „Marea prietenie" de Vano Muradeli și ecoul său la Conservatorul de Stat din Chișinău. În: *O utopie devenită realitate: învăţământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere* / Liliana Rotaru, Ion Valer Xenofontov (coord.). Chișinău: S.n., 2020, pp. 141-149. ISBN: 978-9975-3454-4-6.
186. ŞEVCENCO, Ruslan. Controlul ideologic al partidului asupra instituţiilor de învăţământ superior. In: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică şi naţionalism*. Ed. 2, 14-16 octombrie 2021 / Liliana Rotaru (coord.). Chişinău: S.n., 2023, pp. 208-229. ISBN: 978-9975-3454-5-3.
187. ŞEVCENCO, Ruslan. Atitudinea corpului didactic și a studenţimii din RSS Moldovenească față de puterea sovietică. In: *O utopie devenită realitate: învăţământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere*. Ed. 1, 15-17 octombrie 2020 Liliana Rotaru (coord.). Chişinău: S.n., 2020, pp. 106-121. ISBN: 78-9975- 3454-4-6.
188. ŞEVCENCO, Ruslan. Restabilirea sistemului de învăţământ superior în RSS Moldovenească (1944-1945). În: *Revista de istorie a Moldovei*. 2008, nr. 3 (75), pp. 118-134. ISSN: 1857-2022.
189. ȘIȘCANU Elena. *Basarabia sub regimul bolşevic 1940-1952*. București: Editura Semne, 1998. – 184 p. ISBN: 973-9318-48-7.
190. ȘIȘCANU, Ion. *Raptul Basarabiei. 1940*. Chișinău: AGO-Dacia, 1993. – 186 p. ISBN: 5-86892-118-6.
191. ȘIȘCANU, Ion. *Basarabia în contextul relațiilor sovieto-române. 1940.* Chișinău: Civitas, 2007. – 336 p. ISBN: 978-99-757-8533-4.
192. TĂRÎȚĂ, Marius. CC al PC(b)M și instituțiile superioare de învățământ în anul 1948. În : *O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituţii reţele sociale, biografii* / Sergiu Mustaţă (coord.). Chișinău: Arc, 2017, pp. 83-92. ISBN: 978-9975-137-79-9.
193. *The Sovietization of Eastern Europe: New Perspectives on the Postwar Period* / Apor Balazs, Apor Peter, Rees E. A. (eds.). Washington, DC: New Academia Publishing, 2008. – 363 p. ISBN: 978-0-9800814-6-6.
194. TOMULEȚ, Valentin. Fondarea Universităţii de Stat din Moldova și tentative de comasare a Institutului Pedagogic. În: *O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituţii, reţele sociale, biografii* / Sergiu Mustaţă (coord.). Chișinău: Arc, 2017, pp. 58-83. ISBN: 978-9975-137-79-9.
195. TROMLY, Benjamin. *Making the Soviet Intelligentsia: universities and intellectual life under Stalin and Khrushchev*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. – 295 p. ISBN: 978-1-1070-3110-4.
196. TROMLY Benjamin. *Re-imagining the Soviet Intelligentsia: Student Politics and University Life, 1948–1964*. Ph.D. diss., Harvard University, 2007. - 535 p.
197. TURIȚĂ, Sava, CHIRTOAGĂ, Ion. *Istoria Universităţii Agrare din Chişinău*. Chișinău: Centrul Editorial al UASM, 2013. – 555 p. ISBN 978-9975-64-242-2.
198. ȚĂRANU, Mariana. *Degradarea sistemului de învăţământ, mass-media şi persecuţiile religioase din Moldova de la est de Prut în timpul primei ocupaţii sovietice: (1940-1941).* Sibiu: ASTRA, 2010.
199. ŢÎCU, Octavian. *Homo Moldovanus sovietic. Teorii şi practici de construcţie identitară în R(A)SSM (1924-1989*). Chişinău: Arc, 2018. – 207 p. ISBN 978-606-92361-3-0.
200. *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău (1940-2000)* / Vladimir Barbulat, Gheorghe Bîrcă, Boris Vizer et al. Chișinău: Tipografia Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă", 2000. – 386 p.

201. *Universitatea de Stat din Moldova (1996-2006) /* Gheorghe Rusnac, Petru Gaugaş, Ruslan Şevcenco. Chişinău: CEP USM, 2006. – 256 p. ISBN: 978-9975-70-681-0.
202. *Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie "Nicolae Testemițanu" din Republica Moldova* / Gheorghe Baciu (coord.).Chișinău: S.n., 2015. – 228 p. ISBN: 978-9975-66-474-5.
203. *Universitatea de Stat din Tiraspol la 85 de ani, 1930–2015* / Mitrofan Cioban, Andrei Hariton, Eugen Gheorghiță [et al.]. Chișinău: S. n., 2015. – 387 p. ISBN: 978-9975-76-156-7.
204. URSU, Valentina. Pregătirea specialiștilor în istorie la Institutul Pedagogic de Stat din Chișinău în anul de studii 1948-1949. În: *Cercetarea istoriei și patrimoniului cultural local în contextul dezvoltării durabile a societății. În Honorem Nicolae Chicu* : [Materialele conferinţei ştiinţifice naţionale cu participare internaţională, 24-25 septembrie 2021]. Chișinău: CEP UPS „Ion Creangă", 2021, pp. 359-367. ISBN: 978-9975-46-574-8.
205. XENOFONTOV, Ion Valer, PRISAC, Lidia. Impactul campaniilor ideologice staliniste din Uniunea Sovietică (1946–1953) asupra Institutului de Stat de Medicină din Chişinău. In: *Educaţia în spiritul valorilor naţionale şi universale din perspectiva dialogului pedagogic*. Ed. 2, 27-28 martie 2020, Chişinău. Chişinău: Tipogragia Garomont Studio, 2020, pp. 67-76. ISBN: 978-9975-3452-6-2.
206. XENOFONTOV, Ion Valer, PRISAC, Lidia. Cadrele științifico-didactice ale Institutului de Stat de Medicină din Chișinău (1945–1991). În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Umanistice*). 2020, nr. 4(134), pp. 161-174. ISSN: 1811-2668.
207. XENOFONTOV, Ion Valer. Studenţii de la Institutul de Stat din Chișinău în anii „distrofiei" (foametei). În. *Perspectivele şi Problemele Integrării în Spaţiul European al Cercetării şi Educaţiei.* 2009, vol. 7 (II), nr. 2(42), pp. 319-324. ISSN: 1810-5289.
208. ZUBKOVA, E. I. *Russia after the war: hopes, illusions, and disappointments, 1945-1957* / transl. and ed. by Hugh Ragsdale. New York: M. E. Sharpe, 1998. – 238 p. ISBN 0-7656-0228-8.
209. АКСЮТИН, Ю. В. *Хрущевская оттепель и общественные настроения в СССР в 1953-1964 гг.* Москва: РОССПЭН, 2010. – 486 с. ISBN: 978-5-8243-1397-0 р.
210. АЛМАЕВ, Р.З. Обеспечение кадрами советских школ Южного Урала в послевоенный период (1945−1956 гг.). В: *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: История России.* 2018, том 17, № 4, сс. 914–941. . ISSN: 2312-8674.
211. АНДРЕЕВ, Д. А. Пролетаризация советской высшей школы: 1921-1925 годы. В: *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2007, № 18 (44), сс 22-25. ISSN: 1992-6464.
212. АНДРУС, О. Г. *Очерки по истории школ Бессарабии и Молдавской ССР первой половины XX века*. Кишинев: Школа Советикэ, 1951. – 243 с.
213. АНДРУС, О. Г. *Скице дин история школилор Басарабией ши РСС Молдовенешть ын ынтыя жумэтате а вакулуй XX.* Кишинэу: Школа советикэ, 1952. – 259 р.
214. АНДРУС, О. Г. Развитие педагогического образования в Молдавской ССР. В: *Народное образование в Молдавской ССР (1917-1957 гг.)/* Редколлегия: М.Афтений, В.Ткачук. Кишинев: Школа Советикэ, 1957. сс.244-280.
215. АНТОНЮК, Д. И. *Штиинца ши култура Молдовей советиче*. Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1974. – 221 р.
216. АНТОНЮК, Д. И. *Динамизм культурного строительства в Советской Молдавии: опыт партийного руководства*. Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1984. – 343 с.
217. БОКОВ, Я.М. Из истории инакомыслия в студенческой среде в период хрущевской «оттепели». В: *Евразийский Союз Ученых — публикация научных статей в ежемесячном научном журнале. Исторические науки*. 2015, № 10(19), сс. 11-14. ISSN: 2411-6467
218. БОМЕШКО, Б. Г. *История Приднестровского государственного университета им. Т. Г. Шевченко (1930-2005).* Тирасполь, Изд-во Приднестр. ун-та, 2005. – 88 с.
219. БОРИСЁНОК Е. Ю. К вопросу о языковом аспекте школьной реформы 1958 г.: украинские и общесоюзные реалии. В: *Славянский альманах*. 2021, № 3-4, сс. 98–125. ISSN: 2073-5731.
220. БУЛЫГИНА, Т. А. Общественные науки в СССР в середине пятидесятых - первой половине восьмидесятых годов. Автореферат дисс. на соиск. уч. ст. доктора ист. наук. Ставрополь, 2001.

221. БУРАХИНА, О. А.Трудовое воспитание студенческой молодежи в Советской России (1918-1945 гг.). В: *Альманах современной науки и образования*. Тамбов: Грамота, 2010, № 2 (33), ч. I, сс. 11-13. ISSN: 1993-5552.
222. БУРТИН, Ю. Г., ЛЮБАРСКИЙ, К. А. Студенческие брожения в СССР (конец 1956 г.). В: *Вопросы истории.* 1997, № 1, сс. 3-23. ISSN: 0042-8779.
223. БУТЯГИН, А. С., САЛТАНОВ, Ю. А. *Университетское образование в СССР.* Москва: Изд-во Московского университета, 1957. - 296 с.
224. БЫРКА, Г. И. *Подготовка кадров высшей и средней квалификации в Молдавской СССР/* Под ред. Д. Е. Шемякова. Кишинев: Штиинца. 1981. – 130 с.
225. БЫРКА, Г. И. Развитие и совершенствование сети высших и средних специальных учебных заведений в Молдавии (1946-1958 гг.). В: *Равная среди равных*: сб. ст. по истории социалистического и коммунистического строительства в Молдавии. Кишинев: Штиинца, 1972, сс. 196-218.
226. БЫРКА, Г. И. *Подготовка кадров высшей и средней квалификации в Молдавской ССР за годы социалистического строительства (1940-1958).* Автореферат дисс. на соиск. уч. ст. доктора ист. наук. Кишинев, 1968.
227. БЫРКА, Г. И. Подготовка кадров высшей и средней квалификации в правобережных районах Молдавии после воссоединения молдавского народа (июнь 1940 – июль 1941 гг.). В: *Из истории социалистического и коммунистического строительства в Молдавской ССР*: Сборник статей / Ред. коллегия: Б. К. Визер и др. Кишинев: Изд-во ЦК КП Молдавии, 1968, сс. 122-147.
228. БЫРКА, Г. И. Из истории подготовки научных и научно-педагогических кадров высшей квалификации в Молдавской ССР в годы строительства социализма. В: *Известия АН МССР. Серия общественных наук*. 1965, № 1, сс. 45-55.
229. БЫРКА, Г. И. Восстановление и развитие сети высших учебных заведений в Молдавской ССР (1944-1946). В: *Из истории революционного движения и социалистического строительства в Молдавии:* сб. ст. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1963, сс.169-188.
230. БЫКУ, В. Подготовка и повышение квалификации учительских кадров в республике (1959-1979 гг.). В: *Педагогул Советик,* 1982, № I, сс.17-19.
231. ВАШКО, О. А. Значение и содержание цикла социогуманитарных дисциплин в советском обществе. В: *Труды Санкт-Петербургского государственного института культуры*. 2008, том 181, сс. 23-30. ISSN: 2308-0051.
232. ВЛАСОВА, О. В. От рабочего факультета до факультета довузовской подготовки: эволюция и преемственность. В*: Гуманитарные науки. Вестник Финансового университета*. 2013, № 2 (10), сс. 92-96. ISSN: 2226-7867.
233. ВОЛКОВ, С.В. *Интеллектуальный слой в советском обществе*. Москва: Изд-во ИНИОН РАН, 1999. – 250 с. ISBN: 978-524-801-353-1.
234. ВОЛКОВА, Т. А. Рабочие факультеты в практике развития советской высшей школы в 1920-1930-е годы. В: *Вестник Чувашского университета*. 2008, № 4, сс. 11-17 ISSN: 1810-1909.
235. *Высшая школа СССР за 50 лет (1917–1967)* / В. П. Елютин (ред.). Москва: Высшая школа, 1967. – 272 с.
236. ГАЛКИН, К.Т. *Высшее образование и подготовка научных кадров в СССР*. Москва: Советская наука, 1958. – 176 с.
237. ГАЛУЩЕНКО, С. И. Борьба Коммунистической партии за дальнейшее развитие высшего и среднего специального образования в СССР (1946-1950 гг.). В: *Ученые записки Кишиневского педагогического института.* 1955, т. 4, сс. 31-44.
238. ГАЛУЩЕНКО,, С. И. Активитатя партидулуй ын домениул ынвэцэмынтулуй народник ын чинчиналул ал патруля. *Ынсемнэрь штиинцифиче але Институтутлуй педагожик дин Кишинэу*. 1958, в. 10, пп. 33-46.
239. ГЕРАСИМОВА, О. Г. Общественно-политическая жизнь студенчества в эпоху «оттепели»: МГУ им. М. В. Ломоносова. В: *Проблемы отечественной истории: Источники, историография, исследования. Сборник научных статей.* Отв. ред. М. В. Друзин. СПб., Киев, Минск: Санкт-Петербургский институт истории РАН, Институт

истории Украины НАН Украины, Белорусский гос. ун-т, 2008, сс. 457-472. ISBN: 978-5981-87297-6.
240. ГОЗУН, А.П. Деятельность Коммунистической партии Молдавии по перевоспитанию и приобщению к социалистическому строительству интеллигенции старой школы в послевоенный период. (1945-1956). В: *Ученые записки Тираспольского государственного пединститута им. Т.Г. Шевченко*. 1967, вып. 15, сс. 64-70.
241. ГРЕКУЛ ,А. В. Социалистическая культура в Молдавии. В: *Развитие социалистической культуры в союзных республиках* / Под ред. канд. пед. наук Г. Г. Карпова. Москва: Госполитиздат, 1962, сс. 561- 581.
242. ГРОСУЛ, Я. С. Де ла аналфабетизм ла кулмиле штиинцей: ынвэцэмынтул публик ши штиинца Молдовей, 1924-1974. În: *Комунистул Молдовей*. 1974, № 9, сс. 3-38.
243. ГУЛИНОВ, Д. Ю. Языковая политика: определение и характеристики. В: *Известия Волгоградского государственного педагогического университе*та. 2011, том 59, № 5, сс. 7-11ISSN 1815-9044..
244. ДЕШИРИЕВ, Ю. Д. Языковая политика. В: *Лингвистический энциклопедический словарь* / В. Н. Ярцева (ред.). Москва: Большая Российская энциклопедия, 2002, с. 616. ISBN: 5-85270-239-0.
245. ЕЛЮТИН, В.П. *Высшая школа страны социализма*. Москва: Соцэкгиз, 1959. – 100 с.
246. ЗВЕРЕВ Р. Ю. Социалистическое соревнование в советском вузе на довоенном этапе развития СССР (1929–1941 гг.): основные направления и показатели деятельности. В: *Наука. Мысль: электронный периодический журнал*. 2016, № 10, сс. 7-17. ISSN: 2224-0152.
247. ЗУБКОВА, Е. Ю. *Общество и реформы. 1945-1964.* Москва: Издательский центр «Россия молодая», 1993. – 198 с. ISBN: 5-86646-043-2.
248. ЗУБКОВА, Е. Ю. *Послевоенное советское общество: политика и повседневность. 1945-1953*. Москва: РОССПЭН, 1999. – 229 с. ISBN: 5-8243-0069-0.
249. ИВАНОВА, Г. М. *Советская школа в 1950–1960-е годы.* Издательство: Фонд «Московское время», 2018. – 432 с. ISBN: 978-5-904618-17-9.
250. *История Молдавской СССР.* Т. 2 (От Великой Октябрьской социалистической революции до наших дней) / Под ред. канд. ист. наук С.П. Трапезникова (отв. ред.) и канд. ист. наук Н.А. Мохова. Кишинев: Шкоала Советикэ, 1955. – 399 с.
251. *История Молдавской СССР с древнейших времен до наших дней/* В. И. Царанов (отв. ред.) Кишинев: Штиинца, 1982. – 551 с.
252. КОНОХОВА, А. С. *Формирование мировоззрения советской молодежи, 1953-1964 гг. (на материалах Ленинграда и Ленинградской области)*. Диссертация на соиск. уч. ст. канд. ист. наук. Санкт-Петербург, 2015.
253. КОНОХОВА, А. С. Колеблясь вместе с линией партии: изменения в преподавании общественных наук в вузах СССР в 1953–1964 гг. В: *Новейшая история России*. 2014, №2 (10), сс. 64-72. e-ISSN: 2309-7973.
254. КОСТЫРЧЕНКО, Г. В. *Тайная политика Сталина: власть и антисемитизм. На фоне холодной войны.* Москва: Международные отношения, 2015. – 502 с. ISBN: 978-571-331-512-2.
255. КОСТЮЧЕНКО, И. Ю. Социальные дисциплины в исторической ретроспективе. В: *Высшее образование в России*. 2004, № 12, сс. 147-151. ISSN: 0869-3617; e-ISBN: 2072-0459.
256. КРАВЧЕНКО, В. Т. Подготовка учительских кадров для сельских школ Молдавской ССР (1944–1950 гг.) В: *Из истории социалистического и коммунистического строительства в Молдавской ССР*: Сборник статей /Ред. коллегия: Б. К. Визер и др. Кишинев: Изд-во ЦК КП Молдавии, 1968. сс. 148-167.
257. КРАЧУН, Т. А. *Развитие школы и педагогической мысли в Молдавии*. Кишинев: Лумина, 1985. – 253 с.
258. КРАЧУН, Т. А. *Очерки по истории развития школы и педагогической мысли в Молдавии*. Кишинев: Лумина, 1969. – 322 р.
259. КРАЧУН, Т. А. *Развитие народного образования в МССР в период между XX и XXII сьездами КПСС*. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1961. – 59 с.

260. КРАЧУН, Т. А. *Очерки по истории народного образования в МССР.* Под ред. А.М. Марчука. Кишинев: Школа Советикэ, 1950. – 181 с.
261. КУНГИНА, О.А. *Политико-идеологические кампании в отношении вузовской интеллигенции г. Молотова в 1945-1953 годы*. Автореферат дисс. на соиск. уч. ст. канд. ист. наук. Тюмень, 2014.
262. КУР-КОРОЛЕВ, К. Новый человек, или социальная инженерия при сталинизме: некролог по мечтам о новом человеке. В: *История сталинизма: итоги и проблемы изучения: материалы международ. науч. конф. Москва*, 5-7 декабря 2008 г. Москва: РОССПЭН, 2011, сс. 372-377. ISBN: 978-5-8243-1534-9.
263. ЛАЗАРЕВ, А. М. Высшее и среднее специальное образование и наука В: *Год 1940 - продолжение социалистической революции в Бессарабии*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ. 1985, сс. 288-294.
264. ЛАЗАРЕВ, А.М. *Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1974. – 910 с.
265. ЛАЗАРЕВ А. М. Народное образование в Молдавской ССР за 25 лет. В: *25 лет Молдавской Советской Социалистической Республики*. Кишинев: Изд-во и газ.-журн. тип. Партиздата, 1949, с. 115-131.
266. МАКЕЕВА, Е. А., МАКЕЕВА, И.А., ЛОГИНОВА, Е. В. Студенческие отряды как объект государственной молодежной политики. В: *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*. 2018, № 4, сс. 66-68. ISSN: 2220-2404; e-ISSN: 2221-137.
267. МАРТИН, Терри. *Империя «положительной деятельности». Нации и национализм в СССР, 1923-1939.* Москва: РОССПЭН, 2011. – 855 с. ISBN: 978-5-8243-1523-3.
268. МЕДЫНСКИЙ Е. Н. *Народное образование в СССР*. Москва: Издательство Академии Педагогических наук РСФСР, 1952. – 257 с.
269. МИНАЕВ, Е. А. Реформирование системы преподавания социально-экономических дисциплин как инструмента идейно-политического воспитания советского студенчества во второй половине 1930-х годов. В: *Государственное управление. Электронный вестник.* 2013, № 39, сс. 180-194. ISSN: 2070-1381.
270. МОЛЧАНОВА, Т. В. Особенности приёма студентов в ленинградские вузы в 1950–1960-е годы. В: *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2012, №. 149, сс. 26-32. ISSN: 1992-6464
271. *Народное образование в Молдавии за годы Советской власти*. Кишинев: Лумина, 1967. – 35 с.
272. НЕМЦЕВ, М. Ю. К истории советской академической дисциплины «Основы научного коммунизма» В: *Идеи и Идеалы*. 2016, Т. 1, № 1 (27), сс. 23-38. ISSN 2075-0862.
273. НИКИФОРОВ, А. Л. Зарождение оппозиционных настроений среди советской молодежи в послевоенное «сталинское» десятилетие. В: *Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина*. 2010, т. 4, №. 1, сс. 178-186. ISSN: 1818-6653.
274. НИКИФОРОВА, Э. А. История студенческих отрядов: к постановке вопроса. В: *Вестник Томского государственного университета.* 2016, № 406, сс. 127-130. ISSN: 1998-8648.
275. ОЛЕСИК, Е.Я. Проблемы формирования студенческого контингента вузов СССР (1944-1990 гг.) В: *Вестник Адыгейского государственного университета.* Серия: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. 2008, № 2, сс. 82-87. ISSN: 2310-4538.
276. ОРЛОВ, И. Б. Социальная компонента высшего образования в СССР (1917-1927 гг.) В: *Вестник истории, литературы, искусства.* Т. 10. Москва: Собрание, 2015, сс. 273-281. ISBN: 978-5-9606-0131.
277. ПАЙПС, Ричард. *Русская революция:* В 3 кн. Кн. 3. Россия под большевиками. 1918-1924. Москва: Захаров, 2005. – 696 с. ISBN: 5-8159-0529-1.
278. ПАНКОВ, Н. П. *Военно-патриотическое воспитание советской молодежи в 1929 - июнь1941 гг.* Автореферат дисс. на соиск. уч. ст. канд. ист. наук. Москва, 2007
279. ПЕПЕЛЫШЕВА, Е. Г. Основные направления и формы воспитательной работы в годы Великой Отечественной войны В: *Психолого-педагогическое наследие прошлого в*

современной социально-педагогической деятельности: материалы 2-х Макаренковских педагогических чтений. Екатеринбург: Рос. гос. проф.-пед. ун-т, 2005, сс. 55-60. ISBN: 978-5-8295-0645-2.

280. ПЕТАЧЕНКО, Г. А. Усиление идеологической компоненты учебного процесса в советской высшей школе в 1920-х гг. В: *«Вышэйшая школа»: навукова-метадычны і публіцыстычны часопіс*. 2021, № 2, сс. 41-44. ISSN: 2076-4383.
281. ПОПРУЖНАЯ, П. И. *Кишиневский государственный университет* / под ред. С. К. Брысякина. Кишинев: Штиинца, 1971. – 268 с.
282. ПОСТОВОЙ, Е. С. *Народное образование Молдавской ССР на новом этапе*. Кишинев: Лумина, 1971. – 149 с.
283. ПОСТОВОЙ, Е. С. Высшая школа Советской Молдавии: [К 50-летию Советской власти]. В: *Вестник высшей школы*, 1967, № 2, сс. 83-87.
284. ПОСТОВОЙ, Е. С. Народное образование республики в шестой пятилетке. В: *Коммунист Молдавии*. 1956, № 6, сс. 48-53.
285. ПЫЖИКОВ, А. В. Реформирование системы образования в СССР в период «оттепели» (1953–1964 гг.) В: *Вопросы истории* / РАН. 2004, № 9, сс. 95-104. ISSN: 0042-8779.
286. РУСНАК, Г. Е. *Руководство Компартией Молдавии высшей и средней специальной школой (1961-1986) /* Под ред. Д. Е. Шемякова. Кишинев: Штиинца, 1988. – 178 с. ISBN 5-376-00529-1.
287. РУСНАК, Г. Е. Забота Компартии Молдавии о коммунистическом воспитании молодежи высших и средних специальных учебных заведений республики (1959–1973 гг.). В: *50 лет с именем Ленина :* материалы респ. науч.-теорет. конф. Кишинев: Изд-во ЦК КП Молдавии, 1975. сс. 83-90.
288. РУСНАК, Г. Е. Забота КП Молдавии о комплектовании высших и средних специальных учебных заведений республики учащимися (1959-1965). В: *Вопросы коммунистического строительства в Молдавской ССР/* Бужоряну А.А., Руснак Г.Е., Сорбалэ Г. Ф. и др. Кишинев, РИО КГУ, 1974, сс. 12-23.
289. СЕНЕЦКИЙ, А. Я. Профессорско-преподавательские кадры высшей школы СССР. Москва: Советская наука, 1950. – 236 р.
290. СИЛИНА, Л. В. *Настроения советского студенчества в послевоенный период: 1945-1964 гг*. Дисс. на соиск. уч. степ. канд. ист. наук. Москва, 2002.
291. СКАЧКОВА, И. И. Языковая политика и языковое планирование: определение понятий. В: *Политическая лингвистика*. 2015, №. 1, сс. 126-131. ISSN: 1999-2629.
292. СЛАВКО, Т. И. Принципы формирования советской системы высшего образования и социальные последствия ее функционирования в 1920-е-начале 1930-х гг. В: *Эпоха социалистической реконструкции: идеи, мифы и программы социальных преобразований: сб. науч. ст.* / Л. Н. Мазур (ред.). Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2017, сс. 399-405. ISBN: 978-5-7996-2273-2.
293. СМИРНОВ, М. Ю. Научный атеизм в советском высшем образовании: периодизация и содержание. В: *Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина*. 2018, № 3, сс. 144-171. ISSN: 1818-6653; e-ISSN: 2713-1327.
294. СТОЛЕТОВ, В. Н. Высшая школа РСФСР на подъеме. В: *Вестник высшей школы*. 1960, № 11, сс. 5-11.
295. ТАННБЕРГ, Тыну. *Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944–1956). Исследования и документы, История сталинизма*. Москва: РОССПЭН, 2010. – 430 с. ISBN: 978-5-8243-1411-3.
296. ТИМОФЕЕВА, Е.Г. *Государственная политика в сфере обществоведческого образования российской молодежи в 50-е - 90-е гг. XX века*. Автореферат дисс. на соиск. уч. ст. доктора ист. наук. Астрахань, 2004.
297. ФЕДЬКО, З. А. Братская помощь союзных республик в формировании интеллигенции Молдавской ССР [1945–1950 гг.]. В*: Единство и сотрудничество народов СССР: тез. докл. и сообщ. науч. конф.* Кишинев: Изд-во ЦК КП Молдавии, 1975, сс. 170-171.

298. ФЕДЬКО, З. А. Деятельность Компартии Молдавии по перевоспитанию буржуазной интеллигенции (1944–1950 гг). В: *Кишиневский университет. Научная конференция по итогам научно-исследовательских работ за 1967 г.* Кишинев: [б. и.], 1968, сс. 99-100.
299. ФЕДЬКО, З. А. Начало формирования советской интеллигенции в правобережной Молдавии [июнь 1940–июнь 1944 г.]. В: *Кишиневский государственный университет. Ученые записки*. 1968, том 89, сс. 30-39.
300. *Формирование социалистических наций в СССР* / Предисл. И. Верховцева и И. Маятникова. Москва: Госполитиздат, 1962. – 639 с.
301. ХАННАНОВА, Д. Х. *Социальное неравенство в системе высшего образования советского и постсоветского российского общества*. Автореферат дисс. на соиск. уч. ст. канд. соц. наук. Казань, 2005.
302. ХОЛКВИСТ, Питер. Тотальная мобилизация и политика населения: российская катастрофа (1914–1921) в европейском контексте В: *Россия и Первая мировая война*. Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 1999, сс. 83-101.
303. ХОРОШЕНКОВА, А.В. Состояние профессорско-преподавательского состава вузов СССР после Великой отечественой войны. В: *Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки*. 2013, № 4, сс. 561-570. ISSN: 2071-6141.
304. ЧИБОТАРУ, Ф.Ф. *Развитие народного образования в Молдавии за 50 лет Советской власти*. Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1967. – 48 р.
305. ЧУГУНОВ, Т. К. *Высшее образование в Советском Союзе*. Мюнхен: Центральное об-ние политических эмигрантов из СССР, 1961. – 89 с.
306. ЧУТКЕРАШВИЛИ, Е. В. *Развитие высшего образования в СССР.* Москва: Высшая школа, 1961. – 240 с.
307. ШЕМЯКОВ, Д. Е., ЯЦЕНКО, Я. С. *Революция културалэ ын Молдова Советикэ (1924-1967)*. Суб ред. Е. А. Исакова. Кишинэу, Картя Молдовеняскэ, 1967. – 72 с.
308. ШЕМЯКОВ, Д.Е., ЯЦЕНКО, Я. С. *Развитие культуры и науки в Молдавской ССР за 50 лет*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1974. – 72 с.
309. ШПАКОВСКАЯ, Л. Л. Советская образовательная политика: социальная инженерия и классовая борьба. В: *Журнал исследований социальной политики*. 2009, № 7 (1), сс. 39-64. ISSN: 1727-0634.
310. ЩЕРБАК, А. Н., БОЛЯЧЕВЕЦ, Л. С., ПЛАТОНОВА, Е. С. История советской национальной политики: колебания маятника? В: *Политическая наука*. 2016, № 1. сс. 100-123. ISSN: 1998-1775.

Anexă

TABEL CRONOLOGIC SINTETIC
al implementării politicilor de inginerie națională și socială
în învățământul superior din RSSM.

Data, anul	***Documente de politici***
12.VIII.1940	Hotărârea SCP și Comitetul Regional de partid al RSSM „Despre reorganizarea școlilor din Basarabia Sovietică”
21.VIII.1940	Hotărârea SCP al URSS și a CC al PC(b)US nr. 1504 „Cu privire la Basarabia și Bucovina de Nord”
23.VIII.1940	Hotărârea SCP al RSSM și a CC al PC(b)M „Cu privire la crearea instituțiilor de învățământ superior și mediu de specialitate”
23.IX.1940	Hotărârea CC al PC (b)M „Cu privire la trecerea scrisului moldovenesc de la grafia latină la grafia rusă”
2.X.1940	Hotărârea SCP al URSS „Cu privire la introducerea taxei de școlarizare în clasele superioare ale școlilor medii și în instituțiile de învățământ superior ale URSS și la modificarea procedurii de acordare a bursei”
2.X.1940	Hotărârea Prezidiului Sovietului Suprem al URSS „Cu privire la rezervele de muncă de stat ale URSS”
9.X.1940	Hotărârea SCP al URSS „Cu privire la învățământul gratuit al copiilor de muncitori din RSS Letonă, RSS Lituaneană, RSS Estonă și RSS Moldovenească, precum și a celor din raioanele vestice la RSS Beloruse și RSS Ucrainene în anii de învățământ 1940-1941 și 1941-1942”
28.X.1940	Hotărârea SCP al RSSM și a CC al PC(b)M „Cu privire la măsurile de consolidare a Institutului Agricol din Chișinău”.
2.I.1941	Hotărârea nr. 6 a SCP al URSS „Cu privire la bursele studenților care urmează studiile în instituțiile de învățământ superior din orașele Chișinău, Cernăuți și Akkerman”
16.I.1941	Hotărârea nr. 26 a SCP al RSSM și a CC al PC(b)M „Cu privire la subordonarea Institutului Agricol din Chișinău Comisariatului pentru agricultură al Uniunii RSS”
10.II.1941	Sesiunea I a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești adoptă Constituția (Legea Fundamentală) a RSS Moldovenești
16.V.1941	Hotărârea SCP al URSS nr. 1362 „Cu privire la pregătirea rezervelor de stat ale muncii în RSS Moldovenească”
17.IX.1941	Hotărârea nr. 690cc a Comitetului de Apărare a Statului „Cu privire la instruirea militară obligatorie a cetățenilor URSS”
31.XII.1942	Hotărârea SCP al URSS nr. 2032 „Cu privire la anularea frecvenței libere a cursurilor de către studenții instituțiilor de învățământ superior”

1942–1943	Ordinul CUpȘS al SCP al URSS cu privire la introducerea cursului obligatoriu „Economie politică” și a disciplinei facultative „Marele Război pentru apărarea Patriei al Uniunii Sovietice”
14.VII.1943	CC al PC(b)M obligă administrația Institutului Pedagogic Moldovenesc din Buguruslan să completeze contingentul „din contul moldovenilor” evacuați în diferite regiuni ale RSFSR și în Asia Mijlocie
15.IX.1943	Hotărârea nr. 996 a SCP al URSS „Cu privire la cuantumurile și procedura de acordare a burselor în instituțiile de învățământ superior și cele de învățământ mediu de specialitate și despre scutirea studenților de serviciul militar obligator în Armata Roșie”
13.IV.1944	Hotărârea nr. 413 a SCP al URSS „Cu privire la pregătirea militară a studenților instituțiilor de învățământ superior”
10.VI.1944	Hotărârea SCP al RSSM și a CC al PC(b)M „Cu privire la reevacuarea Institutului Pedagogic din Chișinău și a Institutului Moldovenesc de Cercetări Științifice din or. Buguruslan în RSS Moldovenească”
24.VI.1944	Hotărârea nr. 146 a Sovietului Comisarilor Poporului al RSSM„Cu privire la restabilirea rețelei de instituții superioare și medii de specialitate din sistemul Comisariatului Poporului pentru Învățământ al RSS Moldovenești”
27.VII.1944	Hotărârea nr. 159 a SCP al RSSM „Cu privre la restabilirea activității Institutului Agricol din Chișinău”
19.VIII.1944	Ordinul nr. 378 al CUpȘS a SCP al URSS „Cu privire la măsurile de selecție și studiere a cadrelor didactice din instituțiile de învățământ superior ale Uniunii RSS”
2.XII.1944	Hotărârea CC al ULCTS „Cu privire la măsurile de îmbunătățire a activității organizațiilor comsomoliste ale instituțiilor de învățământ superior”
12.XII.1944	Dispoziția SCP al URSS nr. 22334-p „Cu privire la eliberarea de taxa de școlarizare a copiilor de ofițeri”
15-16.XII.1944	Hotărârea SCP al RSSM și Biroul CC al PC(b)M„Cu privire la reluarea activității Conservatorului Moldovenesc de Stat, a școlii muzicale de 10 clase și a școlii de arte”
16.V.1945	Ordinul nr. 152 al CUpȘS al SCP al URSS „Cu privire la deschiderea institutului învățătoresc în or. Bălți, RSSM”
24.V.1945	Hotărârea SCP al URSS nr. 1164 „Cu privire la organizarea cursurilor de trei luni pentru pregătirea lectorilor de marxism-leninism și economie politică pentru instituțiile de învățământ superior”
2.VII.1945	Hotărârea nr. 628 a SCP al RSSM și a Biroului CC al PC(b)M „Cu privire la organizarea Institutului de Stat de Medicină din Chișinău”

9.VII.1945	Hotărârea CC al PC(b)US „Cu privire la deficiențele în predarea bazelor marxism-leninismului la Universitatea «N.G. Cernîșevski» din Saratov”
27.VII.1945	Hotărârea nr. 722 a SCP al RSSM și a Biroului CC al PC(b)M „Cu privire la organizarea facultăților muncitorești în cadrul instituțiilor de învățământ superior din RSSM”
17.VIII.1945	Hotărârea nr. 792 a SCP al RSSM „Cu privire la măsurile de restabilire și consolidare a Institutului Agricol M.V. Frunze din Chișinău”
7.IX.1945	Ordinul nr. 391 CUpȘS al SCP al URSS „Cu privire la normele didactice pentru cadrele catedrei de marxism-leninism, economie politică, folosofie și istorie a URSS”
13.IX.1945	Hotărârea nr. 837 a SCP al RSSM „Cu privire lacazarea personalului științifico-didactic al Institutului de Medicină din Chișinău”
11.X.1945	Ordinul nr. 521 al CUpȘS al SCP al URSS „Cu privire la eliberarea de taxa de studii în instituții de învățământ superior și medii de specialitate a copiilor militarilor care au murit pe fronturile Războiului pentru Apărarea Patriei, precum și a copiilor invalizilor Războiului pentru Apărarea Patriei”
22.X.1945	Ordinul nr. 535 al CUpȘS al SCP al URSS „Cu privire la organizarea Universității de Stat din Moldova”
2.VII.1946	Hotărârea nr. 644 a Sovietului Miniștrilor al RSSM „Cu privire la organizarea cursurilor de pregătire a institutelor pedagogic și învățătorești ale Ministerului Învățământului al RSS Moldovenești”.
14.VIII.1946	Hotărârea CC al PCb)US „Cu privire la revistele «Zvezda» și «Leningrad»”
30.XII.1946	Hotărârea nr. 1243 din 30 decembrie 1946 a Sovietului Miniștrilor al RSSM „Cu privire la îmbunătățirea condițiilor materiale și de viață a studenților instituțiilor de învățământ superior din RSS Moldovenească”
31.XII.1947	Ordinul nr. 1938 al Ministrului Învățământului Superior al URSS „Cu privire la deficiențele, greșelile și falsificările în procsul de predare a cursului de istorie a Moldovei la Institutul Pedagogic din Chișinău și măsurile de îmbunătățire a catedrei de istorie a URSS a acestui institut”
5.V.1948	Ordinul Ministrului Învățământului Superior al URSS „Cu privire la măsurile de îmbunătățire a activității politico-ideologice a instituțiilor de învățământ superior și mediu de specialitate”
9.VIII.1948	Hotărârea SCP al URSS „Cu privire la modificarea procedurii de acordare a burselor studenților din instituțiilor de învățământ superior și mediu de specialitate”
11.IX.1948	Ordinul nr. 1323 al Ministrului Învățământului Superior al URSS„Cu privire la introducerea predării limbii ruse la anii terminali din universitățile naționale ale republicilor unionale”

12.XI.1948	Ordinul nr. 504 al Ministrului Învățământului al RSSM „Cu privire la îmbunătățirea predării științelor biologice în școli, în școlile pedagogice, institutele pedagogice și învățătorești”
29.XI.1948	Ordinul nr. 1673 al Ministrului Învățământului Superior al URSS „Cu privire la predarea limbilor străine și rusă în grupele naționale din instituțiile de învățământ superior în care predarea nu se realizează în limba rusă”
14.XII.1948	Hotărârea Biroului CC al PC(b)M „Cu privire la îmbunătățirea predării științelor biologice în școli și instituții de învățământ pedagogic din republică”
27.XII.1948	Hotărârea CC al PC(b)US „Cu privire la implementarea directivelor Comitetului pentru Cultură Fizică și Sport, ale partidului și guvernului privind dezvoltarea culturii fizice de masă și îmbunătățirea abilităților sportivilor sovietici”
5.I.1949	Ordinul nr. 3 al Ministerului Învățământului al RSSM „Cu privire la predarea limbilor străine și rusă în grupele naționale ale institutelor pedagogic și învățătorești din RSSM”
5.V.1949	Ordin nr. 531 al Ministrului Învățământului Superior al URSS „Cu privire la îmbunătățirea predării științelor biologice în institutele pedagogice și învățătorești”
28.VII.1949	Ordin nr. 962 al Ministerului Învățământului Superior al URSS „Cu privire la admiterea și transferul studenților-moldoveni în instituții de învățământ superior din Moscova și Leningrad în anul de învățământ 1949-1950”
3.X.1949	Ordinul nr. 1277 al Ministrului Învățământului Superior al URSS „Cu privire la eliberare de taxa de studii a moldovenilor și găgăuzilor care urmează studii superioare în instituțiile de învățământ superior și mediu de specualitate din RSSM”
28.III.1950	Hotărârea Biroului CC al PC(b)M „Cu privire la starea nesatisfăcătoare a activității în rândul intelectualității din republică și măsurile de îmbunătățire a actiității în rândul intelectualității”
30.III.1950	Ordinul nr. 513 al Ministrului Învățământului Superior al URSS „Cu privire la metodologia de salarizare a angajaților la catedrele de marxsim-leninism și economie politică din instituțiile de învățământ superior”
5.IV.1950	Ordinul Ministrului Învățământului Superior al URSS „Cu privire la îmbunătățirea predării științelor sociale și a activității de educație politică”
3-7.XII.1951	Sesiunea comună a Institutului de Lingvistică al AȘ a URSS şi a Institutului de Istorie, Limbă şi Literatură al Filialei Moldoveneşti al AȘ a URSS
1951	Publicarea volumului I al sintezei „Istoria Moldovei”

21.VI.1954	Ordinul Ministrului Învățământului Superior al URSS nr. 702 „Cu privire la ordinea admiterii în instituțiile de învățământ superior”
30.VIII.1954	Hotărârea Sovietului de Miniștri al URSS nr. 1863 „Cu privire la dreptul preferențial acordat unor categorii de persoane de a fi admise la secțiile cu frecvență redusă ale instituțiilor de învățământ superior”
6.VI.1956	Hotărârea Sovietului de Miniștri al URSS „Cu privire la anularea taxelor de școlarizare în clasele superioare ale școlilor medii, în instituțiile de învățământ mediu de specialitate și superior din URSS”
18.VI.1956	Hotărârea CC al PCUS „Cu privire la predarea economiei politice, a materialismului dialectic și a istoriei PCUS în instituțiile de învățământ superior”
3.VIII.1956	Hotărârea Sovietului de Minitri al URSS „Cu privire la procedura de acordare a burselor studenților instituțiilor de învățământ superior și mediu de specialitate”
4.X.1958	Hotărârea CC al PCUS „Cu privire la deficiențele propagandei științifice și ateiste”
19.X.1956	Ordinul nr. 813 al Ministrului Învățământului Superior al URSS „Cu privire la examenele de stat la științele sociale”
24.XII.1958	Adoptă Legea „Cu privire la consolidarea legăturii dintre școală și viață și despre dezvoltarea în continuare a sistemului de învățământ public în URSS”
23.I.1959	Hotărârea CC al PCM „Cu privire la intesificarea propagandei ateiste în republică”
9.IX.1959	Ordinul Ministerului Învățământului al RSSM „Cu privire la introducerea cursurilor facultative „Bazele esteticii marxist-leniniste” și „Bazele eticii marxist-leniniste” în planurile de învățământ ale instituțiilor de învățământ superior”
18.IX.1959	Hotărârea Sovietului de Miniștri al URSS „Cu privire la participarea întreprinderilor industriale, a sovhozurilor și colhozurilor la completarea instituțiilor de învățământ superior și mediu de specialitate și pregătirea speciliștilor pentru întreprinderile sale”
8.X.1959	Hotărârea nr. 1162 a CC al PCUS și a Sovietului de Miniștri al URSS „Cu privire la modificările în predarea istoriei în școli”
18.II.1960	Scrisoarea instructivă a Ministerului Învățământului Superior și Mediu de Specialitate al URSS „Cu privire la admiterea în instituțiile de învățământ superior a persoanelor delegate de întreprideri, șantiere, sovhozuri și colhozuri”

26.IV.1960	Hotărârea CC al PCM „Cu privire la fuzionarea Institutului Pedagogic din Chișinău cu Universitatea de Stat din Chișinău”
1.X.1960	Hotărârea nr. 419 a Sovietului de Miniștri al RSSM „Cu privire lareorganizarea conducerii instituțiilor de învățământ superior și mediu de specialitate din RSS Moldovenească”
17-31.X.1961	Adoptarea Programului PCUS la Congresul al XXII-lea al PCUS și a „Codului moral al constructorului comunismului”
2.I.1963	Scrisoarea instructivă a Ministerului Învățământului Superior și Mediu de Specialitate al URSS „Cu privire la îmbunătățirea educației ateiste, morale și estetice a studenților instituțiilor de învățământ superior”
18-21.VI.1963	Hotărârea Plenarei CC al PCUS „Cu privire la sarcinile imediate ale muncii ideologice a partidului”
27.VI.1963	Ordinul nr. 214 al Ministrului Învățământului Superior și Mediu de Specialitate al URSS „Cu privire la introducerea predării cursului de comunism științific în instituțiile de învățământ superior din URSS”
5.VII.1963	Hotărârea Plenarei a VIII a CC al PCM „Cu privire la rezultatele Plenarei din iunie a CC al PCUS și sarcinile organizației de partid a Moldovei de îmbunătățire a muncii ideologice”
20.II.1964	Scrisoarea instructivă a Ministerului Învățământului Superior și Mediu de Specialitate al URSS „Cu privire la clasificarea științelor sociale în instituțiile de învățământ superior și a disciplinelor sociale în instituțiile de învățământ mediu de specialitate în categoria disciplinelor speciale”
19.V.1964	Ordinul nr. 164 al Ministrului Învățământului Superior și Mediu de Specialitate al URSS „Cu privire la îmbunătățirea predării limbii ruse în instituțiile de învățământ superior și mediu de specialitate în republicile unionale și autonome”
18.III.1965	Hotărârea Sovietului de Miniștri al URSS „Cu privire la stabilirea unor facilități pentru anumite categorii de persoane la admiterea în instituțiile de învățământ superior ale URSS”
27.III.1965	Hotărârea Sovietului Suprem al URSS „Cu privire la perioada serviciului militar activ pentru soldati, marinari, sergenți și ofițeri cu studii superioare”
24.VIII.1965	Hotărârea CC al PCM „Cu privire la dezoltarea educației fizice de masă și pregătirea pentru Spartachiada popoarelor URSS”
21.IX.1965	Hotărârea CC al PCM „Cu privire la starea și îmbunătățirea educației comsomoliștilor și tineretului republicii”
14-15.X.1965	Congresul III al Uniunii Scriitorilor din RSSM
3.XII.1965	Hotărârea CC al PCM „Cu privire la neajunsurile serioase în pregătirea și desfășurarea Congresului III al Uniunii Scriitorilor din Moldova”

ADNOTARE

Liliana Rotaru, inginerie națională și socială *în învățământul superior din RSS Moldovenească*, lucrare de sinteză pentru obținerea titlului de doctor habilitat în istorie (elaborată în baza lucrărilor științifice publicate), specialitatea: 611.02 – Istoria Românilor (pe perioade), Chișinău, 2025

Structura: introducere, 5 capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie, anexe, adnotări.

Cuvinte-cheie: regim comunist, URSS, RSSM, învățământ superior, inginerie națională, inginerie socială, indigenizare, rusificare, deznaționalizare, „moldovenizare", „discriminare pozitivă a moldovenilor", discriminare socială, proletarizare, educație comunistă, naționalism, antisovietism.

Domeniul de studiu: istoria Românilor

Scopul investigației rezidă în fundamentarea unei noi direcții de cercetare în domeniul istoriei naționale prin analiza procesului de transformare a învățământului superior din RSSM într-un mecanism de inginerie națională și socială. **Obiectivele cercetării** sunt: analiza cadrului teoretic și metodologic al problemei; determinarea premiselor și a contextului socio-demografic care au făcut posibilă implementarea politicilor națională și socială sovietice în învățământul superior din RSSM; studierea mecanismelor de inginerie națională și socială aplicate în procesul de acces, selecție și menținere a contingentelor studențești în învățământul superior și evaluarea impactului acestora; examinarea politicii de cadre și a transformării acesteia într-un instrument de control ideologic și etnic al corpului profesoral; analiza politicii lingvistice și a educației comuniste, în vederea înțelegerii rolului acestora în modelarea unei intelectualități conforme ideologic și național; analiza mecanismelor, practicilor și rezultatelor educației comuniste promovate în învățământul superior din RSSM; evidențierea contradicțiilor și limitelor politicilor naționale și sociale în învățământul superior, prin investigarea reacțiilor și formelor de rezistență ale studenților și cadrelor universitare față de acțiunile regimului.

Noutatea științifică și originalitatea cercetării constau în faptul că aceasta reprezintă o primă încercare în istoriografie de a aborda subiectul învățământului superior din RSSM ca mecanism de inginerie națională și socială, precum și de a-l încadra în fenomenul istoric complex al formării „omului nou", conform idealului comunist al dispariției naționalităților și al creării unei identități supraetnice, denumită „poporul sovietic".

Rezultatele științifice principial noi pentru știință și practică obținute, au contribuit la fundamentarea unei noi paradigme explicative privind modul în care a fost transplantat sistemul de învățământ superior de tip sovietic în RSSM. De asemenea, cercetarea a evidențiat transformarea și instrumentalizarea învățământului superior ca mecanism de inginerie națională și socială, în contextul proiectului comunist de (re)modelare etnică și socială într-o republică națională. Aceste rezultate pot explica, într-o mare măsură, concepțiile socio-politice și acțiunile intelectualității, și implicit ale întregii societăți din Republica Moldova, ca moștenitoare a sistemului sovietic.

Valoarea teoretică a investigației rezultă din tratarea unei probleme științifice importante, de actualitate și necercetate în istoriografie, din valorificarea surselor documentare solide, a unei metodologii complexe și a unor concepte moderne pentru analiza modului în care regimul sovietic a transformat și instrumentalizat învățământul superior într-un mecanism sistemic de inginerie națională și socială în RSSM, iar rezultatele teoretice și concluziile formulate, au determinat cristalizarea unei noi direcții științifice.

Valoarea aplicativă a acestei cercetări constă în punerea în circuitul științific a unui vast material factologic, cognitiv și analitic referitor la procesul de „fabricare" și modelare a intelectualității sovietice în RSSM prin inginerie națională și socială, *în* și *prin* educația superioară, în condițiile unui regim totalitar. Acest material poate fi valorificat de autorii lucrărilor de sinteză, de manualele școlare, în practica predării unor cursuri universitare, pentru eficientizarea politicilor de personal și îmbunătățirea calității procesului educațional de către managerii instituțiilor de învățământ superior, precum și pentru elaborarea politicilor naționale, educaționale și culturale de către instituțiile statului.

Implementarea rezultatelor ştiinţifice. Rezultatele investigațiilor noastre științifice au fost implementate printr-o serie de monografii, culegeri de documente, studii și articole, precum și prin contribuții la conferințe naționale și internaționale axate pe tematica respectivă. Aceste rezultate au fost utilizate în elaborarea manualelor, sintezelor, notelor de curs universitare, și a tezelor de licență, masterat și doctorat de către studenți și cercetători din spațiul românesc. De asemenea, au fost valorificate în publicistică pentru a familiariza publicul larg cu abordarea științifică a politicilor regimului comunist *în* și *prin* învățământul superior.

ANNOTATION

Liliana Rotaru, *Social and National Engineering in Higher Education in the Moldavian SSR*, synthesis paper for the title of Doctor of History (prepared on the basis of published scientific works), specialty: 611.02 – History of the Romanians (by periods), Chisinau, 2025

Structure: introduction, 5 chapters, general conclusions and recommendations, bibliography, annotations.

Keywords: communist regime, MSSR, national policy, social policy, linguistic policy, higher education, national engineering, "positive discrimination", Russification, "Moldovanization", social engineering, social discrimination, intelligentsia, students, teaching and scientific staff, "Soviet people", "Soviet man".

Field of study: History of the Romanians.

Purpose and objectives: The purpose of the research lies in the substantiation of a new research direction in the field of national history by researching the process of transforming higher education in the MSSR into a mechanism of national and social engineering. The key objectives of the research are as follows: to analyze the theoretical and methodological framework of the issue; to identify the premises and the socio-demographic context that enabled the implementation of Soviet national and social policies in higher education in the Moldavian SSR; to study the mechanisms of national and social engineering applied in the processes of access, selection, and retention of student contingents in higher education, and to assess their impact; to examine the personnel policy and its transformation into a tool of ideological and ethnic control over the teaching staff; to analyze the language policy and communist education with the aim of understanding their role in shaping an ideologically and nationally compliant intelligentsia; to investigate the mechanisms, practices, and outcomes of communist education as promoted in higher education in the Moldavian SSR; and to highlight the contradictions and limitations of national and social policies in higher education by examining the reactions and forms of resistance manifested by students and academic staff toward the regime's actions.

The scientific novelty and originality of the research lie in the fact that it constitutes the first historiographical attempt to examine the higher education system in the Moldavian SSR as a mechanism of national and social engineering, as well as to contextualize it within the broader historical phenomenon of shaping the "new man," in line with the communist ideal of the disappearance of national identities and the creation of a supra-ethnic identity known as the "Soviet people."

The principal scientific results of significance for both scholarship and practice have contributed to the foundation of a new explanatory paradigm regarding the manner in which the Soviet-type higher education system was transplanted into the Moldavian SSR. Moreover, the research has revealed the transformation and instrumentalization of higher education as a mechanism of national and social engineering, within the broader context of the communist project of ethnic and social (re)structuring in a national republic. These findings can largely account for the socio-political conceptions and actions of the intellectual elite—and, by extension, of the entire society—in the Republic of Moldova, as a successor of the Soviet system.

The theoretical value of the research lies in its examination of a significant and previously unexplored problem in historiography. It draws upon robust documentary sources, a comprehensive methodology, and modern analytical concepts to explore how the Soviet regime transformed and instrumentalized higher education into a systemic mechanism of national and social engineering in the MSSR. The theoretical results and conclusions derived from this investigation have contributed to the development of a new scientific direction.

The applied value of the investigation: consists in putting into scientific circulation a vast factual, cognitive and analytical material with reference to the process of "manufacturing" and modeling of the Soviet intelligentsia in the MSSR through national and social engineering in and through higher education under the conditions of a totalitarian regime. It can serve as a resource for authors of synthesis works and school textbooks, be incorporated into university course curricula; for the efficiency of personnel policies and improvement of the quality of the educational process by managers of higher education institutions. Additionally, it can support the development of national, educational, and cultural policies by state institutions.

Implementation of scientific results. The results of our scientific investigations have been implemented through a series of monographs, collections of documents, studies and articles, contributions to national and international conferences focused on the respective issue, and have been used in the development of textbooks and syntheses, university course notes and high school theses.

Declaraţia privind asumarea răspunderii

Subsemnata, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în lucrarea de sintezăsunt rezultatul propriilor cercetări şi realizări ştiinţifice. Conştientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecinţele în conformitate cu legislaţia în vigoare.

Numele, prenumele: **Rotaru Liliana**

Semnătura
Data – 28 iulie 2025.

LILIANA ROTARU

INGINERIE NAȚIONALĂ ȘI SOCIALĂ ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR DIN RSS MOLDOVENEASCĂ

611.02 – Istoria Românilor (pe perioade)

Lucrare de sinteză pentru obținerea titlului de doctor habilitat în istorie (elaborată în baza lucrărilor științifice publicate)

Aprobat spre tipar: 18 iulie 2025	Formatul hârtiei: 60x84 1/16
Hârtie ofset. Tipar ofset.	Tiraj: 50 ex.
Coli de tipar: 6,9	Comanda nr. 94/25

Editura USM. str. Alexei Mateevici 60, Chișinău, MD-2009